ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ, ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ – ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΡΙΑΝΤΗ Ι. ΒΑΣΙΛΙΚΗ

Οι περί παιδείας θέσεις του Friedrich Nietzsche

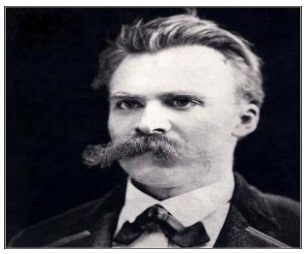

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2018

© Τριάντη Βασιλική, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων 2018

Οι περί παιδείας θέσεις του Friedrich Nietzsche

© Τριάντη Βασιλική, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων 2018

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ, ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ – ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΡΙΑΝΤΗ Ι. ΒΑΣΙΛΙΚΗ

Οι περί παιδείας θέσεις του Friedrich Nietzsche

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Τριμελής Συμβουλευτική Επιτροπή

1. **Γκόλφω Μαγγίνη,** Καθηγήτρια Φιλοσοφίας του Τμήματος Φιλοσοφίας Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων (επιβλέπουσα)

2. **Γιάννης Πρελορέντζος,** Καθηγητής Φιλοσοφίας του Τμήματος Φιλοσοφίας Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων(μέλος)

3. **Διονύσιος Δρόσος** ,Καθηγητής Φιλοσοφίας του Τμήματος Φιλοσοφίας Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων(μέλος)

Ἡ ἔγκρισις τῆς παρούσης μεταπτυχιακῆς διπλωματικῆς ἐργασίας ὑπὸ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων δὲν ὑποδηλοῖ τὴν ἀποδοχὴν τῶν γνωμῶν τοῦ συγγραφέως.

Στους καθημερινούς αγωνιστές της ζωής & στον Χάρη.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος ……..σελ.8

Εισαγωγή……...σελ.10-16

Πρώτο Μέρος

- *Μαθήματα για την παιδεία* (1872): Εισαγωγικές επισημάνσεις…....σελ. 17-21
- Οι φιλοσοφικές προκείμενες της μόρφωσης (Bildung) του 19ου αιώνα…….....σελ. 22-28

Διάλεξη Πρώτη

- Η επισφαλής ισορροπία μεταξύ επιστημονικής γνώσης και ανθρωπιστικών ιδεωδών …….....σελ.28-34
- Ιδιοφυΐα και ζωή στην πρώιμη νιτσεϊκή φιλοσοφία..…….....σελ.35-38

Διάλεξη Δεύτερη

- Το γυμνάσιο ως χώρος εκκίνησης της επιδιωκόμενης αλλαγής στη γερμανική παιδεία σελ.39-48
- Ιστορική γνώση και ζωή …….....σελ.49-57

Διάλεξη Τρίτη

- Το κράτος ως μυσταγωγός του πολιτισμού…….....σελ.58 - 63

Διάλεξη Τέταρτη

- Η κυριαρχία των πρακτικών σχολείων και των γυμνασίων ως ένδειξη απουσίας αυθεντικών ιδρυμάτων παιδείας…….....σελ.64-66

Διάλεξη Πέμπτη

- Ο σκοπός και η λειτουργία των γερμανικών γυμνασίων…….....σελ.66-72

Δεύτερο μέρος

Η προβληματική της παιδείας στον όψιμο Νίτσε (Ι) :Παιδεία και μηδενισμός.

- Οι καταβολές του μηδενισμού στον όψιμο Νίτσε……σελ73-76
- Η κριτική στον πλατωνικό ιδεαλισμό.....σελ.76-78
- Η κυριαρχία του ασκητικού ιδεώδους……σελ.79-84
- Η ηθική των κυρίων και των δούλων…….....σελ.84-89

Τρίτο μέρος

Η προβληματική της παιδείας στον όψιμο Νίτσε (ΙΙ):Η μεταξίωση των αξιών ως υπέρβαση του μηδενισμού.

- Το πρόγραμμα της μεταξίωσης των αξιών …….....σελ.89-98
- Η φυσιολογία της βούλησης για δύναμη και ο υπεράνθρωπος.....σελ.98-103
- Η νιτσεϊκή κληρονομιά σε ζητήματα εκπαίδευσης…….....σελ.104-123
- Η επικαιρότητα των θέσεων του Νίτσε για την παιδεία.....σελ.124-130

Επίλογος…….σελ.131-134

Βιβλιογραφία.....σελ.135-140

Abstract.....σελ141

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Με την ολοκλήρωση της παρούσας Μεταπτυχιακής Διπλωματικής Εργασίας θα ήθελα να εκφράσω τις βαθύτατες και ειλικρινείς ευχαριστίες μου προς την επιβλέπουσα Καθηγήτρια κ. Γκόλφω Μαγγίνη, πρωτίστως για την καθοδήγησή της καθώς και για την πολύτιμη βοήθεια της καθ' όλη τη διάρκεια της εκπόνησης της εργασίας. Την ευχαριστώ ειλικρινά για την αμέριστη συμπαράσταση της, για τον πολύτιμο χρόνο που μου αφιέρωσε και για τις καίριες επισημάνσεις της στο τελικό στάδιο της συγγραφής. Είναι βέβαιο πως χωρίς την ενθάρρυνσή της και την κατανόησή της, η ανά χείρας εργασία θα έμενε ανολοκλήρωτη. Η κ. Γκόλφω Μαγγίνη λειτούργησε σε εμένα ως πρότυπο παιδαγωγού, σαν αυτό που περιγράφει ο Νίτσε στις διαλέξεις του για την Παιδεία (τόσο ως άνθρωπος όσο και στον τρόπο εργασίας της). Δεν θα λησμονηθούν ποτέ οι προτροπές της να ολοκληρώσω την συγγραφή της παρούσης εργασίας, όταν οι συγκυρίες ήταν εντελώς ακατάλληλες για να συνεχίσω.

Ευχαριστώ επίσης θερμά, και τα δυο άλλα μέλη της Συμβουλευτικής Επιτροπής, τον Καθηγητή κ. Διονύσιο Δρόσο και τον Καθηγητή κ. Γιάννη Πρελορέντζο. Θα ήθελα να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου, που είχα την δυνατότητα να παρακολουθήσω μαθήματά τους στο προπτυχιακό στάδιο των σπουδών μου. Στάθηκαν η αφορμή να αγαπήσω την Φιλοσοφία και παρά το γεγονός ότι η κατεύθυνσή μου στην Φιλοσοφική και Παιδαγωγική Ψυχολογία αφορούσε την Ψυχολογία, η επιλογή μου για Μεταπτυχιακή Σπουδή προήλθε από τον τομέα της Φιλοσοφίας.

Ένα μεγάλο ευχαριστώ , το οφείλω και προς την διοικητική υπάλληλο του τομέα Φιλοσοφίας κ. Παναγιώτα Σιούλα για την άψογη συνεργασία μας και για την ενθάρρυνσή της σε δυσκολίες που προέκυπταν.

Εισαγωγή

Ο Νίτσε δεν ήταν κατά κανένα τρόπο ένας απλός συμμετέχων στη συνομιλία της φιλοσοφίας με τον εαυτό της , που συνεχίζεται επί χιλιετίες. Είναι ο ίδιος μια ξεχωριστή πρόκληση για τη φιλοσοφία. Μπορούμε να πούμε ότι σχεδόν δεν υπάρχει κανένας άλλος στοχαστής που θα είχε τόσο πολύ την ανάγκη της ερμηνείας όσο ο Νίτσε και αυτός είναι ο λόγος που η φιλοσοφία του δέχτηκε πολλές μεταμορφώσεις.

Είχε παγκόσμια απήχηση ως ψυχολόγος και άνοιξε με τον δικό του τρόπο ερμηνείας των ηθικών φαινομένων τις διαστάσεις της ψυχικής κατανόησης. Έγινε πρόδρομος του Φρόυντ, καθώς σε όλες τις πτυχές της φιλοσοφίας του λαμβάνει υπόψιν το ασυνείδητο.

Στη βάση της σκέψης του, πάντα βρισκόταν η ιδέα του απελευθερωμένου ανθρώπου. Πίστευε πως αν οι άνθρωποι απαλλαγούν από κάθε συμβατική ηθική και αναγνωρίσουν τις ορμές τους, αυτές θα χάσουν τη δύναμη τους και τη θέση του γεμάτου μνησικακία ανθρώπου, θα πάρει το ιδανικό της ελευθερίας. Πιο συγκεκριμένα υποστήριξε ότι συνειδητά πρέπει να αφεθεί ελεύθερη η ορμή και καθώς δεν είναι πλέον ανάγκη να απωθείται και να διαψεύδεται, θα χάσει το δαιμονικό της χαρακτήρα.

Ο Νίτσε ήταν ένας υπερευαίσθητος ηθικολόγος η κριτική που άσκησε στις κοινές ηθικές αξίες της χριστιανικής παράδοσης είναι η κριτική ενός ηθικολόγου που το πραγματικό πάθος του ήταν το πάθος της αιδούς και του πάσχειν από την αιδώ. Δεν μπορούσε να ανεχθεί την αλαζονεία, την αυτοπεποίθηση και την αυταρχική έπαρση που διαπίστωνε στους κοινωνικούς και θρησκευτικούς θεσμούς, καθώς και στην κοινή γνώμη.

Τα έργα του γερμανού φιλοσόφου διακρίνονται σε τρεις περιόδους. Στα έργα της πρώτης περιόδου όπως *Η γέννηση της τραγωδίας από το πνεύμα της μουσικής*(1872) και οι *Παράκαιροι στοχασμοί* (1873-76) κυριαρχεί η ρομαντική αντίληψη με έντονη

επίδραση του Σοπενχάουερ και του Βάγκνερ. Τα έργα της δεύτερης περιόδου από το *Ανθρώπινο, πολύ ανθρώπινο*(1879-1880) ως το *Χαρούμενη επιστήμη* αντανακλούν την παράδοση των Γάλλων ηθικολόγων, στα οποία ο Νίτσε εγκωμιάζει τον ορθό λόγο του Διαφωτισμού όσο και την επιστήμη, παίρνοντας αποστάσεις από τον νεανικό του ρομαντισμό και την επίδραση του Σοπενχάουερ και του Βάγκνερ. Τέλος, τα έργα που ανήκουν στην όψιμη συγγραφική του περίοδο όπως το *Τάδε έφη Ζαρατούστρα* (1883-84) και το *Πέραν του καλού και του κακού* (1896) πραγματεύονται το πρόβλημα της καταγωγής των κατεστημένων αξιών.

Η περί παιδείας φιλοσοφική διερώτηση του Νίτσε, που άπτεται άμεσα της κρίσης της παιδείας (Bildung) στη Γερμανία του 19ου αιώνα, εκτείνεται σε όλες τις περιόδους της φιλοσοφικής του δημιουργίας, ενώ οι πτυχές της εξακολουθούν να μας απασχολούν έως σήμερα.

Είναι αναγκαίο να παραδεχθούμε προκαταρτικά ότι όπως η σύγχρονη φιλοσοφία βρίσκεται σε διαρκή διάλογο τόσο με τη νεωτερική όσο και με την αρχαία φιλοσοφία, έτσι και η σύγχρονη φιλοσοφία της παιδείας δεν θα ήταν νοητή χωρίς την περί παιδείας προβληματική που διατύπωσαν οι φιλόσοφοι της νεωτερικότητας, αλλά και την κληρονομιά της κλασικής παιδείας, μιας κι όπως θα δούμε στη συνέχεια, η περί παιδείας προβληματική στη Γερμανία του 19ου αιώνα, καθορίστηκε σε μεγάλο βαθμό από τη σχέση της με το κλασικό αλλά και το νεωτερικό παιδευτικό ιδεώδες.

Ο Νίτσε αντιτάχθηκε στις παιδαγωγικές θέσεις του Κάντ, ο οποίος υπήρξε ένας από του κύριους εκπροσώπους του Διαφωτισμού, την ερμηνεία του οποίου συνόψισε υποδειγματικά στη διατύπωση ότι ο Διαφωτισμός είναι η έξοδος του ανθρώπου από την ανωριμότητα. Η ευρύτερη αντίληψη του Διαφωτισμού για την εκπαίδευση συνοψίζεται από τον Κάντ στο έργο του *Περί Παιδαγωγικής*. Χαρακτηριστικά θέματα που πραγματεύεται, είναι ο προορισμός του ανθρώπου ως απαλλαγή από το ζωώδες στοιχείο, η συνύπαρξη του καλού και του κακού στον άνθρωπο, η έννοια του Θεού ως ύψιστου όντος, η λειτουργία της θρησκείας, ο διαμορφωτικός ρόλος της ελευθερίας, του καθήκοντος, της έλλογης βούλησης , της έλλογης δύναμης και ευδαιμονίας.

Στον αντίποδα της καντιανής ηθικής, τοποθετείται η νιτσεϊκή προσέγγιση, στην έλλογη ηθική συνείδηση η οποία στρέφεται εναντίον των βασικών αρχών της παραδεδομένης ηθικής αναλαμβάνοντας να βρει το προ-ηθικό νόημα των ηθικών αξιολογήσεων πράγμα που κορυφώνεται στην εμβληματική *Γενεαλογία της Ηθικής* (1887). Ασκώντας κριτική στον θρησκευτικό ηθικό ο Νίτσε προτείνει το σχέδιο της μεταξίωσης των αξιών, που έχει ως σκοπό την εκ νέου αξιολόγηση των μεταφυσικών εννοιών όπως ο Θεός, η αλήθεια, το καλό και το κακό.

Η αγωγή που προτείνει ο Κάντ θα πρέπει να έχει κοσμοπολίτικο προσανατολισμό, επομένως δεν πρόκειται για μια αμιγώς εθνική αγωγή. Άρα ο Κάντ μας υποδεικνύει ότι κάθε κραυγή, για εθνικού χαρακτήρα παιδεία, που δεν αναδεικνύει τα πανανθρώπινα ιδανικά, είναι απορριπτέα.[1] Αντίθετα ο Νίτσε αναφερόμενος στον πατριωτισμό, τον κατανοεί με στενά εθνικιστικό τρόπο, θεωρώντας μεν την ελληνική αρχαιότητα ως την ''αληθινή και μοναδική πατρίδα της παιδείας'' αλλά επιδιώκει μια παιδεία για τους Γερμανούς, σύμφωνα με αυτό που αντιλαμβάνεται ως ''γερμανικό πνεύμα''[2].

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να διερευνήσει αρχικά τις παιδαγωγικές θέσεις του Νίτσε έτσι όπως αποτυπώνονται στα πρώιμα έργα του κυρίως στις *Διαλέξεις για την Παιδεία* του 1876, στη συνέχεια να πραγματευτεί τις καταβολές της κεντρικής στον όψιμο Νίτσε προβληματικής του μηδενισμού και τέλος να πραγματευτεί τον τρόπο που η προβληματική αυτή μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως ερμηνευτικό πρίσμα μέσα από το οποίο μπορεί να ιδωθεί η νεότερη κατάσταση και ειδικότερα οι απορίες και τα αδιέξοδα της σύγχρονης εκπαίδευσης.

---

[1] Γιάννης Πρελορέντζος, «Ελευθερία και καταναγκασμός στην φιλοσοφία της παιδείας του Κάντ», *Αξιολογικά,* 13(2000), σελ.160.

[2] Φρειδερίκος Νίτσε, *Μαθήματα για την παιδεία,* μτφρ: Ν.Μ. Σκουτερόπουλος, Printa, Αθήνα, σελ.90.

Η ανά χείρας εργασία διαρθρώνεται σε τρία βασικά μέρη. Στο πρώτο μέρος επιχειρείται η ανάλυση των πέντε διαλέξεων του 1876 για την γερμανική παιδεία. Ο γερμανός φιλόσοφος έδωσε τις διαλέξεις αυτές στην τοπική μορφωτική εταιρεία, με την ιδιότητα του καθηγητή, μετά από πρόσκληση στο πανεπιστήμιο της Βασιλείας στην Ελβετία. Το έργο που προέκυψε από αυτές, τιτλοφορείται *Περί του μέλλοντος των εκπαιδευτικών μας ιδρυμάτων* και ανήκει στην πρώιμη συγγραφική περίοδο του γερμανού φιλοσόφου. Εδώ η κριτική του Νίτσε είναι οξύτατη και έχει διττή στόχευση. Αυτή στοχεύει αφενός στη στηλίτευση των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων του γυμνασίου και του πανεπιστημίου και αφετέρου στην κατάδειξη των αδυναμιών των γερμανικών εκπαιδευτικών θεσμών της εποχής του. Την περίοδο που ο Νίτσε συνέγραφε τις διαλέξεις αυτές, το εκπαιδευτικό σύστημα της Γερμανίας του 19ου αιώνα, είχε ξεφύγει από την τροχιά του γερμανικού ρομαντισμού, ο οποίος αντιτίθεται στον επιστημονικό και τεχνολογικό ορθολογισμό του Διαφωτισμού, καθώς και στο διχασμό σκέψης και κόσμου.

Στην πρώτη διάλεξη για την παιδεία, ο Νίτσε εστιάζει στην επισφαλή ισορροπία μεταξύ των επιστημονικών γνώσεων και των ανθρωπιστικών ιδεών. Στη δεύτερη διάλεξη το γυμνάσιο ορίζεται ως το πεδίο εκκίνησης της επιδιωκόμενης εκπαιδευτικής αλλαγής ενώ προσδιορίζονται και οι στόχοι του, οι οποίοι αρθρώνονται γύρω από το τρίπτυχο: κλασική παιδεία - ειδολογική μόρφωση- παιδεία για την επιστήμη[3]. Στην τρίτη διάλεξη, το κράτος εμφανίζεται ως ''μυσταγωγός'' του πολιτισμού και ο Νίτσε θέτοντας ως στόχο την αποδέσμευση από την υπάρχουσα κατάσταση, προτάσσει ως αναγκαίο τον περιορισμό τόσο των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων όσο και τον περιορισμό της της μαζικοποίησης της εκπαίδευσης. Στην τέταρτη διάλεξη, ο γερμανός φιλόσοφος υποστηρίζει ότι οι στόχοι των πρακτικών σχολείων συνάδουν με τους στόχους του γυμνασίου και επομένως, είναι ορατή η απουσία από το γερμανικό εκπαιδευτικό συστήματα ιδρυμάτων που μπορούν να παρέχουν αυθεντική παιδεία. Η πέμπτη και τελευταία από τις διαλέξεις για την παιδεία, αφορά στην εξωτερική και

---

[3] Φρειδερίκος Νίτσε, *Μαθήματα για την παιδεία,* ό.π, σελ 74 .

εσωτερική διάρθρωση του γερμανικού πανεπιστημίου, το οποίο αφέθηκε να χειραγωγηθεί απολύτως από το κράτος προχωρώντας σε σοβαρές παραχωρήσεις που δεν του επιτρέπουν να χαρακτηρίζεται φορέας αυθεντικής παιδείας.

Στο πλαίσιο της ανάλυσης που πρώτου μέρους αναπτύσσονται επίσης, η προβληματική της μόρφωσης (Bildung), της μεγαλοφυΐας και της ζωής στην πρώιμη νιτσεϊκή φιλοσοφία και τέλος το ζήτημα της ιστορικής γνώσης στην αντιδιαστολή της ζωής.

Το δεύτερο μέρος της εργασίας, διερευνά τις καταβολές και τις όψεις του ευρωπαϊκού διαφωτισμού, ο οποίος αποτελεί κεντρική προβληματική στην όψιμη φιλοσοφία του Νίτσε. Ο όρος "μηδενισμός" εμφανίζεται στη φιλοσοφική σκηνή κατά τα τέλη του 18ου αιώνα, συμπίπτοντας με την εμφάνιση του Διαφωτισμού και συνίσταται στην επιδείνωση των ορισμένων στοιχείων που συνθέτουν το πνεύμα του ίδιου του Διαφωτισμού.

Ο Νίτσε εξαπέλυσε επίθεση στον πλατωνικό επέκεινα, στηλιτεύοντας με δριμύτητα τον δυισμό αισθητού και υπεραισθητού κόσμου. Για τον γερμανό φιλόσοφο, ο χριστιανισμός υπήρξε μια θρησκεία που προώθησε το ασκητικό ιδεώδες, καταλήγοντας στην υποτίμηση της ζωής, αφού ο πόνος προσλαμβάνει το υπέρτατο νόημα και ο άνθρωπος αντλούσε ευχαρίστηση από την φθορά και την αυτοθυσία. Ο Νίτσε αναζήτησε το προ-ηθικό νόημα των όρων "καλός'' και "κακός'' και διέκρινε δύο τύπους ηθικής, την ηθική των δούλων και την ηθική των κυρίων. Η πάλη μεταξύ των δυο ηθικών τύπων, ξεκίνησε όταν οι δούλοι εξεγέρθηκαν εναντίον των ευγενών και μετέτρεψαν μέσω της μνησικακίας, το νόημα των ιδιοτήτων που χαρακτήριζαν τους ευγενείς, προκειμένου να ξεπεράσουν την αδυναμία τους. Η λύτρωση από την ηθική των δούλων θα προέλθει από τον υπεράνθρωπο, αυτός είναι που μπορεί να μετασχηματίσει την αντίδραση σε δράση και την άρνηση σε κατάφαση. Έτσι ο άνθρωπος θα μετατραπεί σε ένα απόλυτα απελευθερωμένο πνεύμα θέλησης. Η αυθεντική

παιδεία έχει ως βασική λειτουργία την ενθάρρυνση των ενεργών – καταφατικών δυνάμεων και την απεμπλοκή του ατόμου από την ηθική των δουλών και το ασκητικό ιδεώδες.

Το τρίτο μέρος της εργασίας, διαρθρώνεται σε τρία βασικά κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο διερευνάται το πρόγραμμα της μεταξίωσης των κατεστημένων αξιών. Σύμφωνα με τον Νίτσε, η μεταστοιχείωση ή η μεταξίωση των αξιών σημαίνει κατάφαση και όχι άρνηση, σημαίνει πολύ περισσότερο, μια άρνηση μεταμορφωμένη σε δύναμη κατάφασης στη ζωή. Κατά τον γερμανό φιλόσοφο, ο μηδενισμός είναι ένα μεταβατικό στάδιο από το οποίο η Ευρώπη και η ανθρωπότητα εν γένει είναι αναγκαίο να διέλθει, για να ξεπεράσει την τωρινή της συνθήκη και να δημιουργήσει νέες αξίες, πράγμα στο οποίο η αυθεντική παιδεία δύναται να συντελέσει.

Στη συνέχεια της πραγμάτευσής μας εξετάζεται το πώς ο νιτσεϊκός μηδενισμός προσφέρει μια προοπτική αναδιάρθρωσης της εκπαίδευσης ενώ παράλληλα, γίνεται περαιτέρω κριτική επεξεργασία το ζήτημα της νιτσεϊκής κληρονομιάς σε ζητήματά παιδείας. Σύμφωνα με τον γερμανό φιλόσοφο, ο ρόλος της εκπαίδευσης είναι η ενίσχυση των καταφατικών δυνάμεων και η μορφή του Ζαρατούστρα είναι εμβληματική αυτού του διαμορφωτικού ρόλου. Σε σχέση με την παιδαγωγική διάπλαση του ατόμου το καθήκον του παιδαγωγού προς τους μαθητές του πρέπει να είναι ένα είδος απελευθέρωσης, η οποία ξεδιπλώνει τον αληθινό εαυτό σε μια νέα μορφή ύπαρξης, σε μια ανώτερη ανθρώπινη κατάσταση. Κατά το γερμανό φιλόσοφο, έχουμε την ελευθερία να διαμορφώνουμε τον εαυτό μας και τα ιδανικά μας επιλέγοντας ελεύθερα την εκπαίδευση και τα πρότυπά μας. Ο δρόμος προς την αυθεντική ελευθερία και την αυθόρμητη δημιουργία απαιτεί δυο στάδια: το πρώτο στάδιο συνίσταται στο να απελευθερώνουμε τον εαυτό μας από το κοινωνικό κατεστημένο και το δεύτερο στάδιο να υιοθετούμε και να αφομοιώνουμε ηθικά πρότυπα.

Στο τέλος του τρίτου κεφαλαίου, έρχεται το θέμα της επικαιρότητας των εκπαιδευτικών απόψεων του Νίτσε. Οι αντιλήψεις που διατυπώνονται το 1876 στις πέντε διαλέξεις για το γερμανικό εκπαιδευτικό σύστημα βρίσκονται σε απόλυτη

σύμπνοια με τις ανησυχίες που προκύπτουν από την σημερινή εκπαιδευτική πραγματικότητα και θα μπορούσαν πράγματι να θεωρηθούν προφητικές.

Πρώτο Μέρος

***Μαθήματα για την παιδεία* (1872): Εισαγωγικές επισημάνσεις**

Τον χειμώνα του 1872 ο Νίτσε αποδεχόμενος το κάλεσμα της τοπικής μορφωτικής εταιρείας της Βασιλείας της Freiwillige Akademische Gesselschaf[4] , έδωσε πέντε διαλέξεις με θέμα το μέλλον των γερμανικών εκπαιδευτικών ιδρυμάτων. Η κριτική του Νίτσε στις συγκεκριμένες διαλέξεις είναι οξύτατη και διττή, καθώς αφορά αφενός μεν, τα εκπαιδευτικά ιδρύματα του γυμνασίου και του πανεπιστημίου και αφετέρου το γενικότερο πνεύμα των γερμανικών εκπαιδευτικών θεσμών της εποχής του.

Αρχικός στόχος του γερμανού φιλοσόφου, ήταν να πραγματοποιηθούν έξι διαλέξεις τις οποίες σκόπευε να δημοσιεύσει. Παρόλα αυτά, η έκτη διάλεξη δεν δόθηκε ποτέ, η έκδοσή της δεν προχώρησε και συνεπώς ο κύκλος των διαλέξεων δεν ολοκληρώθηκε ποτέ.

Οι διαλέξεις του Νίτσε από μορφολογικής άποψης, συγκριτικά με τα υπόλοιπα έργα του, παρουσιάζουν την ακόλουθη ιδιαιτερότητα: είναι γραμμένες σε διαλογική μορφή. Η επιλογή του διαλόγου ως γραμματειακού είδους, δεν είναι εδώ καθόλου τυχαία, καθώς είναι εμφανές ότι ο Νίτσε δεν επιθυμεί να εμφανιστεί ως τιμητής ολόκληρης της γερμανικής παιδείας[5] και γνωρίζει ότι μόνο ο διάλογος θα του προσέφερε τη δυνατότητα αποφυγής του πρώτου ενικού. Εκτός αυτού, συγγράφει τις διαλέξεις, του ακολουθώντας τον πλατωνικό διαλογικό τρόπο, «επιχειρώντας έτσι να προκαλέσει τον αναγνώστη να μετέχει σε αυτούς τους διαλόγους, συμμετέχοντας διαλογικά στην ενεργή πράξη της φιλοσοφίας»[6]. Τα κύρια δρώντα πρόσωπα του διαλόγου είναι ένα γέροντας φιλόσοφος, ο οποίος συνοδεύεται από έναν μαθητή του και δύο νέοι φοιτητές, ο ένας εκ των οποίων είναι ο ίδιος ο Νίτσε. Τα προαναφερθέντα πρόσωπα συναντιώνται υπό ανεξήγητες συνθήκες σε ένα ερημικό μέρος κοντά

---

4 Φρειδερίκος Νίτσε, *Μαθήματα για την παιδεία* , ό.π., σελ 9 .

5 Στο ίδιο, σελ 16 .

6 Σωτηρία Τριαντάρη, *Η διαχρονικότητα των εκπαιδευτικών απόψεων του Friedrich Nietzsche : Μαθήματα για την παιδεία* ,Τυπωθήτω, Αθήνα,2006 , σελ 10 .

στον Ρήνο και προσπαθούν να πραγματευτούν αφενός την έννοια της εκπαίδευσης και αφετέρου την επικρατούσα κατάσταση της εκπαίδευσης στη Γερμανία του 19ου αιώνα.

Ως προς το περιεχόμενό τους, οι διαλέξεις πραγματεύονται θέματα σχετικά αφενός μεν, με το στάτους της μόρφωσης(Bildung) και αφετέρου με την πολεμική στο γερμανικό εκπαιδευτικό σύστημα. Κάθε διάλεξη θίγει συγκεκριμένα προβλήματα που βίωνε η γερμανική εκπαίδευση τον 19ο αιώνα . Στην πρώτη διάλεξη θίγεται η ταραγμένη ισορροπία μεταξύ των επιστημονικών γνώσεων και του ανθρωπιστικού ιδεώδους , εντοπίζονται οι δυο κυρίαρχες τάσεις που αλλοιώνουν την ουσία της εκπαίδευσης ενώ γίνεται και νύξη σε εφημεριδογράφους , οι οποίοι έθιγαν τους μορφωτικούς στόχους εκείνης της περιόδου .

Στη δεύτερη διάλεξη εντοπίζεται η γενεσιουργός αιτία της παρούσας κατάστασης στο χώρο της παιδείας, το γυμνάσιο ορίζεται ως το πεδίο εκκίνησης της επιδιωκόμενης εκπαιδευτικής αλλαγής και παρατίθενται συγκεκριμένα παραδείγματα λειτουργιών που όφειλε το γυμνάσιο να επιτελεί καθώς και λάθη στα οποία είχε υποπέσει. Τέλος, παρατίθενται οι στόχοι του γυμνασίου , οι οποίοι αρθρώνονται γύρω από το τρίπτυχο: κλασική παιδεία, ειδολογική μόρφωση - παιδεία για την επιστήμη[7]. Πέραν αυτών, επικρίνεται η λογοτεχνική παραγωγή εκείνης της περιόδου που χαρακτηρίζεται από μαζική συγγραφική παραγωγή και παρουσιάζεται ως ύψιστο παιδευτικό παράδειγμα για τα γυμνάσια της εποχής, ο κλασσικός ελληνικός και ρωμαϊκός κόσμος.

Στην τρίτη διάλεξη, με την χρήση έγκυρης επιχειρηματολογίας, ο Νίτσε εστιάζει στο γερμανικό κράτος που φαίνεται να κινεί τα νήματα στο χώρο της παιδείας και να χαράζει νέους δρόμους εμφορούμενος απο την γερμανική κουλτούρα. Με βάση αυτή την διαπίστωση, ο Νίτσε κρίνει επιτακτική την αποδέσμευση απο την παρούσα κατάσταση και την στροφή προς τις

[7] Φρειδερίκος Νίτσε, *Μαθήματα για την παιδεία,* ό.π, σελ 74 .

μεταρρυθμιστικές προσπάθειες του 19 ου αιώνα. Θέτοντας ως στόχο την αποδέσμευση από την παρούσα κατάσταση, ο Νίτσε προτάσσει ως αναγκαίο τον περιορισμό τόσο των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων όσο και τον περιορισμό της της μαζικοποίησης της εκπαίδευσης.

Απο την άλλη πλευρά, όσον αφορά την στελέχωση των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, η κρίση του τρόπου δράσης των δασκάλων που επανδρώνουν τα εκπαιδευτικά ιδρύματα, λαμβάνει χώρα τόσο στην τρίτη όσο και στην τέταρτη διάλεξη, ενώ συνάμα καταδεικνύεται η επιτέλεση του λειτουργήματος τους όφειλαν να ασκούν , είχε μετατραπεί σε απλή άσκηση επαγγέλματος, για την κάλυψη των βιοποριστικών τους αναγκών. Επίσης, στην τέταρτη διάλεξη ο Νίτσε κάνει λόγο για τους δυο βασικούς τύπους ανώτερων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων στην Γερμανία της εποχής του : των πρακτικών σχολείων και των γυμνασίων. Αναφερομένος στους στόχους και των δυο, υποστηρίζει οτι οι στόχοι των πρακτικών σχολείων συνάδουν με τους στόχους του γυμνασίου και επομένως όπως θα διαπιστωθεί στην πορεία, απουσιάζουν από το γερμανικό εκπαιδευτικό συστήματα ιδρύματα που μπορούν να παρέχουν αυθεντική παιδεία.

Η πέμπτη και τελευταία από τις διαλέξεις για την παιδεία, αφορά στον τρόπο λειτουργίας των πανεπιστημίων γεγονός που έχει αν κάνει με τις προηγούμενες βαθμίδες της εκπαίδευσης. Πιο συγκεκριμένα γίνεται λόγος για εξωτερική και εσωτερική διάρθρωση του γερμανικού πανεπιστημίου και στην πορεία της διάλεξης διαπιστώνεται οτι το πανεπιστήμιο αφέθηκε να χειραγωγηθεί από το κράτος και προχώρησε σε σοβαρές παραχωρήσεις που δεν του επιτρέπουν τον χαρακτηρισμό του ιδρύματος αληθινής παιδείας.

Κατά την περίοδο που ο Νίτσε συνέγραφε τις διαλέξεις του για την παιδεία, το εκπαιδευτικό σύστημα της Γερμανίας του 19ου αιώνα, είχε ξεφύγει από την τροχιά του γερμανικού ρομαντισμού, ο οποίος ήταν ενάντια στον επιστημονικό και τεχνικό ορθολογισμό στον κατακερματισμό της σκέψης και του κόσμου και εισήγαγε εκ νέου την ιδέα της ολότητας.

Ήδη από τα τέλη του 18ου και στις αρχές του 19ου αιώνα εκδηλώνονται

τα πρώτα προμηνύματα του ρομαντικού κινήματος στη φιλοσοφία , στην ποίηση και στις τέχνες (Χέντερλιν, Σίλερ, Νοβάλις Μορίκ, Ουλάντ κ.λπ), όπου διατυπώθηκαν έντονες ανησυχίες για τον γενικευμένο πνευματικό και ηθικό μαρασμό της πολιτισμένης εποχής.

Στο έργο *Για την Αισθητική παιδεία του ανθρώπου*[8] ,που είναι γραμμένο μισό αιώνα πριν τη γέννηση του Νίτσε, ο Φρίντριχ Σίλερ οραματίστηκε την αισθητική παιδεία ως το κλειδί για την επίτευξη μιας ανθρωπότητας πιο ολοκληρωμένης ακόμα και από αυτήν που πέτυχαν οι Έλληνες- οι οποίοι ωστόσο υπήρξαν πρωτοπόροι[9]. Ο Σίλερ διακρίνει τον αρχαίο ελληνικό λόγο από τον νεότερο ορθολογισμό του Διαφωτισμού, που αποβλέπει σε μια δημιουργική συμφιλίωση του λόγου με τη φύση.

Σύμφωνα με τον Σίλερ η έννοια της αγωγής (Erziehung) είναι το κλειδί τόσο για την εξασφάλιση της καλύτερης ποιότητας ζωής όσο και για την εκπαίδευση που επιδιώκεται και έχει πρωτίστως να κάνει με την διπλή καλλιέργεια της αισθητικού κριτηρίου λογικής και των καλλιτεχνικών/δημιουργικών δυνάμεων[10]. Ο Νίτσε εντούτοις δεν αρκείται στο να οικειοποιείται τις ιδέες του Σίλερ, καθώς τις εμβαθύνει και τις επεκτείνει με τρόπους που τον τοποθετούν πολύ πιο μπροστά από τον προγενέστερό του. Το έργο του Νίτσε μπορεί να χαρακτηριστεί επίσης και ως μια εκδοχή της θεώρησης από τον Σίλερ για περαιτέρω αισθητική εκπαίδευση, η οποία μπορεί να φέρει στην επιφάνεια μια ανώτερη μορφή ανθρωπότητας.[11]

---

8 Φρήντριχ Σίλλερ, *Περί της Αισθητικής παιδείας του ανθρωπου*, μτφρ: Ανδρουλιδακης Κωνσταντίνος, Ιδεόγραμμα, Αθήνα, 2006.

9 Richard Schacht, «A Nietzschean education: Zarathustra as educator», στο : *Philosophers on Education*, Edited by Amelie Oksenberg Rorty,1998, σελ.318

10 Αυτόθι.

11 Richard Schacht, «A Nietzschean education: Zarathustra as educator», ό.π., σελ.,319.

Οι φιλοσοφικές προκείμενες της μόρφωσης (Bildung) του 19ου αιώνα

Πριν προβούμε σε διεξοδική παρουσίαση των διαλέξεων, κρίνουμε σκόπιμο να αποσαφηνίσουμε τις φιλοσοφικές προκείμενες της μόρφωσης (Bildung)[12] του 19ου αιώνα.

Άν παραβάλλουμε τις έννοιες της παιδείας και της εκπαίδευσης, θα διαπιστώσουμε ότι τόσο στις γραμματολογικές και γλωσσολογικές τους καταβολές όσο και στην ιστορικότητά τους, αποκτούν ιδιαίτερο ειδικό βάρος στις φιλοσοφικές παραδόσεις: Η παιδεία (Bildung) θίγει στο προσκήνιο την ενέργεια της διαμόρφωσης και εν πολλοίς της καλλιέργειας, η διδασκαλία (αγγλ.teaching και indoctrination) προβάλλει τη διάσταση της καθοδήγησης (docere και ducere)ενώ η εκπαίδευση (αγγλ. education και instruction) σημαίνει, τουλάχιστον με την δεύτερη σημασία, την συμπερίληψη ενός υλικού μέσα σε κάποιον (in-struere) υλικού που προστίθεται απ'έξω[13]. Η αγωγή νοείται ως κατεξοχήν δασκαλοκεντρική και είναι πλησιέστερη στην ανατροφή, ενώ αντιθέτως η παιδεία στοχεύει στην διαμόρφωση της ελευθερίας του διδασκόμενου.

Ο βρετανός φιλόσοφος της παιδείας Ρίτσαρντ Πήτερς ορίζει την παιδεία ως ένα επίτευγμα (achievement), ορίζει επίσης τον μορφωμένο άνθρωπο όχι απλώς σαν κάποιον που έχει κατακτήσει κάτι, αλλά σαν κάποιον που κατέκτησε κάτι το οποίο αξίζει, με άλλα λόγια η παιδεία είναι κάτι που επιτεύχθηκε και ταυτοχρόνως κάτι που επιδιώχθηκε.[14] Επιπλέον ο μορφωμένος άνθρωπος είναι αυτός ο οποίος γνωρίζει "το πώς" (know how) , κατέχει ένα

---

12 βλ. Frederick Beiser, « The concept of bildung in early German romanticism» στο: The Romantic Imperative: The Concept of Early German Romanticism, *Harvard Unimersity Press*, 2003, σελ.88-106

13 Γκόλφω Μαγγίνη, «Η παιδεία στη φιλοσοφική νεωτερικότητα: Μια σύντομη αποτίμηση», *Διάπλους*, 24,(2008), σελ.50.

14 Γρηγόρης Καραφύλλης, «Η έννοια της φιλοσοφίας της παιδείας κατά τον R.S.PETERS», *Ελληνική φιλοσοφική επιθεώρηση*, 16/ 48, (1999). σελ.234. Βλ. επίσης: R.S.Peters,, *Ethics and Education*, Λονδίνο ,George Allen & Unwin Publishers, 1995.

είδος αντιληπτικού οχήματος που επιτρέπει την ερμηνεία των γεγονότων, κατανοεί "το γιατί" των πραγμάτων και δεν είναι απλώς πληροφορημένος, επομένως ο μορφωμένος άνθρωπος πρέπει να έχει υψηλή επιστημομική γνώση και οροθετημένη αντίληψη γι'αυτό που κάνει[15].

Η μόρφωση (Bildung) είναι μια βασική έννοια στην εκπαιδευτική θεωρία της γερμανικής παράδοσης. Η λέξη Bildung ανήκει σε αυτές που έμειναν ανέγγιχτες από τους μεταφραστές ως απόδειξη ενός είδους εθνικού γερμανικού συμβόλου ταυτότητας[16], αλλά παρά το γεγονός ότι αποτελεί μια από τις πιο διφορούμενες και ασαφείς θεμελιώδεις έννοιες της γερμανικής παιδαγωγικής, υπάρχει συμφωνία μεταξύ των μελετητών ότι η Bildung είναι κάτι πολύ πιο διαφοροποιημένο από την γνώση, σχετίζεται με την ολιστική ανάπτυξη και καλλιέργεια του ατόμου,[17] και ιδρυτής της (κατά την γερμανική ιστοριογραφία της παιδαγωγικής) θεωρείται ο φιλόσοφος του ρομαντισμού Χέρντερ.[18]

Ο Χέγκελ[19], ο οποίος δεν διαθέτει μια αυτοτελή σκέψη περί αγωγής, εντούτοις διαθέτει μια σκέψη περί παιδείας Bildung και μάλιστα η σκέψη αυτή θα μπορούσε να θεωρηθεί συγκροτική του φιλοσοφικού του συστήματος. [20]Η έννοια Bildung (παιδεία) αποτελεί κεντρικό θέμα για την ιδεαλιστική φιλοσοφία του Χέγκελ και αναφέρεται στην διαμορφωτική ανάπτυξη του νου ή του πνεύματος ως μια κοινωνική ή ιστορική διαδικασία, που δεν πραγματοποιείται από τους διδασκάλους με την μετάδοση πληροφοριών, αλλά μέσω της λεγόμενης εμπειρίας: μια αντιφατική διαδικασία κατά την διάρκεια της οποίας το πνευματικό ον ανακαλύπτει την ταυτότητα, την ατομικότητά του, καθώς μάχεται για την ανάπλαση αυτής μέσω μια διαδικασίας ανακάλυψης[21]. Η έννοια Bildung στη Φαινομενολογία αποτελεί μια διαδικασία μέσω τς οποίας ο πολιτισμός διαμορφώνει τον σύγχρονο άνθρωπο, με τελικό

---

15 Γρηγόρης Καραφύλλης, «Η έννοια της φιλοσοφίας της παιδείας κατά τον R.S.PETERS»,ό.π., σελ.235.

16 Klaus Prange, «Bildung: a paradigm regained?», *European Educational Research Journal*, 2/3, (2004) , σελ.501.

17 Βλ. Rebekka Horlacher, "Bildung– A Constraction of a history of philosophy of education", *Studies in Philosophy and Education*, 23,(2004), σελ.410.

18 Rebekka Horlacher, «Bildung– A Constraction of a history of philosophy of education»,, ό.π., σελ.420.

19 βλ.Βασιλική Καραβάκου, *Δοκίμια στην Εγελιανή φιλοσοφία της Παιδείας,* Gutenberg, Αθήνα, 2009.

20 Γκόλφω Μαγγίνη, «Η παιδεία στη φιλοσοφική νεωτερικότητα: Μια σύντομη αποτίμηση», *ό.π.,*σελ.48.

21 Παναγιώτης Νταβαρίνος, «Φιλοσοφία της παιδείας κατά τον Hegel», *Φιλοσοφία και παιδεία*, (2010), σελ.6.

στόχο την πραγμάτωση της δικής τους ελευθερίας[22]

Κατά τον Hegel στόχος της Bildung δεν θα πρέπει να είναι η επιείκεια προς την ατομικότητα ή η ενθάρρυνση προς την κοινωνική επαναστατικότητα, αλλά η μετατροπή των ατόμων σε λογικούς πολίτες μιας λογικής κοινωνίας, ικανούς να αναλάβουν την θέση τους πλησίον των συμπολιτών τους, τους οποίους αναγνωρίζουν και σέβονται ως ίσους.[23]

Ο γερμανικός όρος "Bildung" προσεγγίζει πολύ στην αρχική σύλληψη της έννοιας της παιδείας, αν και δεν ταυτίζεται με αυτήν καθ' όλοκληρίαν. Σε αυτήν την περίπτωση βέβαια χρειάζεται να προσδώσουμε εκ νέου στη Bildung την πρωταρχική δύναμη της ως όρου και οφείλουμε να λησμονήσουμε τη λανθασμένη ερμηνεία, της οποίας υπήρξε θύμα, στον ύστερο δέκατο ένατο αιώνα. Στις μέρες μας, η Bildung, ακόμη και στην αλλοτριωμένη χρήση της, ως όρου που σχετίζεται γενικά με την εκπαίδευση του ατόμου, δεν χάνει την βασική της λειτουργία: την αυτονομία της μάθησης μέσω της ανθρώπινης εμπειρίας. Επομένως, δεν πρέπει να επικρίνουμε όσους προβαίνουν σε λανθασμένη χρήση του όρου, αντίθετα θα πρέπει να τους επαινούμε, γιατί διατηρώντας το όνομα και την βασική λειτουργία του όρου, εν αγνοία τους, ανοίγουν το δρόμο για την διατήρηση της ατομικά υπεύθυνης μάθησης και του σχηματισμού χαρακτήρα [24].

Η μόρφωση (Bildung) σημαίνει δύο πράγματα. Αφενός σημαίνει τη διαμόρφωση κάποιου υπό την έννοια ότι αποτυπώνουμε πάνω του έναν χαρακτήρα βάσει του οποίου αυτό αναπτύσσεται. Συνάμα όμως η μόρφωση κάποιου διαμορφώνει ή εκτυπώνει έναν χαρακτήρα πάνω σε κάποιον, αφού πρώτα συμμορφώσει το πράγμα με κάποια παραδειγματική εικόνα, η οποία γι' αυτόν τον λόγο αποκαλείται πρότυπο. Συνεπώς, Bildung σημαίνει ταυτόχρονα το να εκτυπώνει κανείς έναν χαρακτήρα πάνω σε κάποιον και να τον

---

22 T.,Pinkard,., «Hegel's Phenomenologie: the Society of Reason», *Cambridge University Press*, New York, σελ.302.

23 Παναγιώτης Νταβαρίνος, «Φιλοσοφία της παιδείας κατά τον Hegel»,ό.π., σελ.8.

24 Klaus Prange, «Bildung: a paradigm regained?»,*European Educational Research Journal*, .ό.π., σελ.509.

καθοδηγεί βάσει ενός προτύπου.[25] Η Bildung είναι μια συνεχής διαδικασία, χωρίς σκοπό ή τέλος. Δεν αξιώνει τελικό στόχο ή μορφές απόλυτης γνώσης που μπορούν να επιτύχουν τα ανθρώπινα όντα.[26]

Η Bildung αντλείται απευθείας από τον αρχαιοελληνικό όρο παιδεία. Η παιδεία από το πλάττω/πλάθω formare στα Λατινικά, διαμορφώνω με το νόημα του «δίδω-μορφή-στο άμορφο», - συσχετίζεται βέβαια με ένα γίγνεσθαι, ιδιαίτερη σημασία, όμως εδώ, δεν έχει τόσο αυτό το ίδιο το γίγνεσθαι, όσο η μεθοδική διαμόρφωση και ο ουσιαστικός καθορισμός του παιδευτικού χαρακτήρα, πράγμα που συνεπάγεται και μια ειλημμένη απόφαση υπέρ της προτεραιότητας του θεωρητικού βίου.[27] Κατά αυτόν τον τρόπο και η ελληνική παιδεία, τουλάχιστον στην κλασική θεωρητική διατύπωσή της, στόχευε στην ολόπλευρη ανάπτυξη του ατόμου, στην ανάδειξη των εγγενών δυνατοτήτων του, στην καλλιέργειά του ανάλογα με την ιδιαίτερη φύση του και ταυτόχρονα στην αρμονική του ένταξη στο κοινωνικό σύνολο, του οποίου θεωρείται αναπόσπαστο τμήμα. Αυτή ακριβώς η ευρύτερη προσέγγιση της παιδείας, που δεν περιορίζεται σε πρακτικούς ή «ωφελιμιστικούς» (ατομικούς ή κοινωνικούς) επιμέρους στόχους, χωρίς ταυτόχρονα να αγνοεί την αρμονική ενσωμάτωση του ατόμου στο φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον, άσκησε σημαντική επίδραση στην επεξεργασία της Bildung από τη γερμανική διανόηση του 19ου αιώνα, όπως αναδεικνύεται κυρίως από το έργο του Χούμπολντ.

Ο Χούμπολντ στις αρχές του 19ου αιώνα, προσπάθησε να πραγματώσει το ιδεώδες της Bildung στο πλαίσιο της μεταρρύθμισης της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στο νέο Πανεπιστήμιο του Βερολίνου. Ο Χούμπολντ δεν αναφέρεται σε τίποτα λιγότερο από "την ενοποίηση της μάθησης, της σοφίας

---

25 Martin, Heidegger, «Plato's Doctrine of Truth»*στο*: Pathmarks, Cambridge University Press, Καίμπριτζ Μασσ. 1999, σελ.166-167.

26 Varkøy, Øivind,«The Concept of “Bildung»,*Philosophy of Music Education Review,* 18/1,(2010), σελ.91.

27 Την απόφαση για την προτεραιότητα του θεωρητικού βίου φαίνεται να έλαβαν και οι Γερμανοί ανθρωπιστές αλλά και η ίδια η γερμανική αστική τάξη. Στην Γαλλία και Αγγλία, αντίθετα, με την αυτονόητη κατάφαση του πρακτικού βίου (vita activa) εκ μέρους των ευγενών, που ήσαν οι πρώτοι που δεξιώθηκαν εκεί το κίνημα του Ανθρωπισμού, κεντρική σημασία αποκτά ο όρος της εκπαίδευσης (Education, Erziehung στα Γερμανικά). Βλ. αναλυτικά HansHermann Groothoff, “ Bildung”, στο : *Hans-Hermann Groothoff* (επίμ..):σελ.32-43.

και της αρετής" ,καθώς στόχος ήταν να αναπτυχθούν όλες οι δυνατότητες του ατόμου ώστε να αυτονομηθεί και να ωθηθεί με γνώμονα την ελεύθερη βούλησή του.[28] Κατά τον ίδιο, η Bildung αποτελεί κατά κύριο λόγο μια διαδικασία «αυτο-διαμόρφωσης», για την επίτευξη της οποίας είναι απαραίτητη η απεξάρτηση από εξωτερικούς παράγοντες που θέτουν, κατά κανόνα, στο άτομο βιοποριστικές κυρίως απαιτήσεις. Για το λόγο αυτό η κρατική παρέμβαση πρέπει να περιοριστεί στο ελάχιστο. Επίσης, πέρα από τις συνθήκες ελευθερίας, ο Χούμπολντ ορίζει ως σημαντική προϋπόθεση της Bildung, την επαφή του ατόμου με τον κόσμο, ώστε να αποκτήσει ποικίλες εμπειρίες που θα του επιτρέψουν να αναπτύξει τις διάφορες ικανότητες που διαθέτει, με απώτερο στόχο την αρμονική σύνθεσή τους σε ένα ενιαίο σύνολο. Με άλλα λόγια το άτομο αναπόφευκτα πρέπει να διανύσει μια πορεία στον κόσμο, να επιλέξει μεταξύ πολλαπλών δυνατοτήτων και οδών, να αποκτήσει εμπειρίες, να γνωρίσει τον κόσμο και τον εαυτό του. Ο Χούμπολντ, χαρακτηρίζει τη διαδικασία της Bildung ως την πιο γενική, πιο εντατική και πιο ελεύθερη διάδραση μεταξύ ατόμου και κόσμου.[29]

Επομένως κατά τον Χούμπολντ, η διαδικασία της Bildung χαρακτηρίζεται από ένα μόνιμο εμπλουτισμό του ατόμου διαμέσου των συνεχών προσπαθειών του, να αποκομίσει όσα περισσότερα μπορεί από τον κόσμο. Επομένως ως βάση της Bildung ορίζονται η ελευθερία του ατόμου, ο σεβασμός και η διαφύλαξη της ατομικής προσωπικότητας.

Αν εξετάσουμε πιο προσεκτικά την έννοια της Bildung θα διαπιστώσουμε ότι οι απόψεις για την εκπαίδευση και τη μάθηση είναι συνδυασμός ανάμεσα σε αυτό που είναι γνωστό στην καθημερινή ζωή και σε αυτό που είναι νέο, άγνωστο και παράξενο. Με την ευρύτερη έννοια, βλέπουμε την Bildung σαν

---

28 Βλ.Gur-Ze'ev, Ilan,«Bildung and Critical Theory facing Post-modern Education», *Journal of Philosophy of education*, 36/2,(2002).

29 Krassimir Stojanov,«The Concept of Bildung and its Moral Implications»,στο: Becoming oneself*: Dimensions of Bildung and the facilitation of personality development*, Springer Fachmedien Wiesbaden, (2012) σελ.2.

κίνημα. Με άλλα λόγια η Bildung είναι η περιπλάνηση στο άγνωστο, στα όρια, ώστε να βρεθεί ο αληθινός εαυτός. Επειδή αυτό το κίνημα είναι ατομικό και συλλογικό συγχρόνως,ο διάλογος και η συζήτηση είναι απαραίτητη υπόθεση για την bildung[30].

Με πολλούς τρόπους μπορούμε να πούμε ότι ο ιδανικός εκπρόσωπος της μάθησης αυτού του τύπου, είναι ο Σωκράτης που επηρεάζει τους ανθρώπους ενώ περιπλανάται γύρω στην αθηναϊκή αγορά κάνοντας θεμελιώδεις ερωτήσεις για να αναγκάσει τους ανθρώπους να σκεφτούν για τον εαυτό τους, και με τον τρόπο αυτό, τους ενθάρρυνε να βρουν το δρόμο τους προς τη σοφία που πίστευε ότι υπάρχει σε κάθε έναν από εμάς.[31] Ο Νιτσεϊκός εκπαιδευτικός είναι πιο κοντά στη Σωκρατική μαιευτική μέθοδο, καθώς ο στόχος είναι η μεταμόρφωση του εκπαιδευόμενου. Το βασικό ενδιαφέρον του είναι να διευρύνει τους ορίζοντες μας και να μας αφυπνίσει απέναντι σε δυνατότητες που θα πρέπει να προσεγγίσουμε και να συνειδητοποιήσουμε μόνοι μας. Το αντικείμενο μιας τέτοιας εκπαίδευσης είναι να μας "μεγαλώσει". Ο Νίτσε θα μας μεγάλωνε, πέρα από αυτό που είμαστε ήδη και εμείς και ο κόσμος, προς αυτό που έχουμε μέσα μας,τη δυνατότητα να γίνουμε και το τί θα μπορούσαμε να καταφέρουμε και με τον εαυτό μας και με τον κόσμο. Αυτή η διάπλαση απαιτεί δημιουργικότητα και όχι απλή δεκτικότητα.[32]

Ο Νίτσε αντιμετώπισε την παρακμή της Bildung που ξεκίνησε στα γερμανικά γυμνάσια της εποχής του και επικρίνει την λειτουργική προσέγγιση της B ildung ως εργαλείο για τη δημιουργία χρήσιμων πολιτών[33].

Στην ανάπτυξη που θα ακολουθήσει, άκρως διαφωτιστική είναι η θέση του Αντόρνο στην *Θεωρία της ημιμόρφωσης,* (1990) όπου εισάγει το θέμα της

---

30 Varkøy, Øivind,«The Concept of Bildung» ,*ό.π.,σελ.87.*

31 Στο ίδιο, σελ.95.

32 Richard Schacht, «A Nietzschean education Zarathustra as Educator», ό.π.,σελ.324. Επίσης : Βλ. Krassimir Stojanov, «The Concept of Bildung and its Moral Implications»ό.π.,σελ.2.

Ο καθηγητής Krassimir Stojanov, ο οποίος έδωσε έμφαση στην παιδαγωγική διάδραση που λαμβάνει χώρα μέσω της Bildung, τονίζοντας την εξέχουσα σημασία της ενσυναίσθησης και του σεβασμού. Κατά τον Krassimir Stojanov, η ενσυναίσθηση και ο σεβασμός δεν είναι μόνο απαραίτητα παιδαγωγικά εργαλεία υποστήριξης του Bildung, είναι επίσης ηθικές απαιτήσεις για όλους τους εκπαιδευτικούς.

33 Varkøy, Øivind,«The Concept of Bildung» ,*ό.π., σελ.90.*

παιδείας ως μόρφωσης (Bildung), υιοθετώντας έναν κατεξοχήν αντιπαιδαγωγικό τόνο: " Ότι σήμερα εκδηλώνεται σαν κρίση της παιδείας δεν είναι ούτε απλό αντικείμενο του κλάδου της Παιδαγωγικής, που πρέπει να ασχολείται άμεσα με αυτό, ούτε μπορεί να αντιμετωπιστεί από την Κοινωνιολογία ενός τομέα – δηλαδή της παιδείας. Τα συμπτώματα παρακμής της παιδείας, που παρατηρούνται παντού ακόμη και στο ίδιο το στρώμα των μορφωμένων".[34] Κατά τον Adorno, οι παιδαγωγικές μεταρρυθμίσεις δεν βοηθούν από μόνες τους,αντίθετα οξύνουν την κρίση όταν υποχωρούν οι πνευματικές αξιώσεις προς τους παιδαγωγούμενους.

***Μαθήματα για την Παιδεία*:Διάλεξη Πρώτη**

Η επισφαλής ισορροπία μεταξύ επιστημονικών γνώσεων και ανθρωπιστικών ιδεωδών

Η εισαγωγική διάλεξη δίνεται από τον Νίτσε στις 16 Ιανουαρίου του 1872. Η διάλεξη, ξεκινάει με έμφαση τονίζοντας την εξέχουσα σημασία όλων όσων θα ειπωθούν παρακάτω, ώστε να αφυπνίσει το κοινό και σιγά σιγά με έντονη περιγραφικότητα δίνεται το γενικότερο πλαίσιο. Παραθέτει δηλαδή τις συνθήκες κάτω από τις οποίες τα τέσσερα πρόσωπα του διαλόγου, συναντιώνται και τελικά συζητούν, προβληματίζονται καταλήγοντας να κατακεραυνώνουν το γερμανικό εκπαιδευτικό σύστημα της εποχής τους.

Η διάλεξη μας μεταφέρει σε μια χρονιά όπου τα δυο εκ των τεσσάρων προσώπων του διαλόγου – οι νεαροί φοιτητές – είχαν επισκεφτεί έναν τόπο κοντά στο Ρόλαντσεκ της Θουριγγίας. Η επίσκεψή τους αυτή, έλαβε χώρα στα πλαίσια μιας υπόσχεσης που είχαν δώσει, όπου ως μέλη ενός ομίλου που είχαν ιδρύσει με συμφοιτητές τους, θα ερχόντουσαν στο μέρος αυτό μια συγκεκριμένη μέρα του έτους και θα εξωτερίκευαν τις δημιουργικές τους

[34] Theodor Adorno, A. *Θεωρία της ημιμόρφωσης*, Αλεξάνδρεια, γ'έκδοση, Αθήνα, 2000, σελ.25-26.

κλίσεις, θα έδιναν κάτι από τον ευατό τους, το οποίο θα τους εξέφραζε και το οποίο θα κρίνονταν απο τα υπόλοιπα μέλη του ομίλου.

Τη χρονιά εκείνη, η ''ορισμένη μέρα'' επίσκεψης του ομίλου στο Ρόλαντσεκ, συνέπεσε με εκδρομή που είχε οργανωθεί στο τέλος του πανεπιστημιακού εξαμήνου. Οι δυο νεαροί φοιτητές – ένας εκ των οποίων ο ίδιος ο Νίτσε – αφού απήλαυσαν την εκδρομή, κάπου κοντά το απόγευμα, αποκόπηκαν από τους υπόλοιπους συμφοιτητές τους και αφήνοντας πίσω τους την οχλαγωγία των συνομιλήκων τους, βρέθηκαν σε ένα ερημικό σημείο του Ρόλαντσεκ και ασχολήθηκαν με μια από τις αγαπημένες τους ασχολίες, την σκοποβολή.

Οι πιστολιές τους, συντάραξαν το ήρεμο τοπίο και στάθηκαν η αφορμή να πραγματοποιηθεί η συνάντηση των δυο νεαρών φοιτητών και του ηλικιωμένου φιλοσόφου με το συνοδό του.

Η συνάντηση των τεσσάρων προσώπων του διαλόγου, είναι και αυτή που δίνει το σημείο εκκίνησης του βασικού θέματος των διαλέξεων : της σύλληψης αφενός μεν, της έννοιας της εκπαίδευσης και αφετέρου της συνειδητοποίησης της σύγχρονης κατάστασης της παιδείας στο γερμανικό χώρο του 19ου αιώνα.

Στην πορεία της διάλεξης αντιλαμβανόμαστε πως η επινόηση του ομίλου των νεαρών φοιτητών κάθε άλλο παρά τυχαία ήταν. Σκόπιμα ο Νίτσε κάνει λόγο γι' αυτήν, προκειμένου να την αντιπαραθέσει στη συνέχεια με το εκπαιδευτικό σύστημα της Γερμανίας εκείνη την περίοδο. Ο όμιλος των φοιτητών αποτελεί εδώ ένα πλαίσιο ανεξάρτητο από τις χρησιμοθηρικές τάσεις της εποχής, που προωθεί την αληθινή μόρφωση και το στοχασμό χωρίς να «καταληστεύει τους νέους»[35] .

Ο Νίτσε επιλέγει από την αρχή της πρώτης διάλεξης να θίξει την ταραγμένη ισορροπία μεταξύ των επιστημονικών γνώσεων και των ανθρωπιστικών ιδεών.

Πέραν της προώθησης της μόρφωσης έναντι αυτής που πηγάζει απο το

---

[35] Φρειδερίκος Νίτσε , *Μαθήματα για την παιδεία* , μτφρ: Σκουτερόπουλος,ό.π., σελ 41.

ανθρωπιστικό ιδεώδες,στη διάλεξη εντοπίζεται η ύπαρξη δυο αντιθετικών ρευμάτων στο χώρο της γερμανικής παιδείας του 19 ου αιώνα . Από τη μια πλευρά κυριαρχεί η τάση για μια όσο το δυνατόν μεγαλύτερη επέκταση της Bildung προς κάθε κατεύθυνση και απο την άλλη η τάση για περιορισμό της, δεδομένου ότι εγκαταλείπονται οι υψηλές αξίες καθώς τίθενται στην υπηρεσία του κράτους. Οι δυο προαναφερθείσες τάσεις αλλοιώνουν κατά τον Νίτσε, την ουσία της εκπαίδευσης, εφόσον δεν αποβλέπουν στην ισορροπημένη θεώρηση της Παιδείας, στη βάση της οποίας οι εκπαιδευόμενοι θα λαμβάνουν γνώσεις που θα συμβάλλουν στην ηθικοψυχολογική διάπλαση του ατόμου[36].

Το θεμελιώδες αξίωμα της παιδείας, η εξύψωση και πολύπλευρη μόρφωση του ανθρώπου πέραν κάθε σκοπιμότητας, αγνοήθηκε και αντ΄αυτού προωθήθηκε αποκλειστικά ο άγονος και μη αυθεντικός νοησιαρχικός της χαρακτήρας. Το γερμανικό εκπαιδευτικό σύστημα εμφάνιζε όπως προαναφέρθηκε, έντονα σημάδια υποταγής στο κράτος, η παιδεία ναι μεν επεκτάθηκε και διαδόθηκε, αλλά παράλληλα αποδυναμώθηκε .Διαπιστώνεται με άλλα λόγια μια «φοβερή δυσαναλογία ανάμεσα στον μικρό αριθμό των αληθινά μορφωμένων και στον τεράστιο μηχανισμό της εκπαίδευσης»[37]. Πίσω από τις ενέργειες του Πρωσικού κράτους που στοχεύουν στην ευρεία διάδοση της παιδείας δεν υποβόσκουν αγνές προθέσεις που αποσκοπούν στην αληθινή μόρφωση, υπάρχει αντιθέτως μια πληθώρα συμφερόντων, με κυρίαρχες τις υλικές απολαβές και ειδικότερα το χρηματικό κέρδος. Με άλλα λόγια, στο γερμανικό εκπαιδευτικό σύστημα του 19ου αιώνα, λαμβάνουν χώρα δυο κυρίαρχοι μετασχηματισμοί: από την μια πλευρά, η εκπαίδευση από ύψιστος σκοπός στερούμενος συμφέροντος μετατρέπεται στα χέρια του κράτους σε ωφελιμιστικό μέσο και από την άλλη πλευρά, η αυτόνομη προσωπικότητα αλλοτριώνεται καθώς το άτομο μετατρέπεται σε εργαλείο.

Την εποχή που ο Νίτσε γράφει τις διαλέξεις, στη Γερμανία κυριαρχεί

---

36 Σωτηρία Τριαντάρη, *Η διαχρονικότητα των εκπαιδευτικών απόψεων του Friedrich Nietzsche : Μαθήματα για την παιδεία* ,ό.π., σελ 36 .

37 Φρειδερίκος Νίτσε , *Μαθήματα για την παιδεία* , ό.π., σελ 44.

ένα συγκεκριμένο μοτίβο εκπαίδευσης: ο πολλαπλασιασμός της γνώσης, προκαλεί πολλαπλασιασμό της παραγωγής, αυτός με τη σειρά του συμβάλλει στην κάλυψη όλο και περισσότερων αναγκών και έτσι επέρχεται η ευτυχία. Έτσι προκύπτει ένας νέος τύπος ταχύρρυθμης μόρφωσης της μάζας των ανθρώπων, ως μέσο απόκτησης της ευτυχίας, το οποίο στην πραγματικότητα κατά τον Σοπενάουερ δεν είχε ισχύ, διότι ευτυχισμένη ζωή είναι αδύνατον να υπάρξει, το ύψιστο που μπορεί να φτάσει ο άνθρωπος , είναι μια ηρωική διαδρομή του βίου του[38].

Τον 19ο αιώνα η ευρύτατη διάδοση της εκπαίδευσης θεωρήθηκε μέσο καλλιέργειας, χωρίς όμως να συνυπολογιστεί ότι οι κοινωνικές τάξεις θα λάβουν περισσότερη εκπαίδευση απ' ότι χρειάζονταν για τις θέσεις εργασίας για τις οποίες προοριζόταν, καθώς και για την διατήρηση της κοινωνικής αρμονίας[39].

Ο γερμανός φιλόσοφος, αναλογιζόμενος τα δεινά που θα προκαλούσε ο αυτός ατέρμονος αγώνας για την ευτυχία ζητά από τους συγχρόνους του να αφυπνιστούν : Αν δεν θέλεις να ανήκεις στην μεγάλη μάζα πρέπει να μην είσαι άνετος με τον εαυτό σου και να ακολουθήσεις την συνείδησή του, που σου φωνάζει: "Γίνε ο εαυτός σου!Δεν είσαι τίποτα από όλα αυτά που τώρα κάνεις, σκέφτεσαι και επιθυμείς"[40] .Γιατί η αυθεντική σου φύση δεν είναι βαθιά κρυμμένη, αλλά σε αμέτρητο ύψος από πάνω σου ή τουλάχιστον πάνω από αυτό το οποίο συνήθως θεωρείς εγώ σου. Οι πραγματικοί παιδαγωγοί σου, αυτοί που θα σε μορφώσουν αληθινά, σου αποκαλύπτουν την πρωταρχική σημασία, την πρώτη ύλη της ύπαρξης σου, αυτό που κατεξοχήν δεν διδάσκεται, κάτι που σε κάθε περίπτωση είναι δυσπρόσιτο, αλυσοδεμένο και παράλυτο: οι παιδαγωγοί σου δεν θα είναι τίποτε άλλο από

---

38 Φρειδερίκος Νίτσε, *Ο Σοπενάουερ ως παιδαγωγός*, ό.π., σελ.52.

39 Whitty Geoff, «Education, economy and national culture», στο: *Social and cultural forms of Modernity*, Polity Press, (1992), σελ.269.

40 Φρειδερίκος Νίτσε, *Ο Σοπενάουερ ως παιδαγωγός* ό.π.,σελ.12.

απελευθερωτές σου.[41]

Αυτό είναι το μυστικό της παιδείας: δεν παρέχει τεχνητά μέλη, κερένιες μύτες και διοπτροφόρα μάτια, καθώς αυτά δεν μας προσφέρουν παρά μια επίφαση παιδείας. Η μόρφωση όμως, είναι απελευθέρωση, απαλαγή από παράσιτα, που θέλουν να προσβάλουν τα τρυφερά βλαστάρια των φυτών, είναι ξεχείλισμα από φως και θερμότητα, είναι το αγαπημένο θρόισμα της βροχής είναι η μίμηση και το προσκύνημα της φύσης, όταν είναι φιλόστοργη μητέρα. Η αυθεντική εκπαίδευση είναι η ολοκλήρωση της φύσης, όταν αποτρέπει τα ανελέητα φυσικά φαινόμενα μεταβάλλοντας τα σε ωφέλιμα, αλλά και όταν ρίχνει ένα πέπλο πάνω από τις άστοργες, τις θλιβερές στιγμές ασυνεννοησίας.[42]

Σκοπός του πολιτισμού για τον Νίτσε, δεν είναι η μεγαλύτερη δυνατή ευτυχία, αλλά η εξασφάλιση των προϋποθέσεων για την ανάπτυξη της μεγαλοφυΐας (genius). Στον αντίποδα των προϋποθέσεων της ανάπτυξης της μεγαλοφυΐας, οτιδήποτε σχετίζονταν με τον υγιή στοχασμό και συνεπώς με την αυτοσυγκέντρωση και τη μοναξιά, με την επίτευξη βαθύτερων και όχι επιφανειακών στόχων, οι οποίοι δεν σχετίζονταν με υλικά αγαθά, απορρίπτονταν. Αλλά με τη διάρθρωση ενός εκπαιδευτικού συστήματος άμεσα συνυφασμένου με την αναζήτηση κέρδους, ενισχύεται επικίνδυνα ο ρόλος του κράτους, το οποίο καθίσταται ρυθμιστής των εκπαιδευτικών δρώμενων και απαξιώνεται ο ρόλος των διανοουμένων και των πνευματικών ανθρώπων.

Κατά τον Νίτσε, η γενίκευση της παιδείας, ισοδυναμούσε τελικά με την αποβαρβάρωση, διότι η τροφοδοσία της αληθινής μόρφωσης, δεν υπήρξε αξίωμα της παιδείας, αλλά υποδαυλιζόταν «είτε από την προσμονή απόκτησης υλικών αγαθών, είτε απο θρησκευτικές καταπιέσεις, είτε από την έξυπνη

---

41 Στο ίδιο, σελ.15.

42 Φρειδερίκος Νίτσε, *Ο Σοπενάουερ ως παιδαγωγός*, ό.π., σελ.15.

αυτοπεποίθηση ενός κράτους»[43] . Ασκώντας κριτική στη σύγχρονη του κουλτούρα ο Νίτσε, ασκεί κριτική κατ' ουσίαν στον Διαφωτισμό, ο οποίος είχε προσπαθήσει να απελευθερώσει τον άνθρωπο από τους μύθους δημιουργώντας έναν καινούριο μύθο, αυτόν της παντοδυναμίας της επιστήμης, η οποία μπορεί να ελέγξει τον άνθρωπο και την κοινωνία. Το μεγάλο σφάλμα του Διαφωτισμού βρίσκεται στη στρεβλή του άποψη για τον ορθό λόγο, του οποίου απώτατος στόχος είναι η αναγωγή της αλήθειας σε επιστημονικές, ποσοτικοποιημένες διατυπώσεις.[44] Η πρόοδος συνδέθηκε αποκλειστικά και μόνο με την επιστήμη και όχι με την ηθική και την τέχνη, οι οποίες θα μπορούσαν να λειτουργήσουν ως φίλτρα προστασίας της επιστήμης ώστε να μην λάβει εργαλειακό χαρακτήρα.

Στην πρώτη του διάλεξη , ο Νίτσε καθιστά σαφές το επιχείρημά του περί ταραγμένης ισορροπίας μεταξύ των ανθρωπιστικών ιδεών και των τεχνολογικών γνώσεων , θίγοντας το πρόβλημα της νεότερης επιστήμης αναφέροντας : «Για αιώνες ολόκληρους θεωρούσαν αυτονόητο οτι μορφωμένος είναι ο σοφός επιστήμονας και μόνον αυτός»[45] . Ο Νίτσε απορρίπτει αυτή την εξομοίωση και κατακεραυνώνει όλους τους επονομαζόμενους επιστήμονες , διότι «δεν διαθέτουν εξαιρετικές έμφυτες ικανότητες , απλώς επαρκής»[46] και τους παρομοιάζει με καμπούρηδες απο την υπερβολική και πρόωρη αφοσίωση στην επιστήμη[47] . Έτσι οι επιστήμονες ασχολούνται κατ' ουσίαν με ένα συγκεκριμένο τμήμα της επιστήμης και πέραν αυτού, έχουν άγνοια για οτιδήποτε που δεν σχετίζεται με την δική τους επιστήμη, ακόμη κι' αν αυτό είναι ένα σοβαρό πρόβλημα που ταλανίζει την εποχή τους.

Με αυτή τη νύξη που κάνει για τους επιστήμονες της εποχής του, ο Νίτσε προσπαθεί άμεσα να αναδείξει την αποδυνάμωση της παιδείας, η οποία

---

43 Φρειδερίκος Νίτσε, *Μαθήματα για την παιδεία* ,ό.π.,σελ 51 .

44 Βλ.Αντόρνο Τέοντορ και Χορκχάιμερ Μαξ, *Η διαλεκτική του Διαφωτισμού*, Αθήνα (1986) .

45 Φρειδερίκος Νίτσε, *Μαθήματα για την παιδεία* ,ό.π., σελ 53 .

46 Στο ίδιο, σελ 52.

47 Φρειδερίκος Νίτσε,*Ο Σοπενάουερ ως παιδαγωγός* , ό.π.,σελ.20.

κυριαρχεί παντού, ακόμα και στους κόλπους της επιστημονικής κοινότητας, η οποία υποτίθεται ότι απαρτίζεται από αληθινά μορφωμένους ανθρώπους εμποτισμένους με σοφία. Κατά τον Νίτσε σε καμία άλλη εποχή δεν υπήρξαν τόσο απαραίτητοι οι παιδαγωγοί του ήθους, καθώς οι δάσκαλοι έφτασαν στο σημείο να παραβλέπουν απλώς την ηθική διαπαιδαγώγηση με αποτέλεσμα η αρετή να γίνεται μια έννοια δίχως νόημα για μαθητές και δασκάλους. Στην πραγματικότητα, οι σύγχρονοί του ροκάνιζαν το κληρονομημένο κεφάλαιο ηθικής που είχε συσσωρευθεί από τους προγόνους τους, το οποίο όχι μόνο δεν κατάφεραν να το αυξήσουν αλλά να το σπαταλήσουν.[48]

Ο Νίτσε δεν κινδυνολογεί παρουσιάζοντας πλαστά γεγονότα της εποχής του, στην προσπάθειά του να καταστήσει επιτακτική την επανεξέταση της γερμανικής εκπαιδευτικής πορείας,προχωρά και σε άλλους κύκλους που σχετίζονται έστω και παραπλεύρως με θέματα παιδείας.

Οι εφημεριδογράφοι λόγου χάρη κατά τον Νίτσε, αποτυπώνουν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τους μορφωτικούς στόχους της γερμανικής παιδείας. Μιας «ψευτοπαιδείας»[49] που χαρακτηρίζεται από καθολική εξάπλωση , γρήγορους ρυθμούς , χαλιναγώγηση από το γερμανικό κράτος και απόλυτη εξάρτηση από την επίτευξη σκοπών και απολαβή υλικών αγαθών.

Ο Νίτσε ολοκληρώνει την πρώτη διάλεξη επισημαίνοντας δια στόματος του συνοδού του φιλοσόφου, ότι η κατάσταση στη γερμανική εκπαίδευση έχει καταστεί πλέον επικίνδυνη, και ότι είναι πολύ δύσκολη με τις νέες συνθήκες που επικρατούν η αλλαγή ρότας και η επιστροφή «στην αυθεντική πατρίδα της παιδείας, στον ατελείωτα μακρινό και δυσπρόσιτο κόσμο της Ελλάδας».[50]

Κατά τον Γερμανό φιλόσοφο, οι σύγχρονοί του θα πρέπει να αφυπνιστούν, και αυτοί που θα τους αφυπνίσουν είναι οι φιλόσοφοι, οι καλλιτέχνες και οι άγιοι καθώς με αυτούς η φύση κάνει το μοναδικό της άλμα

---

48 Στο ίδιο,σελ.20.

49 Φρειδερίκος Νίτσε, *Μαθήματα για την παιδεία*, ό.π, σελ 55.

50 Αυτόθι .

χαράς , γιατί νιώθει ότι πρώτη φορά έχει φτάσει στον σκοπό της, στο σημείο δηλαδή όπου έχει πλέον καταλάβει ότι παίζοντας το παιχνίδι του γίγνεσθαι θα φτάσει πολύ ψηλά[51].

Προτού προχωρήσουμε στη δεύτερη διάλεξη του Νίτσε, με αφορμή το ότι ήδη από την πρώτη διάλεξη ο γερμανός φιλόσοφος στοχοποίησε τον σκοπό του πολιτισμού ως την εξασφάλιση των προϋποθέσεων για την ανάπτυξη της ιδιοφυΐας, θα αναπτύξουμε περαιτέρω δυο καίριες προβληματικές της φιλοσοφίας του αυτή της μεγαλοφυΐας και εκείνη της ζωής.

Ιδιοφυΐα και ζωή στην πρώιμη νιτσεϊκή φιλοσοφία

Η θεματική της ζωής κατέχει καίρια θέση στη νιτσεϊκή φιλοσοφία. Πρόκειται για μια προβληματική που στον Νίτσε συγκροτείται στη βάση μιας επανερμηνείας του αρχαιοελληνικού πολιτισμού η οποία υπερβαίνει την αρμονική και φωτεινή εικόνα του νεοανθρωπισμού και τοποθετεί δίπλα στην απολλώνια ορμή μια σκοτεινή, εκστατική, πάσχουσα και αντιφατική δύναμη την οποία ονομάζει διονυσιακή ταυτίζοντάς την με την ίδια τη ζωή[52]. Επομένως η ζωή αποτελεί μια σκοτεινή , κινητήρια δύναμη που λαχταράει άπληστα τον εαυτό της[53] και η οποία προκειμένου να λυτρωθεί από την τυφλή βούληση και την άγνοια του ζώου, δημιούργησε την ιδιοφυΐα πραγματοποιώντας τον υπέρτατο σκοπό της[54].

Η μεγαλοφυΐα βγαίνει από τα σπλάχνα του λαού[55], είναι η ολοκληρωμένη πολύχρωμη εικόνα των ιδιαίτερων δυνάμεων του λαού αυτού και κατορθώνει να λάβει την σωστή αγωγή , μόνο εφόσον ωριμάσει στη μητρική αγκαλιά της λαϊκής παιδείας[56]. Δεν γεννά η αληθινή παιδεία το

---

51 Φρειδερίκος Νίτσε, *Ο Σοπενάουερ ως παιδαγωγός, ό.π.,* σελ.61.

52 Βασίλης Δημόπουλος, « Η έννοια της ζωής και οι επιπτώσεις της , στην νιτσεϊκή αγωγή και παιδεία » , *Επιστήμες της Αγωγής*,4, (2004) , σελ.127.

53 Φρειδερίκος Νίτσε, *Ανεπίκαιροι Στοχασμοί*, μτφρ:Ι.Σ. Χριστοδούλου,Θεσσαλονίκη,1996, σελ. 137.

54 Φρειδερίκος Νίτσε, *Ο Σοπενάουερ ως παιδαγωγός*,ό.π.,.76.

55 Φρειδερίκος Νίτσε, *Μαθήματα για την παιδεία* , ό.π., σελ.103.

56 Στο ίδιο, σελ 104.

διαλεχτό άτομο, μεταφυσική είναι η προέλευση του διαλεχτού ατόμου, μεταφυσική η πατρίδα του[57]. Η μεταφυσική προέλευση του ιδιοφυούς, αναδεικνύει αφενός, μεν την ''ανεξαρτησία του συγκεκριμένου τύπου από τα δεσμά της αναγκαιότητας και της χρονικότητας και αφετέρου, τον φανερώνει ως ανώτερη έκφραση του λαϊκού πεπρωμένου''. Επομένως η αληθινή παιδεία είναι χρέος απέναντι στο επίλεκτο άτομο.

Τόσο η προβληματική της ζωής όσο και της ιδιοφυΐας στα πλαίσια της νιτσεϊκής φιλοσοφίας, εκκινούν από το πεδίο της μεταφυσικής, διότι μεταφυσική είναι η προέλευση του επίλεκτου ατόμου.[58.] Αυτή η μεταφυσική προέλευση της ιδιοφυΐας θα αποτελέσει σημείο αναφοράς για τη νιτσεϊκή σύλληψη της παιδείας. Διότι η φύση του ιδιοφυούς νοηματοδοτείται μεν μεταφυσικά αλλά πραγματώνεται μέσα στην εκπαίδευση. Ο Νίτσε επιχείρησε να δημιουργήσει ένα εκπαιδευτικό ιδεώδες, όπου η φιλοσοφία θα είχε ως κυρίαρχο ρόλο να βελτιώσει την εκπαίδευση του ιδιοφυούς. Η παιδεία του ιδιοφυούς υπήρξε αφενός μεν, το έναυσμα για τον στοχασμό του Νίτσε, και σε ότι αφορά την αυστηρή κριτική που άσκησε στο εκπαιδευτικό σύστημα της εποχής του ενώ υπήρξε αφετέρου η λύση για την υπέρβαση της εκπαιδευτικής κρίσης, καθώς ο Νίτσε προτείνει στους ανθρώπους να διαπαιδαγωγηθούν με άξονα το πρότυπο του ιδιοφυούς. Η ζωή και η ιδιοφυΐα, βρίσκονται σε συνάφεια ως προς το βασικό τους αίτημα, την αυτογνωσία, η οποία αποτελεί και το βασικό ζητούμενο της παιδείας. Συνεπώς για μια πλήρη ερμηνεία της νιτσεϊκής ιδιοφυΐας οφείλουμε να λάβουμε υπόψιν μας τις θέσεις του Νίτσε για τη ζωή οι οποίες βρίσκονται σε συνάρτηση με εκείνες για την παιδεία.

Υπό το πρίσμα της νιτσεϊκής θεώρησης, η παιδεία πάνω από όλα σημαίνει την υπακοή της μάζας, την ενστικτώδη προσήλωσή στο σκήπτρο του μεγαλοφυΐας. Ο υπέρτατος σκοπός της παιδείας, για τον Νίτσε, που δεν είναι άλλος από την αυτογνωσία, μπορεί να επιτευχθεί αποκλειστικά και μόνο εάν η μάζα υποταχθεί στη μεγαλοφυΐα και αυτό γιατί σκοπός της εκπαίδευσης δεν

---

57 Φρειδερίκος Νίτσε, *Μαθήματα για την παιδεία* , ό.π., σελ 103 .

58 Αυτόθι.

μπορεί να είναι η μόρφωση της μάζας, αλλά των επίλεκτων ατόμων, αυτών που έχουν τις δυνατότητες για έργα μεγάλα προορισμένα να διαρκέσουν[59]. Από τα παραπάνω γίνεται φανερό ότι η πλειονότητα των ατόμων, αποκλείονται και αποτελούν απλώς μια μάζα, που δεν μπορούν να μετατραπούν σε δυνάμει ιδιοφυΐες, θέση που προσδίδει κατά πολλούς στην νιτσεϊκή παιδεία έναν έντονο αριστοκρατικό χαρακτήρα[60].

Ο πλεονασμός που επιδεικνύει η φύση στη δημιουργία των καλλιτεχνών και των φιλοσόφων έχει ως αποτέλεσμα οι συγκεκριμένοι τύποι να βρίσκονται τυχαία στην εποχή τους, σαν ερημίτες ή σαν καταδιωκόμενοι και καθυστερημένοι οδοιπόροι.[61] Είναι δε αυτός ο τρόπος του βίου που ευθύνεται για το γεγονός ότι η φύση αδυνατεί να συμβάλει στην αυτόνομη ανάπτυξη του ατόμου μέσω της πράξης αυτοαγωγής[62]. Ως λύση σε αυτήν την έλλειψη της φύσης, ο Νίτσε προκρίνει την έλλογη διαμεσολάβηση της αγωγής, όπου η αγωγή παραλληλίζεται με την κυοφορούσα [63] μητέρα, στην αγκαλιά της οποίας ωριμάζει και μεστώνει το επίλεκτο άτομο. [64]Το τελευταίο επομένως αποτελεί ενσάρκωση της προσπάθειας που καταβάλλει η φύση για αυτοσυνειδησία. Το εγχείρημα του Νίτσε να αναδείξει την ανικανότητα της φύσης να εξασφαλίσει την ανάπτυξη του επίλεκτου ατόμου αναβαθμίζει εμφανώς το ρόλο της πολιτισμικής παραμέτρου.

Δεδομένου ότι η μεταφυσική προέλευση της ιδιοφυΐας επηρεάζει τους στόχους της παιδείας , θα επηρεάζει εύλογα και τον τρόπο της πνευματικής συγκρότησης του παιδαγωγού, που είναι το άμεσα συμβαλλόμενο μέρος της παιδαγωγικής διαδικασίας. Ο παιδαγωγός συγκροτείται πρωτίστως στην βάση μεταφυσικών επιταγών[65] και λειτουργεί ως απελευθερωτής των ιδιαίτερων

---

59 Φρειδερίκος Νίτσε, *Μαθήματα για την παιδεία* , ό.π.,σελ 101.

60 Βασίλης Δημόπουλος « Η έννοια της ζωής και οι επιπτώσεις της , στην νιτσεϊκή αγωγή και παιδεία » ό.π., σελ. 127.

61 Φρειδερίκος Νίτσε, *Ανεπίκαιροι Στοχασμοί*, ό.π.,σελ.177-178 .

62 Βασίλης Δημόπουλος « Η έννοια της ζωής και οι επιπτώσεις της , στην νιτσεϊκή αγωγή και παιδεία » , ό.π., σελ. 128.

63 Φρειδερίκος Νίτσε, *Μαθήματα για την παιδεία* , ό.π., σελ. 103.

64 Αυτόθι.

65 Βασίλης Δημόπουλος, « Η έννοια της ζωής και οι επιπτώσεις της , στην νιτσεϊκή αγωγή και παιδεία »,ό.π. σελ. 128.

δυνάμεων της ιδιοφυΐας "οι πραγματικοί παιδαγωγοί σου, αυτοί που θα σε μορφώσουν αληθινά, σου αποκαλύπτουν την πρωταρχική σημασία, της ύπαρξής σου, αυτό που κατεξοχήν δεν διδάσκεται, κάτι που σε κάθε περίπτωση είναι δυσπρόσιτο, αλυσοδεμένο και παράλυτο: οι παιδαγωγοί σου δεν θα είναι τίποτε άλλο από απελευθερωτές σου''[66]. Με άλλα λόγια, ο ρόλος του παιδαγωγού είναι δυνατόν να παρομοιαστεί με εκείνον του μεσάζοντα μεταξύ του μαθητή και της πραγματικότητας που τον περιβάλλει, όπου η έμφαση δεν δίνεται στην ποσότητα της γνώσης που παρέχεται αλλά στο βαθμό που αυτή μπορεί να ενδυναμώσει τη ζωή και να μετασχηματιστεί σε όχημα αυτογνωσίας [67]. Ο Νίτσε δεν ταυτίζει τον παιδαγωγό με τον επαγγελματία δάσκαλο καθώς κατά αυτόν, ο παιδαγωγός δεν συγκροτείται στη βάση κοινωνικο-πολιτισμικών παραμέτρων, γεγονός που μπορεί να οδηγήσει στην μυθική υποστασιοποίηση[68] του συγκεκριμένου τύπου.

Η νιτσεϊκή ιδιοφυΐα φέρει εις πέρας την αναμέτρηση του ανθρώπου με την τραγικότητα του όντος, όχι μέσω της παραίτησης την οποία προκρίνει ο Σοπενάουερ , αλλά «με την μεταμόρφωση των τραγικών αδιεξόδων της ύπαρξης σε παραστάσεις που καταφάσκουν στην ζωή»[69] . Συγκεκριμένα, αυτό που αναζητά ο Νίτσε, το βρίσκει στον ήρωα των ομηρικών επών και τον θέτει ως πρότυπο ζωής, διότι η ομηρική εμπειρία δεν ανακαλύπτει μόνο την κατάφαση της ζωής σε όλο το βάθος της αλλά και έναν υποδειγματικό τρόπο δράσης. Ο ομηρικός ήρωας είναι μεν θεϊκός στην ανδρεία αλλά παράλληλα είναι ανθρώπινος καθώς αναλογίζεται φανερά τα πάθη του και τις συμφορές του.

Εντούτοις, παρά την εξέχουσα θέση που καταλαμβάνει η ομηρική αρετή στη νιτσεϊκή φιλοσοφία, ανάμεσα στα παιδευτικά ιδεώδη του αρχαίου ελληνικού κόσμου, ο Νίτσε θεωρεί σημαντικότερη την τραγική πράξη. Στη

---

66 Φρειδερίκος Νίτσε, *Ο Σοπενάουερ ως παιδαγωγος* , ό.π.,, σελ.15.

67 Βασίλης Δημόπουλος, « Η έννοια της ζωής και οι επιπτώσεις της , στην νιτσεϊκή αγωγή και παιδεία », ό.π., σελ. 129.

68 Π. Καρακατσάνης, *Φιλοσοφία της Παιδείας*,Gutenberg, Αλεξανδρούπολη,1991,σελ.101.

69 Βασίλης Δημόπουλος, « Η έννοια της ζωής και οι επιπτώσεις της , στην νιτσεϊκή αγωγή και παιδεία », ό.π,,σελ.130.

Γένεση της τραγωδίας, το ομηρικό πνεύμα επιτυγχάνει να μετεμψυχωθεί, με την τραγική πράξη εγείρεται η ατομική θέληση και το άτομο δρα ενάντια στην ισχύουσα φυσική νομοτέλεια. Με την ατομική θέληση ο τραγικός ήρωας επιδιώκει να θέσει νέες αξίες και να αναδείξει μια νέα τάξη πραγμάτων στη θέση των παλαιών. Επομένως η συντριβή του τραγικού ήρωα δεν οδηγεί κατά τον Νίτσε απαραίτητα σε αφανισμό ή παραίτηση, '' αντί να ακολουθήσει το δρόμο της νέκρωσης ή μιας πλήρους αυταπάρνησης της θέλησης όπως κάνει ο Σοπενχάουερ, ρίχνοντας το εκμηδενισμένο άτομο σε ένα νεκροφανές νιρβάνα, κρίνει ότι το άτομο αναγεννάται από την γνώση και ζει σε μια βαθύτερη διάσταση ψυχική ζωής''. Με τη δημιουργική του βούληση ο τραγικός ήρωας επιστρέφει εκ νέου στην ζωή καθώς δεν είναι απλός θεατής της ζωής του αλλά ενεργός δημιουργός που δίνει στις ισχύουσες αξίες νέο περιεχόμενο.

Διάλεξη Δεύτερη

Το γυμνάσιο ως ο χώρος εκκίνησης της επιδιωκόμενης αλλαγής στη γερμανική παιδεία

Η δεύτερη διάλεξη για την παιδεία δόθηκε από τον Νίτσε, τρείς εβδομάδες μετά την πρώτη , στις 6 Φεβρουαρίου του 1872 . Από μορφολογικής σκοπιάς, αυτή ενέχει τα χαρακτηριστικά ενός αυθεντικού διαλόγου με μεγαλύτερη ευκρίνεια. Ο φιλόσοφος καλείται να ενθαρρύνει τον νεαρό εκπαιδευτικό, προτάσσοντας ως επιχείρημα, ότι η κατάσταση είναι τόσο επικίνδυνη όσο την περιγράφει, παρόλαυτά κρίνει την επιθυμία παραίτησής εσφαλμένη, διότι η μέρα της αλλαγής πλησιάζει.

Ο Νίτσε δια στόματος του φιλοσόφου, εμφανίζεται αισιόδοξος για τον τερματισμό της παρούσας κατάστασης στην παιδεία ενώ εντοπίζει την γενεσιουργό αιτία της στο ότι «λείπουν οι αληθινά πρακτικοί άνθρωποι, με τις ωραίες νέες ιδέες που ξέρουν οτι η σωστή μεγαλοφυϊα και η σωστή πράξη

πρέπει κατ'ανάγκη να συναντηθούν στο ίδιο άτομο »[70]. Αυτή η απουσία των ανθρώπων που θα συμβάλλουν στην αλλαγή επαληθεύεται και από το γεγονός ότι, αν όντως υπήρχαν αυτοί οι μεγαλοφυείς και τολμηροί άνθρωποι, τα παιδαγωγικά βιβλία δεν θα χαρακτηρίζονταν από «έσχατη πνευματική γύμνια και αδέξιες επαναλήψεις»[71].

Αφού ο φιλόσοφος, στην αρχή της διάλεξης διατυπώνει την αισιόδοξη θέση, ότι η υπέρβαση της παρούσας κατάστασης είναι ζήτημα χρόνου, στην συνέχεια θα ακολουθήσει ο μακροσκελής διάλογος μεταξύ του νεαρού παιδαγωγού και του φιλοσόφου ο οποίος θα αφορά καίρια ζητήματα παιδείας.

Ο παιδαγωγός αναρωτιέται κατά πρώτον αν αρκούν οι νέες ιδέες προκειμένου να αλλάξουν οι κατεστημένοι τρόποι του γερμανικού γυμνασίου , το οποίο στην ουσία πρέπει να αποσυντεθεί και να αναγεννηθεί.

Κατά τον Νίτσε, το γυμνάσιο είναι το επίκεντρο της γερμανικής παιδείας. Οτιδήποτε λαμβάνει χώρα στους κόλπους του γυμνασίου επηρεάζει άμεσα και τους υπόλοιπους εκπαιδευτικούς θεσμούς, διότι εκεί ουσιαστικά διαμορφώνεται το πνεύμα των νέων. Για τους λόγους αυτούς, το γυμνάσιο ορίζεται ως ο χώρος εκκίνησης της επιδιωκόμενης αλλαγής στη γερμανική παιδεία. Προκειμένου να μπορέσει ο Νίτσε να στηρίξει εμπεριστατωμένα την θέση του περί ριζικής αλλαγής της δομής του γυμνασίου της εποχής του, αναφέρεται με συγκεκριμένα παραδείγματα, στο ποιές λειτουργίες όφειλε να επιτελεί το γυμνάσιο και σε ποιά τεράστια λάθη είχε καταλήξει να υποπέσει στην πραγματικότητα.

Το γερμανικό γυμνάσιο όφειλε πρωτίστως ως ανώτερο εκπαιδευτικό ίδρυμα, να δίνει την ώθηση στους νέους, προκειμένου αφενός να λαμβάνουν τη μητρική τους γλώσσα πολύ σοβαρά υπόψιν τους και αφετέρου να τη χρησιμοποιούν τόσο στον προφορικό όσο και στο γραπτό λόγο με συνέπεια και

---

70 Φρειδερίκος Νίτσε, *Μαθήματα για την παιδεία* , ό.π.,σελ 59.

71 Αυτόθι .

αυστηρότητα, όπως ακριβώς της αρμόζει.

Οι καθηγητές του γυμνασίου όφειλαν απ' την πλευρά τους να ωθήσουν τους μαθητές, ώστε να προσέξουν λεπτομερέστατα την νοηματοδότηση της κάθε λέξης και να προτάσσουν τα κείμενα των κλασσικών προκειμένου να το πετύχουν.

Στην πραγματικότητα όμως, την περίοδο κατα την οποία δίνονται οι διαλέξεις για την παιδεία, κυριαρχούσαν τα «γερμανικά της εφημερίδας»[72]. Η γλώσσα είχε παραμορφωθεί απο φράσεις που χρησιμοποιούνταν ευρέως στα δημοσιογραφικά φύλλα προκαλώντας κατά τον Νίτσε «φυσική αηδία»[73] σε όσους είχαν μέσα τους την ορμή για μια ανώτερη παιδεία.

Κατ'επέκταση το γυμνάσιο ως υποτιθέμενος πυρήνας του εκπαιδευτικού συστήματος, καθώς και οι καθηγητές οι οποίοι το επανδρώνουν, απέτυχαν να αναδείξουν τη γερμανική γλώσσα ως ιερό χρέος όλων όσων στοχεύουν σε μια ανώτερη παιδεία.

Ο Νίτσε το 1875 γράφει έναν ακόμη *Παράκαιρο Στοχασμό* με τον τίτλο "Wir Philologen"[74] (Εμείς οι φιλόλογοι), ο οποίος παρέμεινε ανολοκλήρωτος. Με βάση τις μαρτυρίες σκόπευε να προχωρήσει σε μια συνολική αποτίμηση της κλασικής φιλολογίας, όπου θα προσδιόριζε τους στόχους των κλασικών σπουδών, θα ανασκεύαζε λανθασμένες αντιλήψεις για την κλασική αρχαιότητα και θα αμφισβητούσε την αξίωση των φιλολόγων ότι πρέπει να έχουν τον πρώτο λόγο στο εκπαιδευτικό σύστημα. Εδώ ο Νίτσε αναφέρεται στον ανολοκλήρωτο Παράκαιρο στοχασμό αναφέρεται στους καθηγητές των γυμνασίων και των πανεπιστημίων που δίδασκαν κλασική φιλολογία στη Γερμανία και επιχειρηματολογεί υπέρ της θέσης ότι είναι απροετοίμαστοι γι' αυτό το υψηλό καθήκον. Ασκεί κριτική στην τάση των φιλολόγων όσον αφορά

---

72 Φρειδερίκος Νίτσε, *Μαθήματα για την παιδεία* , ό.π., σελ.62.

73 Στο ίδιο, σελ.63 .

74 βλ. Φρειδερίκος Νίτσε, *Εμείς οι φιλόλογοι,* Μτφρ:Σκουτερόπουλος, Φιλόλογος, τόμος 78(1994), σελ.334-342.

στη σύνδεση της επιστήμης τους με την ζωή. Σκοπός της φιλολογίας κατά τον Νίτσε δεν είναι οι ίδιοι οι φιλόλογοι αλλά η διαμόρφωση υποκειμένων με συγκροτημένη άποψη για την ζωή. Στο πλαίσιο αυτό υπάρχουν μόνο τρεις μορφές ύπαρξης που επιτρέπουν σε κάποιον να κατακτήσει την μοναδικότητά του : ο φιλόσοφος, ο σωτήρας και ο καλλιτέχνης.

Στο ανολοκλήρωτο έργο "*Εμείς οι Φιλόλογοι*'', ο γερμανός φιλόσοφος, επινοεί ένα φανταστικό δικαστήριο που θα οργάνωναν τα πιο ελεύθερα και ανώτερα πνεύματα για να αναζητήσουν ευθύνες για την κατάσταση της σύγχρονης εκπαίδευσης, η ανάκριση θα άρχιζε με μια ολόκληρη τάξη – αυτή των φιλολόγων: "Η τάξη αυτή απαρτίζεται από φιλολόγους που διδάσκουν στα γυμνάσια.[75] Κατά τον γερμανό φιλόσοφο, τρία πράγματα οφείλει να κατανοήσει ο φιλόλογος προκειμένου να αποδείξει την αθωότητα του: την αρχαιότητα, το παρόν, τον εαυτό του. Η ενοχή του έγκειται στο ότι είτε την αρχαιότητα δεν κατανοεί, είτε το παρόν, είτε τον εαυτό του''[76].

Στον πρόλογο της *Αυγής*, ο Νίτσε ορίζει τη φιλολογία ως σεβάσμια τέχνη που πρωτίστως απαιτεί από τον θαυμαστή της ένα πράγμα: να σταθεί κατά μέρος, να καθυστερήσει, να σιωπήσει, να γίνει αργός – σαν την τέχνη του κοσμηματοποιού και του γνώστη της λέξης. Για τον Γερμανό φιλόσοφο, η φιλολογία μπορεί να λειτουργήσει ως αντίδοτο σε μια εποχή υπερβολικής έμφασης στην φιλοπονία, που θέλει να λειτουργεί βεβιασμένα, γιατί μας διδάσκει να διαβάζουμε αργά, κοιτάζοντας πίσω μπρος, με ανοιχτές πόρτες, με δάκτυλα και μάτια ευκίνητα. Κατά τον Νίτσε ο φιλόλογος, ο οποίος είναι ο δάσκαλος της αργής γραφής, θα προσπαθήσει να αναχαιτίσει αφενός την φόρα της εποχής και αφετέρου την ιδιοσυγκρασία του βιαστικού ανθρώπου. Με αυτόν τον τρόπο θα διαχωριστεί από όσους επιταχύνουν τους ρυθμούς επειδή αποφασίζουν ότι η γνώση είναι αποτέλεσμα επιτυχημένης προσπάθειας ενώ η

[75] Στο ίδιο, σελ.333.

[76] Φρίντριχ, Νίτσε, *Εμείς οι φιλόλογοι*, ό.π.,, σελ.332.

επιτυχία είναι απλώς επιβράβευση της κεκτημένης γνώσης.[77]

Οι αργοί ρυθμοί δεν αποτελούν έμφυτα γνωρίσματα του ανθρώπου, είναι επιτακτική ανάγκη, για τον γερμανό φιλόσοφο οι φιλόλογοι να κατακτήσουν αυτού του είδους την τέχνη και να την εμφυσήσουν στη νεολαία που έχει παρασυρθεί από τα κελεύσματα της σύγχρονης εποχής, όπου τα ζητούμενα είναι η παραγωγή, η αποτελεσματικότητα και η επιτυχία στον ελάχιστο δυνατό χρόνο.

Μέσα από το πρίσμα των σοβαρών σφαλμάτων, στα οποία είχε υποπέσει το γυμνάσιο και οι καθηγητές που αναλάμβαναν την εκπαίδευση των νέων, ο Νίτσε υπογραμμίζει τις επιπτώσεις της απομάκρυνσης από τον ύψιστο στόχο της ειδολογικής μόρφωσης[78], δηλαδή της μόρφωσης που εστιάζει στην ανάπτυξη των πνευματικών δυνάμεων του μαθητή και όχι στη απλή μετάδοση των γνώσεων.

Ως παράδειγμα απομάκρυνσης απο την ειδολογική μόρφωση, ο Νίτσε προτάσσει την «ιστορική αντιμετώπιση»[79] της γερμανικής γλώσσας από την πλευρά των καθηγητών.Κατά αυτόν, η στάση του φιλολόγου απέναντι στην αρχαιότητα είναι στάση απολογητική ή, ακόμη, καθορίζεται από την πρόθεση του να εντοπίσει στην αρχαιότητα ό,τι εκτιμά η δική μας εποχή. Το σωστό αφετηριακό σημείο είναι το αντίθετο: να ξεκινάς δηλαδή από την επίγνωση για τα στραβά που υπάρχουν στη νεότερη εποχή και να κοιτάς προς τα πίσω – πάρα πολλά πράγματα που μας σκανδαλίζουν στην αρχαιότητα προβάλλουν τότε ως βαθυστόχαστη αναγκαιότητα. Την εποχή κατά την οποία ο Νίτσε γράφει τις διαλέξεις, το γυμνάσιο αντιμετωπίζει την γερμανική γλώσσα ως νεκρή, το παραπάνω είναι άμεσο επακόλουθο της ελλειμματικότητας των καθηγητών, οι οποίοι στο βωμό της ευκολίας και της παραίτησης από κάθε

---

77 Γεράσιμος Βώκος, «Ο Νίτσε και η φιλολογία»,*Λόγου Χάριν*,ΙΙ(1999), σελ.77.

78 Με το πρόβλημα της ειδολογικής μόρφωσης τίθεται και το ευρύτερο θέμα της γνήσιας μόρφωσης ως συνδυασμού κουλτούρας και ατομικότητας. Η γνήσια μόρφωση δεν έχει προφανώς καμία σχέση με την ξερή απομνημόνευση επί μέρους γνωστικών αντικειμένων, παρά προσπαθεί να συνδέσει τούτα μεταξύ τους, με στόχο την ανάπτυξη πάντοτε της ενδελέχειας .

79 Γεράσιμος Βώκος, , «Ο Νίτσε και η φιλολογία», ό.π.,σελ.65.

προσπάθεια , θυσιάζουν την ζωντάνια της μητρικής τους γλώσσας.

Κύριο μέλημα του καθηγητών του γερμανικού γυμνασίου, θα πρέπει να είναι να συμβάλλουν με τη δράση τους, ώστε αφενός μεν να «δείξουν στους νέους οτι πάνω από όλα πρέπει να πράξουν σωστά και όχι να μάθουν»[80] και αφετέρου να γίνουν η αφορμή ώστε οι μαθητές να συνειδητοποιήσουν πως η αληθινή παιδεία αποκτάται σταδιακά και με επίπονη προσπάθεια.

Αντ' αυτού, οι καθηγητές δεν επιτελούν ορθά το ιερό έργο του αυθεντικού δασκάλου και επιβραβεύουν οτιδήποτε εύκολο και βολικό, ασπαζόμενοι μια αμιγώς ιστορική αντιμετώπιση της γλώσσας και περιφρονώντας την «πράξη που είναι ουσιαστικό στοιχείο της αληθινής παιδείας»[81].

Ο Νίτσε με λύπη του διαπιστώνει ότι μόνο στην προοπτική της αποθέωσης της εργασίας, η οποία εμφανίστηκε στο προσκήνιο ως «αποδέσμευση της ελεύθερης προσωπικότητας»[82] του ατόμου, φαίνεται να δραστηριοποιούνται οι δάσκαλοι του γυμνασίου. Χαρακτηρίζει την γερμανική εργασία ως "έκκληση στην ατομικότητα" και ταυτόχρονα την χαρακτηρίζει ως αντιπαιδαγωγική , μιας και παρακινεί το μαθητή να αποδώσει με την γλώσσα τον εσωτερικό του κόσμο και να διατυπώσει κρίσεις, «σε μια ηλικία που κάθε προφορική ή γραπτή έκφραση είναι και ένας βαρβαρισμός»[83]. Χωρίς να προετοιμάζεται το έδαφος και να τίθενται τα θεμέλια για μια αυστηρή καλλιέργεια της γλώσσας, χωρίς να προσανατολίζονται οι μαθητές προς την εις βάθος μελέτη των κλασσικών, ζητείται από αυτούς να συζητήσουν και να κρίνουν ιστορικά πρόσωπα και καταστάσεις. Απέναντι στην ανεύθυνη πληθωρική συγγραφική παραγωγή, της "γερμανικής εργασίας", ο Νίτσε απαιτεί από τους παιδαγωγούς να αναγνωρίζουν την ιδιαίτερη κλίση των

---

80 Στο ίδιο, σελ 66.

81 Φρειδερίκος Νίτσε, *Μαθήματα για την παιδεία,ό.π.*,σελ.66.

82 Στο ίδιο, σελ.77.

83 Στο ίδιο, σελ.71.

μαθητών τους και να κατευθύνουν προς τα εκεί όλες τις δυνάμεις και τις ικανότητές τους, ώστε να βοηθούν στην ωρίμανσή τους έτσι ώστε να δώσουν καρπούς και όχι να συγκεντρώσουν όλες τις υπάρχουσες δυνάμεις, να τις καλλιεργήσουν και να τις ενώσουν σε ένα αρμονικό σύνολο[84]. Αυτό γιατί στην μια περίπτωση μιλάμε για έναν κεντρικό πυρήνα και στην άλλη για μια περιφέρεια. Επίσης, ο παιδαγωγός – φιλόσοφος δεν θα έπρεπε να ανακαλύψει μόνο την κεντρική δύναμη αλλά να είναι σε θέση να προστατεύει από την καταστροφική της επίδραση τις άλλες δυνάμεις. Έτσι η παιδαγωγική αποστολή του θα κατέληγε να είναι πολύ περισσότερο η μετάπλαση του ολοκληρωμένου ατόμου σε ένα ζωντανό ηλιακό και πλανητικό σύστημα, καθώς και η αναγνώριση των νόμων της ανωτέρας μηχανικής του.[85]

Η κωμωδία των «γυμνασιακών δοκιμίων»[86] , συγκαταλέγεται κατά τον Νίτσε στα πιο επικίνδυνα στοιχεία του σύγχρονου γυμνασίου, τα οποία ταυτόχρονα αποτελούν και το εφαλτήριο από το οποίο ξεπηδούν όλα τα δεινά της λογοτεχνικής παραγωγής εκείνης της περιόδου.

Η λογοτεχνική παραγωγή της περιόδου, κατά την οποία ο Νίτσε συντάσσει τις διαλέξεις του χαρακτηρίζεται από μια μαζική συγγραφική παραγωγή και έναν ιδιαίτερο ζήλο για την έκδοση βιβλίων, η οποία όμως δεν συνοδεύεται από αυστηρή χρήση της γλώσσας και τη θεώρηση κλασσικών προτύπων. Η καλλιέργεια του ιδεώδους της εργασίας από τους δασκάλους με υπερβάλλοντα ζήλο και χωρίς καθόλου βάθος, φέρεται να ευθύνεται άμεσα για την επικρατούσα κατάσταση στην λογοτεχνία. Η παραπάνω κατάσταση, εάν συνδεθεί με την ανεύθυνη διδασκαλία της γερμανικής γλώσσας η οποία διδάσκεται με τρόπο αποκομμένο από τα κλασσικά πρότυπα, τότε τα σύχρονα γυμνάσια δεν πρέπει να θεωρούνται πλέον εκπαιδευτικά ιδρύματα στα οποία παρέχεται αυθεντική μόρφωση.Οι λόγιοι δεν είναι πια τα καταφύγια μέσα στην εγκόσμια αναταραχή, όλα εξυπηρετούν την βαρβαρότητα και ο μορφωμένος

---

84 Φρειδερίκος Νίτσε, *Ο Σοπενάουερ ως παιδαγωγός,ό.π.,* σελ.17.

85 Στο ίδιο, σελ.18.

86 Αυτόθι .

άνθρωπος , καταλήγει να είναι ο μεγαλύτερος εχθρός της γνώσης, επειδή θέλει να κρύψει με ψέματα τη γενική αρρώστια[87] .

Προκειμένου να δώσει ένα ύψιστο παιδευτικό παράδειγμα και ένα πρότυπο μίμησης στα γυμνάσια της εποχής του, στοχεύοντας στην εκ βάθρων αναδόμησή τους , ο Νίτσε προτάσσει τον κλασσικό ελληνικό και ρωμαϊκό κόσμο, δίνοντας έμφαση στον τρόπο με το οποίο οι Έλληνες μεταχειρίζονται την γλώσσα, στην σοβαρότητα που δίνουν στην καλλιέργεια της, στο γεγονός ότι την θεωρούν ζωντανή και εξελίξιμη και στο ότι οι επιδράσεις των κλασικών τους προτύπων είναι αποτυπωμένες παντού μέσα στην λογοτεχνική τους παραγωγή.

Προχωρώντας στην ανάδειξη των τεραστίων λαθών στα οποία είχε υποπέσει το γερμανικό γυμνάσιο, ο Νίτσε συνοψίζει τους στόχους του γύρω από το τρίπτυχο «κλασική παιδεία, ειδολογική μόρφωση και παιδεία για την επιστήμη»[88] ενώ στην συνέχεια καταδεικνύει ότι το γυμνάσιο απείχε και από τους τρεις αυτούς στόχους.

Καταρχήν η παροχή κλασσικής παιδείας, μοιάζει να αποτελεί για τον Νίτσε ανέφικτο στόχο του γερμανικού γυμνασίου, διότι με τη δραστηριότητά τους οι δάσκαλοι όχι μόνο δεν προσφέρουν αυθεντική κλασσική παιδεία αλλά ωθούν τους μαθητές προς τον δημοσιογραφισμό της εποχής. Στην συνέχεια, βασικός στόχος του γυμνασίου, ο οποίος αναφέρεται στην ειδολογική μόρφωση, δηλαδή στη μόρφωση που συνίσταται στην ανάπτυξη των πνευματικών δυνάμεων του μαθητή και όχι στην μετάδοση γνώσεων, ανήκει στην «χονδροειδή, στην αφιλοσόφητη φρασεολογία, που πρέπει με κάθε τρόπο να την αποφεύγουμε, διότι δεν υπάρχει αντίστοιχα και υλική μόρφωση»[89]. Τέλος, η επιστήμη ως αποκλειστικός στόχος της μόρφωσης, αναιρεί από μόνος του τόσο το ιδεώδες της κλασικής παιδείας, όσο και εκείνο της ειδολογικής

---

87 Φρειδερίκος Νίτσε, *Ο Σοπενάουερ ως παιδαγωγός, ό.π.*, σελ.45.

88 Φρειδερίκος Νίτσε, *Μαθήματα για την παιδεία* , ό.π., σελ.74.

89 Στο ίδιο, σελ 75.

μόρφωσης, διότι «ο άνθρωπος της επιστήμης και ο μορφωμένος άνθρωπος, ανήκουν σε δυο διαφορετικές σφαίρες, που μπορεί καμιά φορά να εφάπτονται μέσα σε ένα άτομο, αλλά δεν ταυτίζονται ποτέ η μια με την άλλη»[90] .

Γίνεται φανερό από τα παραπάνω ότι το γερμανικό γυμνάσιο, εστιάζει σε τρεις αντιφατικούς στόχους, παραμερίζοντας τη μητρική γλώσσα, την οποία όφειλε να θέσει ως πρώτη προτεραιότητα, αφού η μητρική γλώσσα είναι αυτή που αποτελεί το «φυσικό και γόνιμο έδαφος για όλες τις παραπέρα παιδευτικές προσπάθειες»[91] . Απόρροια του παραμερισμού της μητρικής γλώσσας είναι η λανθασμένη αφετηρία του γερμανικού εκπαιδευτικού συστήματος. Οι καθηγητές των γυμνασίων δεν επιλέγουν τον δύσβατο δρόμο της αυστηρής καλλιέργειας της γλώσσας, τάσσονται υπέρ της πολυμάθειας και επικεντρώνουν τις προσπάθειές τους στην αφύπνιση των αποκλειστικών επιστημονικών κλίσεων. Έτσι όμως σταδιακά το γερμανικό πνεύμα παρακμάζει και απομακρύνεται τόσο από τα κλασικά πρότυπα , όσο και από «την μοναδική πατρίδα της παιδείας , την ελληνική αρχαιότητα»[92] . Ο Νίτσε αναγνωρίζει ότι υπάρχουν άνθρωποι οι οποίοι με τις δυνάμεις που πηγάζουν από μέσα τους και με επίπονη προσπάθεια , γίνονται ικανοί να πορευτούν μόνοι τους στα μονοπάτια της αληθινής γνώσης. Παρόλαυτά όμως η πλειονότητα των ανθρώπων βαδίζει σε μονοπάτια που αποκλίνουν σημαντικά από τη αληθινή γνώση και χρειάζονται απαραιτήτως κάποιον να τους καθοδηγήσει στην οδό της αυθεντικής παιδείας. Παρόλο που τα γερμανικά κλασικά πρότυπα θα λειτουργούσαν ευγεργετικά προς την παραπάνω κατεύθυνση, αντ' αυτού παραμερίζονται. Οι παιδαγωγοί προσπαθούν να προσεγγίσουν την αρχαία ελληνική παιδεία με δική τους ευθύνη, αγνοώντας την ύπαρξη των γερμανών κλασικών, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται παρανοήσεις και ο στόχος της επανασύνδεσης με την κλασσική παιδεία να

---

90 Φρειδερίκος Νίτσε, *Μαθήματα για την παιδεία* , ό.π., σελ 75.

91 Στο ίδιο, σελ 76.

92 Φρειδερίκος Νίτσε, *Μαθήματα για την παιδεία* , ό.π.,σελ 81 .

μένει ανολοκλήρωτος.

Ο Νίτσε επικρίνει το γερμανικό εκπαιδευτικό σύστημα και τους γερμανικούς δασκάλους στο σύνολό τους, διότι αποτελούν αρνητικό παράδειγμα προς μίμηση για τους μαθητές. Παρομοιάζει τους δάσκαλους με «τυφλούς οδηγούς»[93] διότι μέσα από την δραστηριότητά τους απομακρύνουν τους μαθητές από το κλασικό ιδεώδες, τους ενθαρρύνουν να κάνουν δικές τους αισθητικές κρίσεις και δεν προττάσουν στην πρώτη γραμμή της παιδείας τα κλασικά γερμανικά και αρχαία ελληνικά πρότυπα .

Ο Νίτσε, αναγνωρίζει το έργο του γερμανικού γυμνασίου ως προς την αυστηρή αντιμετώπιση της λατινικής και της ελληνικής γλώσσας, αλλά ταυτόχρονα επικρίνει τους παιδαγωγούς, διότι δεν αντιμετωπίζουν με την ίδια σοβαρότητα και την δική τους μητρική γλώσσα. Βάσει της παραπάνω αντιμετώπισης, όλες οι άλλες παιδευτικές προσπάθειες χαρακτηρίζονται ελλειμματικές. Επικρίνει τους καθηγητές του σύγχρονου γερμανικού γυμνασίου, διότι απομακρύνθηκαν από τις αρχές του Wolf, αρχές οι οποίες πήγαζαν από την Ελλάδα και την Ρώμη και που εμπότιζαν το γερμανικό εκπαιδευτικό σύστημα με νεοανθρωπιστικές ιδέες.

Στο σύγχρονο γερμανικό γυμνάσιο, η κλασική παιδεία έχει επισκιαστεί από την μονοκαλλιέργεια της επιστήμης. Η αυθεντική παιδεία θυσιάστηκε στο βωμό της «γερμανικής κουλτούρας»[94], η οποία συναρτάται με ένα κοσμοπολίτικο συνοθύλευμα , το οποίο πηγάζει κυρίως από τον πολιτισμό των Γάλλων , πολιτισμό ξένο προς τον γερμανικό.

Βάσει των παραπάνω, ο Νίτσε θέτει ως επιτακτική ανάγκη να τεθεί ως στόχος του γυμνασιακού προγράμματος, η πολιτισμική αναγέννηση του γερμανικού έθνους, στόχος που θα επιτευχθεί μέσω της διδασκαλίας της γερμανικής ιστορίας και γλώσσας, της εξοικείωσης με τους γερμανούς κλασικούς και της κατάκτησης του αρχαίου ελληνικού πνεύματος.

---

[93] Φρειδερίκος Νίτσε, *Μαθήματα για την παιδεία* , ό.π. σελ.84.

[94] Στο ίδιο, σελ 88.

Θέτοντας τον στόχο αυτό, ο Νίτσε καλεί το σύγχρονο γυμνάσιο, να εσωτερικεύσει τις αρχές του αρχαίου ελληνικού πνεύματος, διότι μόνον έτσι θα δοθεί τέρμα στο βαρβαρισμό που χαρακτηρίζει το γερμανικό εκπαιδευτικό σύστημα. Ολοκληρώνει τη δεύτερη διάλεξη για την παιδεία, τονίζοντας τον «θεόκρυφο και ασύλληπτο τον δεσμό που πραγματικά ενώνει την εσώτατη γερμανική ουσία με το ελληνικό πνεύμα»[95] και επισημαίνει πως όσο περισσότερο το γερμανικό εκπαιδευτικό σύστημα μένει μακρυά από τις αρχαίες ελληνικές παιδευτικές αρχές, τόσο πιο πολύ απομακρύνεται από τον βασικό του στόχο, την κλασική παιδεία.

Προτού προβούμε στην επεξεργασία της τρίτης διάλεξης, που πραγματεύεται την στάση των παιδαγωγών απέναντι στην ιστορία, θα εξετάσουμε το θέμα της ιστορικής γνώσης και της σχέσης του με την ζωή.

Ιστορική γνώση και ζωή

Στον δεύτερο από τους *Ανεπίκαιρους Στοχασμούς*, που φέρει τον τίτλο "Ωφέλεια και μειονεκτήματα της ιστορίας για τη ζωή", ο Νίτσε αντιτάσσεται στη λανθασμένη τροπή που είχε λάβει στην εποχή του, η ιστορική αίσθηση και πραγματεύεται διεξοδικά το ζήτημα της ιστορικής γνώσης[96]. Από την γέννηση του Χριστού ως σημείο μηδέν της ιστορίας, η ιστορία ως αλήθεια της ανθρώπινης ζωής αποσυνδεδεμένη από τον ουσιώδη χαρακτήρα της, εξέπεσε σε γραμμική καταγραφή γεγονότων ανεξάρτητα από την εκδίπλωση της ζωής και εκουσίως σε απόσταση από αυτή, αλλά και από το μέλλον του ανθρώπου[97]. Η ζωή άρχισε να φθίνει και να εκφυλίζεται, από την στιγμή που οι άνθρωποι σταμάτησαν να σχετίζουν την ιστορία με την ζωή και το ζωτικό ανθρώπινο πράττειν.

---

95 Φρειδερίκος Νίτσε, *Μαθήματα για την παιδεία*,ό.π.,σελ.90.

96 Βλ. ενδεικτικά το άρθρο του C.J.Emden, «Towards a Critical Historicism: History and Politics in Nietzsche's second "Untimely Meditation», *Modern Intellectual History*, 3/ 1 (2006), σ.1-31

97 Ηλίας Βαβούρας,«Ιστορία και ζωή στη φιλοσοφία του Νίτσε», *Φιλοσοφία και παιδεία*,55 (2010), σελ.33.

Ο γερμανός φιλόσοφος αναφερόμενος στην εποχή του, επισημαίνει ότι η ιστορία ερμήνευε τα γεγονότα έξω από την ροή τους ως αποκομμένα από τον δυναμικό χαρακτήρα τους, με αποτέλεσμα η ιστορία να μετατρέπεται σε απλή εγκυκλοπαιδική γνώση. Αν όμως, πίσω από το ιστορικό ένστικτο, δεν δρα κανένα ένστικτο οικοδόμησης, όταν δεν καταστρέφουν και εκκαθαρίζουν, προκειμένου στο απελευθερωμένο έδαφος, να χτίσει το σπίτι του ένα ήδη ζωντανό μέλλον, όταν η δικαιοσύνη άρχει μόνη, τότε το δημιουργικό ένστικτο εξασθενεί.[98] Στο πλαίσιο αυτό, ο γνήσιος ιστορικός, χάνει την λειτουργία του, η οποία είναι να έχει την δύναμη να μετασχηματίζει το πασίγνωστο σε πρωτάκουστο[99]. Απόρροια αυτού, είναι ότι οι άνθρωποι χάνουν ολοένα και περισσότερο το αίσθημα της έκπληξης, για τίποτα πια να μην ξαφνιάζονται υπερβολικά, και στο τέλος να τους αρέσουν τα πάντα, αυτό σύμφωνα με τον Νίτσε χαρακτηρίζεται κατ'εξοχήν ιστορική παιδεία[100].

Ο σύγχρονος άνθρωπος κατά τον Νίτσε, φέρει με περίσσιο κόπο ένα τεράστιο φορτίο από λιθάρια γνώσης[101] , που δεν ταυτίζονται με την μόρφωση, διότι δεν υπόκεινται σε καμία εσωτερική διαδικασία και έτσι δεν μπορούν να προάγουν τη μόρφωση, απλώς σωρεύονται άσκοπα, χωρίς να εξυπηρετούν τη διατήρηση της ενδυνάμωσης της ζωής. Αποτελούν απλώς ένα είδος γνώσης για τη μόρφωση, χωρίς να επέρχεται ένας αυθεντικός εσωτερικός μετασχηματισμός. Οι άνθρωποι υποφέρουν από μια εξασθενημένη προσωπικότητα[102], στα πλαίσια της οποίας οι δυνάμεις της ζωής παραλύουν και τελικά καταστρέφονται. Πιο συγκεκριμένα το άτομο, γίνεται δειλό και δεν μπορεί πια να πιστέψει στον εαυτό του, βούλιαζε στον συσσωρευμένο κυκεώνα του μαθημένου, που δεν επιδρούσε προς τα έξω,

---

98 Φρειδερίκος *Νίτσε, Ανεπίκαιροι Στοχασμοί,*,ό.π., σελ.165

99 Στο ίδιο, σελ.163

100 Στο ίδιο, σελ.169.

101 Στο ίδιο, σελ.140.

102 Στο ίδιο,σελ.147.

στην διδασκαλία που δεν γινόταν ζωή[103]. Ο ιστοριογράφος του εργαστηρίου μετατρεπόταν σε κινητή εγκυκλοπαίδεια, ο ίδιος ο λόγιος έμενε αποκομμένος από τον έξω κόσμο, ζώντας σε μια τεχνητή γυάλα[104]. Η γερμανική νεανική εκπαίδευση εκπορεύεται από μια πλανερή και άγονη αντίληψη του πολιτισμού: ο στόχος θεωρούμενος στην ουσία του, δεν ήταν ο ελεύθερος μορφωμένος αλλά ο λόγιος, ο επιστημονικός άνθρωπος και μάλιστα ο χρήσιμος επιστημονικός άνθρωπος, ο οποίος βρίσκεται πάντα σε απόσταση από την ζωή. Το αποτέλεσμα αυτού του είδους ήταν ο ιστορικός – αισθητικός "φιλισταίος της μόρφωσης" ο οποίος είναι προπετής και μωρολογεί διαρκώς για το κράτος, την εκκλησία και την τέχνη, το αχόρταγο στομάχι που όμως δεν ξέρει τί είναι πείνα και τί δίψα[105]. Ο κανόνας για τον νέο άνθρωπο ήταν να μην αρχίζει με μια γνώση για την ζωή. Μάλιστα αυτή η γνώση για την μόρφωση παρουσιάζονταν στον νεαρό εκπαιδευόμενο ως ιστορική γνώση, καθώς στο κεφάλι του σωρεύονταν ένα τεράστιο πλήθος γνώσεων που αντλούνταν από την αλλοτριωμένη γνώση περασμένων εποχών και λαών, όχι από την άμεση θεώρηση της ίδιας της ζωής[106]

Οι σύγχρονοι γερμανοί για τον Νίτσε, παραγέμιζαν τους εαυτούς τους με ξένες εποχές, έθιμα, φιλοσοφίες και σε τίποτα δεν θύμιζαν τους Έλληνες που είχαν διαφυλάξει για τον εαυτό τους μια "ανιστορική αίσθηση"[107]. Έτσι το αίτημα του Νίτσε για ενότητα του πνεύματος και της ζωής εντός της σύγχρονής του Γερμανίας, μετά την κατάργηση της αντίθεσης μορφής και περιεχομένου, ήταν επιτακτικό. Ο Νίτσε επιζητεί την αναθεώρηση της σύγχρονης εκπαίδευσης για χάρη της αυθεντικής μόρφωσης. Στο *Ανθρώπινο πολύ Ανθρώπινο,* διακηρύσσει: "Εμείς μισούμε την απαιδευσία - από το να υποχωρήσει η γνώση, όλοι εμείς προτιμούμε να καταστραφεί η

---

103 Φρειδερίκος *Νίτσε, Ανεπίκαιροι Στοχασμοί,*ό.π.,σελ.149.

104 B.Magnus - K.M.Higgins, «'The Cambridge Companion to Nietzsche», *Cambridge University Press*, Cambridge 1996, σελ. 26.

105 Φρειδερίκος Νίτσε, *Ανεπίκαιροι Στοχασμοί*,ό.π.,σελ.199.

106 Στο ίδιο, σελ.200.

107 Στο ίδιο, σελ.142.

ανθρωπότητα".[108]

Ο γερμανός φιλόσοφος, παρά το γεγονός ότι υπέφερε από την "ασθένεια της ιστορίας", δεν μπορούσε να λειτουργήσει δίχως την "ιστορική συνείδηση" και αυτή είναι το κεκρυμμένο νόημα του δεύτερου *Ανεπίκαιρου Στοχασμού* , που δεν περιέχει εντούτοις ενδείξεις για θεραπεία από εκείνη την ασθένεια[109] . Ο γερμανός φιλόσοφος δεν τάσσεται κατά της ιστορίας, αντιθέτως πίστευε ότι η ιστορική γνώση είναι πολύτιμη, αρκεί να γνωρίζουμε τον τρόπο αξιοποίησής της έτσι ώστε να υπηρετεί την ζωή[110] και να προσφέρει διεξόδους που να προάγουν την διασφάλισή της. Η μάθηση και ιδιαιτέρως η ιστορική γνώση θα πρέπει να γίνει το μέσον με το οποίο ο άνθρωπος να προσεγγίζει, να οικειοποιείται και να αφομοιώνει τα πρότυπα. Σκοπός αυτής της μάθησης θα πρέπει να είναι η προετοιμασία του νέου ατόμου να αντιμετωπίσει κριτικά το πνεύμα της εποχής του και να είναι σε θέση να χαράξει νέες οδούς εμπειρίας[111.] Μάλιστα, η ιστορία ως εγχείρημα κατανόησης και ερμηνείας του παρελθόντος έχει παραδειγματική αξία και για την Παιδαγωγική, μιας και στο πλαίσιο της παιδαγωγικής σχέσης κατανοώ τον Άλλον, τον παιδαγωγούμενο μέσα από την κατανόηση και την ερμηνεία του εαυτού μου.[112]

Σύμφωνα με τον Νίτσε, οι άνθρωποι, αντίθετα από τα ζώα που ζουν ανιστορικά[113], δεν μπορούν να μάθουν να ξεχνούν καθώς οι παρελθοντικές τους εμπειρίες, τους ακολουθούν σε κάθε τους βήμα και λειτουργούν συχνά ως τροχοπέδη για την μετέπειτα εξέλιξη τους. Για να καθορίσουμε τα όρια εντός των οποίων επέρχεται η λήθη του παρελθόντος, θα πρέπει να αποφεύγουμε το να καταστεί η ιστορία ο νεκροθάφτης του παρόντος, θα

---

108 Φρειδερίκος Νίτσε, Ανθρώπινο πολύ ανθρώπινο, ό.π.,σελ.Αφορισμός 429.

109 Mazzino Montinari,, *Νίτσε – Τι παραγματικά είπε,* Μτφρ:Ραυτόπουλος, Γ. Σαββάλας, ,Αθήνα,1998,σελ.109

110 Φρειδερίκος Νίτσε, *Ανεπίκαιροι Στοχασμοί*, ό.π.,, σελ.111.

Για το ρόλο που αναγνωρίζει ο Νίτσε στην Ιστορία: Βλ. T.H. Brobjer, «Nietzsche's View of the Value of Historical Studies and Methods», *Journal of the History of Ideas*, τομ. 65/2, (2004), σ. 301-322.

111 Ηλίας Ποντικός ,«Οι φιλοσοφικές προκείμενες της παιδαγωγικής του Νίτσε»,ό.π.,σελ.49.

112 Γκόλφω Μαγγίνη , «Φαινομενολογία, ερμηνευτική, Γενεαλογία: Τρείς θεωρητικές κατευθύνσεις στην σύγχρονη φιλοσοφία της Παιδείς», *Ελληνική φιλοσοφική επιθεώρηση*, 25(2008), σελ.237.

113 Ηλίας Ποντικός, «Οι φιλοσοφικές προκείμενες της παιδαγωγικής του Νίτσε»,ό.π., σελ.116.

πρέπει να γνωρίσουμε ακριβώς πόσο μεγάλη είναι η πλαστική δύναμη ενός ατόμου, ενός λαού, ενός πολιτισμού, δύναμη που τον βοηθά να αναπτυχθεί εκ των έσω, να μετασχηματιστεί και να ενσωματώσει το περασμένο και το ξένο, να αντικαταστήσει το χαμένο, να αναπλάσει εκ των έσω τις τσακισμένες μορφές[114]. Έτσι, το ανιστορικό και το ιστορικό κρίνεται εξίσου αναγκαία για την υγεία ενός ατόμου, ενός λαού και ενός πολιτισμού [115]. Με το ανιστορικό στοιχείο η ζωή γεννιέται και εξελισσόμενη αποκτά το ιστορικό στοιχείο, το οποίο θα πρέπει να είναι πάντοτε προσανατολισμένο στην διαφύλαξη της ζωής, της δράσης και της εξέλιξης.

Σύμφωνα με τον γερμανό φιλόσοφο, την ιστορία την αντέχουν μόνο δυνατές προσωπικότητες, καθώς τις αδύνατες τείνει να τις αφανίσει εντελώς[116]. Η ιστορία ανήκει προπάντων στο δυνατό άτομο, σ' αυτόν που αγωνίζεται έναν μεγάλο αγώνα και ο οποίος χρειάζεται ζωντανά πρότυπα και δε μπορεί να βρει ανάμεσα στους σύγχρονούς του και στο παρόν[117] . Η ιστορία ανήκει στο άτομο από τρία διαφορετικά πρίσματα: ανήκει σ' αυτόν στο μέτρο που αυτός δρα και προσπαθεί, στο μέτρο που διαφυλάσσει και τιμά, στο μέτρο που πάσχει και έχει ανάγκη την απολύτρωση[118]. Κατά τον Νίτσε, σε αυτή την τριάδα των σχέσεων αντιστοιχεί μια άλλη τριάδα ειδών της ιστορικής γνώσης: το μνημειακό, το παλαιοδιφικό και το κριτικό είδος της ιστορίας[119].

Το μνημειακό είδος ιστορικής γνώσης ανήκει στους ανθρώπους που διεξάγουν τον αγώνα για τη δική τους ζωή, υπερβαίνοντας τους εαυτούς τους και ενώ αναζητούν στο παρελθόν πρότυπα για να αντλήσουν δύναμη και να διατηρήσουν τη ζωτική τους ύπαρξη. Το είδος αυτό της ιστορικής γνώσης είναι χρήσιμο στον άνθρωπο γιατί μέσω αυτού, διδάσκεται από τα επιτεύγματα του παρελθόντος και από τις επιτυχίες των προγόνων και έτσι

---

114 Ηλίας Ποντικός,«Οι φιλοσοφικές προκείμενες της παιδαγωγικής του Νίτσε», ό.π., σελ,118.
115 Στο ίδιο, σελ. 120.
116 Στο ίδιο, σελ.151.
117 Στο ίδιο, σελ.125.
118 Αυτόθι.
119 Αυτόθι.

μπορεί να οραματιστεί ότι τίποτα δεν είναι ακατόρθωτο όταν υπάρχει θέληση για ζωή και για δράση. Η μίμηση του παρελθόντος έχει αξία για τον άνθρωπο εφόσον καθιστά το μέλλον του πιο μεγαλειώδες από το παρελθόν του[120]. Ο Νίτσε εφιστά την προσοχή σε αυτό το σημείο, γιατί η μνημειακή ιστορία ξεγελά με τις αναλογίες της: με την παραπλανητική ομοιότητά της ωθεί τον θαρραλέο στην υπερβολική τόλμη, τον ενθουσιώδη στον φανατισμό, κι αν αφήσει κανείς την ιστορία αυτή στα χέρια των χαρισματικών εγωιστών και αχρείων, τότε καταστρέφονται πολιτείες, δολοφονούνται ηγεμόνες, προκαλούνται πόλεμοι και επαναστάσεις[121]. Όλα τα μεγάλα ιστορικά γεγονότα, (πόλεμοι, επαναστάσεις, καταστροφές) που στράφηκαν εναντίον της ζωής, συνιστούν κατά τον Νίτσε, αποτέλεσμα αυτού του εξανδραποδισμού της μνημειακής ιστορίας από άξεστους φανατικούς[122].

Η ιστορία ανήκει σε ένα δεύτερο χρόνο, σε όποιον τη διαφυλάσσει και την τιμά, σε όποιον με πίστη και αγάπη κοιτάζει προς τα πίσω, προς τα εκεί από όπου προέρχεται το ιστορικό γίγνεσθαι και με αυτήν την ευσέβεια εκφράζει τρόπον τινά την ευγνωμοσύνη για την ύπαρξή του[123]. Το παλαιοδιφικό είδος της ιστορίας, προσδίδει το σεβασμός στις ρίζες μας, την επίγνωση για την κληρονομιά που αντανακλάται στον καθημερινό μας βίο. Η συνείδηση ότι η τωρινή ζωή, απόρροια του παρελθόντος και ο στόχος μας θα πρέπει να είναι να επιδιώξουμε ένα ακόμα πιο μεγαλειώδες μέλλον. Κατά τον Νίτσε η παλαιοδιφική ιστορία θα πρέπει να εμψυχώνει τη ζωή του παρόντος. Αναφερόμενος στην εποχή του όμως, παρατηρεί το φαινόμενο της τυφλής συλλεκτικής μανίας, όλων όσων υπήρξαν κάποτε, με αποτέλεσμα ο σύγχρονος άνθρωπος να τυλίγεται με το άρωμα της μούχλας[124]. Απόρροια αυτού του φαινομένου είναι η περιφρόνηση της ιστορικής γνώσης και η άρνηση κάθε νέας εγκαθίδρυσης της, με αποτέλεσμα να ανακόπτεται ο

---

120 Ηλίας Ποντικός,«Οι φιλοσοφικές προκείμενες της παιδαγωγικής του Νίτσε», ό.π.,σελ.33.

121 Φρειδερίκος Νίτσε, *Ανεπίκαιροι Στοχασμοί*,ό.π.,σελ.130.

122 Ηλίας Βαβούρας,, «Ιστορία και ζωή στη φιλοσοφία Του Νίτσε», ό.π.,,σελ33.

123 Φρειδερίκος Νίτσε, *Ανεπίκαιροι Στοχασμοί*,ό.π.,, σελ.133.

124 Στο ίδιο, σελ.136.

δυναμισμός και η ζωτικότητα της ζωής.

Ο τρίτος τρόπος θεώρησης της ιστορίας που θέτει στην υπηρεσία του ανθρώπου ο Νίτσε είναι ο κριτικός. Κατά τον γερμανό φιλόσοφο, ο άνθρωπος πρέπει να έχει την δύναμη και από καιρό σε καιρό να την χρησιμοποιεί για να σπάζει και να διαλύει ένα παρελθόν για να μπορέσει να ζήσει: αυτό το κατορθώνει με το να σύρει μπρος στο δικαστήριο, να το ανακρίνει οδυνηρά και στο τέλος να το καταδικάζει, κάθε παρελθόν αξίζει να καταδικαστεί, δεν είναι η δικαιοσύνη που δικάζει, παρά μόνο η ζωή, εκείνη η σκοτεινή, κινητήρια δύναμη που λαχταράει άπληστα τον ίδιο της τον εαυτό[125]. Το κριτικό είδος ιστορικής γνώσης πρέπει να εισχωρεί στις οδούς του πριν και να εκριζώνει ό,τι λανθασμένο υπάρχει εκεί με την δύναμη του κριτικού ορθολογισμού ή με τις ευλογίες ενός δυναμικού μέλλοντος για τον άνθρωπο[126].

Τα αντίδοτα στην απόλυτη κυριαρχία του ιστορικού πνεύματος, ενάντια στην κατάπνιξη της ζωής για την ιστορική αίσθηση, είναι το "ανιστορικό και το υπεριστορικό"[127]. Με τον όρο "ανιστορικό" ο Νίτσε υποδηλώνει την τέχνη και το σθένος να μπορείς να λησμονείς και να κλείνεσαι σε έναν περιορισμένο ορίζοντα, ενώ με τον όρο "υπεριστορικό" αποκαλεί τις δυνάμεις που μεταστρέφουν το βλέμμα από το γίγνεσθαι προς τις δυνάμεις που δίνουν στην ύπαρξη τον χαρακτήρα του αιώνιου και σταθερού, προς την τέχνη και την θρησκεία[128].

Κατά τον Νίτσε, η ιστορία δεν διαθέτει μια ενυπάρχουσα τελεολογία αλλά βασίζεται σε ένα συνεχή αγώνα[129] με σκοπό να υπηρετεί την ζωή και ανάλογα με το τί χρειάζεται κάθε φορά ένα άτομο ή ένας λαός, να αξιοποιεί μια συγκεκριμένη γνώση του παρελθόντος άλλοτε ως μνημειακή, άλλοτε ως παλαιοδιφική και άλλοτε ως κριτική ιστορική γνώση. Εξάλλου, κατά τον

---

125 Φρειδερίκος Νίτσε, *Ανεπίκαιροι Στοχασμοί*,ό.π., σελ.137.

126 Ηλίας Βαβούρας,«Ιστορία και ζωή στη φιλοσοφία Του Νίτσε»,ό.π., σελ.34.

127 Φρειδερίκος Νίτσε, *Ανεπίκαιροι Στοχασμοί*,ό.π.,, σελ.203.

128 Στο ίδιο, σελ.203.

129 Michel Foucault, «Τρία κείμενα για τον Νίτσε», *ό.π.*, σ. 47.

Νίτσε, κανένα ιστορικό γεγονός δεν μπορεί να ξανασυμβεί με τον ίδιο ακριβώς συνδυασμό και έτσι οι ιστορικοί πάντα θα προσπαθούν να ιδιοποιηθούν το διαφορετικό, θα γενικεύουν και στο τέλος θα εξομοιώνουν: "σαν να επρόκειτο για γεγονότα τα οποία θα ασκούν επίδραση σε όλες τις εποχές, αυτό που γιορτάζεται στις εθνικές εορτές, στις θρησκευτικές ή πολεμικές επετείους, είναι πράγματι ένα τέτοιο αποτέλεσμα καθ' εαυτό: είναι αυτό που δεν αφήνει τους φιλόδοξους να κοιμηθούν, αυτό που υπάρχει σα φυλακτό στην καρδιά των ριψοκίνδυνων, όχι όμως το πραγματικά ιστορικό Connexus αιτιών και αποτελεσμάτων, το οποίο, αν το αναγνωρίζαμε στη πληρότητά του, θα απεδείκνυε μόνο, ότι ποτέ δε θα μπορούσε, στο παιχνίδι των ζαριών του μέλλοντος και της τύχης, να ξανασυμβεί κάτι εντελώς όμοιο[130].

Οτιδήποτε συμβαίνει είναι μια σχέση δύναμης που προκύπτει από το τυχαίο της πάλης, με βασική σταθερά τη θέληση για δύναμη. Αυτό που απαιτείται είναι μια ιστορική αίσθηση, που θα είναι επικριτική με το εσχατολογικό βλέμμα των ιστορικών και θα στηρίζεται σε μια οξυδερκή ματιά[131].

Σύμφωνα με τον Νίτσε, στις ψυχές των σύγχρονων του γερμανών επικρατεί ένα χάος, το οποίο επιτρέπει να συνυπάρχουν όλοι οι τρόποι ζωής του παρελθόντος και όλες οι κουλτούρες, με τρόπο ανάμεικτο. Συνέπεια αυτού του γεγονότος, είναι η απουσία του πολύ κατηγορηματικού Ναι και Όχι της γεύσης τους, η απουσία της εύκολα προκαλούμενης αηδίας,αλλά και της διστακτικής επιφύλαξής τους απέναντι σε καθετί ξένο και γενικά η έλλειψη εκείνης της απροθυμίας μιας ευγενούς και αυτάρκους κουλτούρας να δεχτεί μια καινούρια επιθυμία.[132] Μόνο μέσω της ιστορικής αίσθησης θα μπορούσε το άτομο να χειραφετηθεί.

Ένα ακριβές παράδειγμα της ιστορικής αίσθησης του Νίτσε, αποτελούν

---

130 Φρειδερίκος Νίτσε, *Ανεπίκαιροι Στοχασμοί*,ό.π., σελ.129.

131 Michel Foucault, «Τρία κείμενα για τον Νίτσε», ό.π., σελ.69.

132 Φρειδερίκος Νιτσε, *Πέρα από το καλό και το κακό*,ό.π., σελ.119

τα λόγια του, έτσι όπως καταγράφονται στο έργο *Πέρα από το καλό και το κακό,* το οποίο ανήκει στην ώριμη συγγραφική του περίοδο: "Οι ίδιες καινούριες συνθήκες, οι οποίες θα δημιουργήσουν κατά μέσον όρο μια ισοπέδωση και μετριοποίηση του ανθρώπου — ένα χρήσιμο, εργατικό, πολύπλευρα χρησιμοποιήσιμο και ικανό αγελαίο ζώο — είναι κατάλληλες στον ύψιστο βαθμό να προκαλέσουν τη γέννηση εξαιρετικών ανθρώπων της πιο επικίνδυνης και ελκυστικής ποιότητας. [133] .

Κατά τον Νίτσε και οι αρχαίοι Έλληνες είχαν βρεθεί σε παρόμοιο κίνδυνο με τους σύγχρονούς του Γερμανούς, καθώς είχαν φτάσει πολύ κοντά στην καταστροφή από τον κατακλυσμό του ξένου και του παρελθοντικού. Παρόλα αυτά, έμαθαν σταδιακά να οργανώνουν το χάος, μια και στοχάζονταν, σύμφωνα με την δελφική ρήση τους εαυτούς τους, δηλαδή τις γνήσιες ανάγκες τους και άφηναν τις φαινομενικές ανάγκες τους να απονεκρωθούν[134]. Οι άρχαίοι Έλληνες θα έπρεπε έτσι να αποτελούν πρότυπο μίμησης για τους σύγχρονους γερμανούς, έτσι ώστε να αρχίσουν να αντιλαμβάνονται ότι η κουλτούρα είναι κάτι άλλο από την "διακόσμηση" της ζωής-μόνο έτσι θα αποκαλύπτοταν στους γερμανούς η ελληνική έννοια της κουλτούρας, ως αναμορφωμένη φύση, ,δίχως μέσα και έξω, δίχως προσποίηση και σύμβαση, της κουλτούρας ως μιας ομοφωνίας ανάμεσα σε ζωή, σκέψη και βούληση.[135] Μόνο έτσι θα μάθαιναν οι σύγχρονοί του Νίτσε, ότι σε αυτό συνίσταται η ανώτερη δύναμη της ηθικής φύσης, μέσω της οποίας επιτεύχθηκε στους αρχαίους Έλληνες η νίκη πάνω σε άλλες κουλτούρες και ότι κάθε πολλαπλασιασμός της ειλικρίνειας πρέπει να είναι και μια προπαρασκευαστική υποστήριξη της αληθινής παιδείας.[136]

---

[133] Φρειδερίκος Νιτσε, *Πέρα από το καλό και το κακό, ό.π.,* σελ.138.

[134] Φρίντριχ, Νίτσε, *Ανεπίκαιροι στοχασμοί,ό.π,* σελ.207.

[135] Στο ίδιο, σελ.207.

[136] Αυτόθι.

Διάλεξη Τρίτη

Το κράτος ως "μυσταγωγός" του πολιτισμού

Στην αρχή της τρίτης διάλεξης για την παιδεία ο Νίτσε συνοψίζει τα κρίσιμα σημεία των προηγούμενων διαλέξεων, εντοπίζοντας δυο βασικές τάσεις στο χώρο της παιδείας.Πρόκειται για δύο φαινομενικά αντίθετα ρεύματα που τελικά συγχωνεύονταν, η πρώτη τάση, επιδιώκει τη διάδοση της παιδείας σε ολοένα ευρύτερους κύκλους ενώ η δεύτερη τάση που «προβάλλει την αξίωση να εγκαταλείψει η παιδεία τις πιο υψηλές, τις πιο ευγενικές και ανώτερες απαιτήσεις της και να αρκεστεί να υπηρετήσει κάποιο άλλο σχήμα, ας πούμε το κράτος».[137]Το σύγχρονο γερμανικό γυμνάσιο, αν και είναι το επίκεντρο του εκπαιδευτικού συστήματος, βιώνει μια πρωτόγνωρη κρίση, η οποία είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με το λανθασμένο αφετηριακό της σημείο.

Στο γερμανικό γυμνάσιο του 19 ου αιώνα «η κύρια τάση ήταν να εξοστρακιστεί το πνεύμα της Αρχαιότητας από το γυμνάσιο, από το κατώφλι του κιόλας, ώστε να ανοίξουν διάπλατα οι πύλες του για να περάσει η σύγχρονη δήθεν γερμανική κουλτούρα»[138]. Προς αυτήν την κατεύθυνση έλαβαν χώρα στους κόλπους του γερμανικού γυμνασίου οι εξής εξελίξεις: η παραμέριση της μητρικής γλώσσας μέσω της ιστορικής αντιμετώπισής της, η ελειμματικότητα των δασκάλων, που απομάκρυνε τους νέους από την πρακτική αγωγή, οι γερμανικές εργασίες, με την απελευθέρωση της «ελεύθερης προσωπικότητας», η αποκοπή από την αρχαιότητα και τα κλασικά γερμανικά πρότυπα, το κερδισμένο έδαφος του δημοσιογραφισμού, όλα αυτά μαζί, είχαν ως αντίκτυπο να καταστεί η κλασική μόρφωση « ένα παιδευτικό ιδανικό ξεκρέμαστο στον αέρα, ως κάτι που δεν έχει πια τη δύναμη να αναπτυχθεί μέσα απο του μηχανισμούς της γερμανικής εκπαίδευσης»[139] .

---

137 Στο ίδιο, σελ.47.

138 Φρειδερίκος Νίτσε, *Μαθήματα για την παιδεία*, ό.π., σελ.94.

139 Στο ίδιο, σελ 92 .

Ήδη από την αρχή της τρίτης διάλεξης, ο Νίτσε προτρέπει όλους όσους επιζητούν την ανανέωση του γερμανικού γυμνασίου, να «κρατηθούν όσο το δυνατόν πιο γερά από το γερμανικό πνεύμα, αυτό που φανερώθηκε στη γερμανική μεταρρύθμιση και στη γερμανική μουσική»[140]. Με άλλα λόγια προτρέπει όλους όσους είναι έρμαια της σύγχρονης δήθεν «γερμανικής κουλτούρας», να αποδεσμευτούν απο αυτήν και να στραφούν στο ιδεώδες του Wolf και του W.Humboldt, των δυο μεγάλων μεταρρυθμιστών της γερμανικής παιδείας, οι οποίοι στις αρχές του 19ου αιώνα «είχαν εισαγάγει τις νεοανθρωπιστικές ιδέες στην σχολική πράξη, μπολιάζοντας έτσι την γερμανική παιδεία, με τα ιδεώδη του αρχαίου ελληνικού και ρωμαϊκού κόσμου»[141] .

Πέραν του εξοστρακισμού του πνεύματος της ελληνικής Αρχαιότητας απο το γερμανικό γυμνάσιο, ο οποίος άφηνε μετέωρη την φημολογούμενη κλασική παιδεία , ο Νίτσε στη συνέχεια κατακεραυνώνει τους δασκάλους γράφοντας πως « όποιος αναλογιστεί πώς βγαίνει κατα κανόνα στις μέρες μας, ένας τέτοιος δάσκαλος, πώς φτάνει να γίνει δάσκαλος στην ανώτερη βαθμίδα της παιδείας, δεν θα εκπλαγεί καθόλου για την επικρατούσα κατάσταση»[142] .

Ο πολλαπλασιασμός του αριθμού των δασκάλων οι οποίοι στελεχώνουν τα εκπαιδευτικά ιδρύματα, είναι άρρηκτα συνδεδεμένος με τη γενίκευση της εκπαίδευσης και την αύξηση των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων. Ο Νίτσε χαρακτήριζει την πλειονότητα των δασκάλων ανίκανη να επηρεάσουν θετικά το γερμανικό πνεύμα.

Στο γερμανικό εκπαιδευτικό σύστημα, επικρατούσε η αντίληψη ότι η ανεπάρκεια των ικανοτήτων των μαθητών θα μπορούσε να καλυφθεί αφενός μεν, από την γενίκευση της εκπαίδευσης και αφετέρου, από την ίδρυση ολοένα και περισσότερων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων. Παρόλο που η παραπάνω

---

140 Φρειδερίκος Νίτσε, *Μαθήματα για την παιδεία*, ό.π., σελ.94.

141 Στο ίδιο, σελ.13.

142 Φρειδερίκος Νίτσε, *Μαθήματα για την παιδεία*, ό.π , σελ 98 .

ενέργεια φάνταζε στα μάτια πολλών, ως κάλυψη της δίψας για γνώση, κατά τον Νίτσε δεν ισοδυναμεί με κάτι τέτοιο. Τουναντίον συμβαίνει καθώς, με τις παραπάνω ενέργειες, τα γερμανικά εκπαιδευτικά ιδρύματα απομακρύνονται από τη σφαίρα της ανώτερης κλασικής παιδείας, στην οποία υποτίθεται ότι στόχευε το γερμανικό εκπαιδευτικό σύστημα: «Οι διαπρύσιοι κήρυκες της ανάγκης για μόρφωση, μεταβάλλονται προσεκτικά αν τους κοιτάξουμε από κοντά, σε παθιασμένους φανατικούς πολέμιους, της αληθινής παιδείας, δηλαδή της παιδείας που μένει πιστή στην αριστοκρατική φύση του διαλεχτού πνεύματος (genius)»[143].

Απέναντι στην αύξηση των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων και τη γενίκευση της εκπαίδευσης ο Νίτσε προτάσσει την θέση του περί αναγκαίου περιορισμού και των δύο, δίοτι « η ίδια η φύση έχει προορίσει για τα εκπαιδευτικά ιδρύματα, έναν αφάνταστα μικρό αριθμό ανθρώπων»[144]. Έτσι κατακεραυνώνει τη γερμανική εκπαιδευτική πολιτική, η οποία επέλεξε λαθεμένα την ευρεία μόρφωση της μάζας, ενώ όφειλε να θέσει ως σκοπό της, «την μόρφωση των διαλεχτών ατόμων, αυτών που έχουν την αμαρτωσιά για έργα μεγάλα, προορισμένα να διαρκέσουν»[145].

Το σύγχρονο γερμανικό γυμνάσιο δεν εμφανίζεται πλέον ως χώρος που αναδύεται η κλασική παιδεία, αλλά σαν βαθμίδα εκπαίδευσης στην οποία παρελαύνουν όλοι ανεξαιρέτως με σκοπό την κοινωνική ανέλιξη, «όλοι όσοι θέλουν να υπηρετήσουν σε διοικητικές θέσεις, υποχρεωτικά θα βρεθούν στο χώρο του γυμνασίου»[146]. Το κράτος εμφανίζεται ως ο ύψιστος σκοπός της ανθρωπότητας, τον οποίο πρέπει να ασπαστούν και να υπηρετήσουν όλοι οι Γερμανοί. Για τον Νίτσε όμως όποιος θεωρεί την δημόσια υπηρεσία ως υπέρτατο καθήκον, δεν γνώριζε τί πραγματικά σημαίνει ανώτερο καθήκον.

---

143 Στο ίδιο, σελ.100.

144 Φρειδερίκος Νίτσε, *Μαθήματα για την παιδεία*, ό.π , σελ 99 .

145 Στο ίδιο, σελ 101 .

146 Φρειδερίκος Νίτσε, *Μαθήματα για την παιδεία* , ό.π.,, σελ.117.

Χρέος της ανθρωπότητας, θα κρίνει να είναι η προαγωγή της μεγαλοφυΐας – αυτό και τίποτε άλλο.[147]

Αντ' αυτού, το κράτος, εμφανίζεται ως «μυσταγωγός του πολιτισμού»[148] , καθώς χρησιμοποιεί τα εκπαιδευτικά ιδρύματα για να στελεχωθεί και να εξυπηρετήσει τους δικούς του σκοπούς, ακολουθώντας χρησιμοθηρικές οδούς, απομακρύνεται από τα ιδανικά της αυθεντικής μόρφωσης και κατ'επέκταση από τα ιδανικά του αρχαίου ελληνικού κράτους, το οποίο τασσόταν κατά οποιασδήποτε ιδιοτέλειας αναφορικά με την παιδεία. Με τρόπο υπαινικτικό ο Νίτσε, θίγει το ζήτημα των κινήτρων του εκδημοκρατισμού της εκπαίδευσης θεωρώντας τον ως μεθοδευμένη προσπάθεια αναβίωσης της εγκελιανής φιλοσοφίας του κράτους και επισημαίνει τόσο το ρόλο του κράτους ως μηχανισμού καταπίεσης, όσο και τη χρήση του ως τεχνοκρατικού εργαλείου που θα αφυδατώσει το γερμανικό πνεύμα από τις δημιουργικές του δυνάμεις.[149] Κατά τον Νίτσε, σχεδόν όλα πάνω στη γη καθορίζονται από τις πιο χοντροκομμένες και κακοήθεις δυνάμεις: τον εγωισμό των κερδοσκόπων και την τυρανία των στρατοκρατών. Στα χέρια των τελευταίων, το κράτος επιχειρεί όπως και ο εγωισμός των κερδοσκόπων, να οργανώσει εκ νέου τα πάντα με το δικό του τρόπο, ώστε να δεσμεύσει και να καταπιέσει όλες τις εχθρικές προς αυτό δυνάμεις[150] .

Σύμφωνα με την παραπάνω πρακτική του γερμανικού κράτους, το Πρωσσικό κράτος στην προκειμένη περίπτωση, απωθεί τα ιδανικά της αρχαίας ελληνικής παιδείας και ασπάζεται αρχές της «ελεγιανής φιλοσοφίας περί πρακτικής αξιοποίησης»[151], διότι μέχρι την εως τώρα ανάμειξή της στην εκπαιδευτική δραστηριότητα, διαφαίνεται ότι υποτάσσει την αληθινή μόρφωση σε αμιγώς

---

147 Φρειδερίκος Νίτσε, *Ο Σοπενάουερ ως παιδαγωγός*, ό.π.,σελ.65.

148 Αυτόθι.

149 Τερζάκης, Φ. *Νιτσεϊκές μεταμορφώσεις, Για τη πρόσληψη του Νίτσε την εποχή του τεχνικοποιημένου καπιταλισμού*, Futura, Αθήνα, 2004, σ.33.

150 Φρειδερίκος Νίτσε, *Ο Σοπενάουερ ως παιδαγωγός*, ό.π σελ.47.

151 Φρειδερίκος Νίτσε, *Μαθήματα για την παιδεία* , ό.π.,σελ.118.

χρησιμοθηρικούς σκοπούς. Με βάση τα παραπάνω προκύπτει ότι, το Πρωσσικό κράτος επιδιώκει να υποβιβάσει τους αληθινά μορφωμένους ανθρώπους και να γίνει οδηγός της παιδείας, με αμιγώς ιδιοτελή κίνητρα και αλλοτριωμένο από το αυθεντικό γερμανικό πνεύμα.

Επομένως στα ερωτήματα που προκύπτουν από την υφιστάμενη κατάσταση στην παιδεία όπου κυριαρχεί ο πολλαπλασιασμός των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων , η απάντηση του Νίτσε είναι κατηγορηματική: «Επειδή υπάρχει ένα μίσος για το γνήσιο γερμανικό πνεύμα, επειδή φοβούνται την αριστοκρατική φύση της αληθινής παιδείας, επειδή θέλουν να εξαναγκάσουν τα διαλεχτά άτομα να κλειστούν στον εαυτό τους, επειδή θέλουν να ξεφύγουν απο την αυστηρή κια σκληρή άσκηση, που επιβάλλει ο μεγάλος πνευματικός οδηγός»[152].

Ο Νίτσε αντιτάσσεται στο κράτος που εμφανίζεται ως "μυσταγωγός πολιτισμού" και προβάλλει ως πρότυπο στους συγχρόνους του, τον Σοπενάουερ, ο οποίος δεν ενδιαφέρθηκε για τους κύκλους των λογίων και έζησε και έδρασε επιδιώκοντας την ανεξαρτησία από το κράτος [153], έχοντας αντιληφθεί ότι η σχέση κράτους και αυθεντικής μόρφωσης(Bildung), δεν μπορεί να είναι στενή και αποκλειστική. Σύμφωνα με τον Νίτσε, οι σύγχρονοι του χρειάζονται περισσότερο από ποτέ να στραφούν στο παρελθόν προκειμένου να μην αλλοτριωθούν απο το ρεύμα της εποχής τους. Σε αυτήν την κατεύθυνση προτάσσει τα πρότυπα του Ρουσσώ, του Γκαίτε και του Α.Σοπενάουερ. Ο «άνθρωπος του Ρουσσώ», εκπροσωπεί την πολιτογραφημένη ανθρωπιά, ανανεωμένη και αναζωογονημένη μέσω της απελευθέρωσης από τα δεσμά της κοινωνίας. Ο «άνθρωπος του Γκαίτε», συνιστά την εικόνα της σκεπτόμενης ανθρωπιάς, που είναι αναζωογονημένη αλλά αποκομμένη από την ενεργό συμμετοχή στη ζωή. Ο «άνθρωπος του Σοπενχάουερ» συνδυάζει στοιχεία και των δύο καθώς αντικαθιστά και τους δύο ως εικόνα ενός ενεργού

---

[152] Φρειδερίκος Νίτσε, *Μαθήματα για την παιδεία* , ό.π., σελ.122.

[153] Φρειδερίκος Νίτσε, *Ο Σοπενάουερ ως παιδαγωγός, ό.π.* σελ.28.

δημιουργικού ανθρώπου, που είναι ταυτοχρόνως ζωτικός και πνευματικός.[154] Τα πρότυπα αυτά κατά τον Νίτσε, έχουν τη δύναμη να απελευθερώνουν, να παρακινούν και να εμπνέουν τους νέους, με λίγα λόγια, να μορφώνουν.

Ο ιδανικός παιδαγωγός είναι ο Α. Σοπενάουερ, κατά τον οποίο υπάρχουν άνθρωποι που θεωρούν συμφορά να βλέπουν τη μεγαλοφυϊα να αγωνίζεται απελπισμένα, να εκτίθεται στον κίνδυνο της αυτοκαταστροφής ή να παραμερίζεται αδιάφορα το έργο της από την κοντόφθαλμη φιλαυτία της πολιτείας και την στενόμυαλη ματαιότητα των λογίων[155] . Ο Νίτσε αισθάνεται ντροπή για τους συγχρόνους του, που επηρεάστηκαν επιφανειακά και μόνο απο την μεγαλοφυϊα του. Αρχικά, για ένα μεγάλο διάστημα του έλειπαν οι αναγνώστες - γεγονός επώδυνο για την πνευματική ζωή της εποχής ενώ στην συνέχεια προέκυψε η δημόσια κριτική που δημιούργησε την αποστροφή των συγχρόνων του για τα βιβλία του. Στόχος του Νίτσε εδώ είναι να κάνει τους συγχρόνους του να πάρουν στα σοβαρά τον Σοπενάουερ. Ένα άλλο παράδειγμα μίμησης για τους σύγχρονους του Νίτσε, είναι ο Ριχάρδος Βάνγκερ, ο οποίος μας δείχνει πως η μεγαλοφυϊα δεν πρέπει να φοβάται να έρθει στην πιο ακραία αντιπαράθεση με τις κατεστημένες μορφές της κοινωνικής ζωής.[156]

Όταν η μάθηση πάψει να θεωρείται αφομοίωση έτοιμων επιτευγμάτων κατατεθειμένων στα σχολικά εγχειρίδια και με αυτήν δεν επιδιώκεται η επαγγελματική κατοχύρωση και η πνευματική εφησύχαση, όταν η γνώση αποκτήσει το ρόλο καθοδηγητή, τότε θα μπορεί ξανά να στοχεύει κανείς σε κάτι σαν και αυτό που ο Ζαρατούστρα αναφέρει ως "έμπιστο μυστικό της ζωής" και συνίσταται στο ότι η ζωή πρέπει πάντα να υπερβαίνει τον εαυτό της.[157]

---

154 Schacht, Richard, «A Nietzschean education Zarathustra as Educator», *Philosophers on Education*, ό.π., σελ..320.

155 Φρειδερίκος Νίτσε, *Ο Σοπενάουερ ως παιδαγωγός*, ό.π., σελ.47.

156 Φρειδερίκος Νίτσε, Ο *Σοπενάουερ ως παιδαγωγός*, ό.π., σελ.28.

157 Γιάννης Τζαβάρας,. «Ο *Ζαρατούστρα του Νίτσε ως κήρυκας του ολέθρου»*, ό.π. ,σελ.428.

Τέταρτη διάλεξη

Η κυριαρχία των πρακτικών σχολείων και των γυμνασίων ,ως ένδειξη απουσίας των αυθεντικών ιδρυμάτων παιδείας

Στην αρχή της τέταρτης διάλεξης για την παιδεία, ο Νίτσε προχωρά σε μια συγκεφαλαίωση όσων είχε αναπτύξει στις προηγούμενες διαλέξεις. Το γερμανικό εκπαιδευτικό σύστημα, έχει φτάσει σε μια οριακή κατάσταση, πράγμα που καθιστά επιτακτική την μεταρρύθμισή του. Αν και ο προορισμός των γερμανικών εκπαιδευτικών ιδρυμάτων ήταν αρχικά διαφορετικός, στην πορεία αυτός απομακρύνθηκε από την αληθινή μόρφωση και τη γνήσια γερμανική κουλτούρα, μετατράπηκε «σε τόπο καλλιέργειας μιας πολύ αμφίβολης κουλτούρας»[158], διανθισμένης από στοιχεία της εποχής, τα οποία αποκλίνουν από τους στόχους, βάσει των οποίων ιδρύθηκαν τα γερμανικά εκπαιδευτικά ιδρύματα. Τα νέα ιδανικά στα οποία στοχεύει η πληθώρα των νέων που φοιτούσαν στα γερμανικά εκπαιδευτικά ιδρύματα, ήταν κατά τον Νίτσε: « ο πλούτος και η δύναμη, μια μεγάλη σημαντική υπόληψη, ένα σημαντικό όνομα»[159]. Ιδανικά απομακρυνσμένα απο την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση που συντελέστηκε στις αρχές του 19ου αιώνα και αποκομμένα από την αυθεντική μόρφωση, διότι « η αληθινή μόρφωση, ξέρει να ξεγλιστρά απο όποιον προσπαθεί να την χρησιμοποιήσει ως μέσο για σκοπούς εγωιστικούς»[160].

Στην παραπάνω κατεύθυνση, ο Νίτσε επιπλήττει εκτός από τους νέους που πορεύονται με λανθασμένα ιδανικά και τους δασκάλους, που αντιμετωπίζουν τη γνώση χρησιμοθηρικά είτε ως μέσο ανέλιξης, είτε με σκοπό να καλύψουν τις βιοποριστικές ανάγκες, μέσω των απολαβών που τους προσφέρονται από το κράτος, ως αντάλλαγμα των υπηρησιών που προσφέρουν

---

158 Φρειδερίκος Νίτσε, *Μαθήματα για την παιδεία* , ό.π., σελ.125.

159 Στο ίδιο, σελ 127 .

160 Στο ίδιο, σελ 129 .

στην εκπαίδευση. Η παραπάνω επίπληξη του Νίτσε, βασίζεται στο γεγονός ότι, «η αληθινή μόρφωση, ξεκινά από ένα στρώμα αέρινο, που βρίσκεται πολύ πιο πάνω από τη σφαίρα της ανάγκης, του αγώνα για την ύπαρξη, της ένδειας»[161].

Την εποχή για την οποία κάνει λόγο ο Νίτσε στις διαλέξεις του για την παιδεία, το γερμανικό εκπαιδευτικό σύστημα υποτίθεται οτι διακρίνονταν σε δυο βασικούς τύπους εκπαίδευσης, τα πρακτικά σχολεία αφενός και τα γυμνάσια αφετέρου. Τα πρακτικά σχολεία, ήταν κατά βάση σχολεία με επαγγελματική κατεύθυνση, ενώ τα γυμνάσια χαρακτηρίζονταν ως ιδρύματα αληθινής παιδείας. Σταδιακά, τα πρακτικά σχολεία, ''απαίτησαν'' ισότιμη μεταχείριση με τα γυμνάσια, διότι οι στόχοι των μεν, πλησίαζαν κατά πολύ τους στόχους των δε. Στην προκειμένη περίπτωση όμως, εάν οι στόχοι των πρακτικών σχολείων, συνάδουν με τους στόχους των γυμνασίων, το επακόλουθο είναι να απουσιάζουν τα εκπαιδευτικά ιδρύματα της αληθινής παιδείας, τα οποία διόλου δεν σχετίζονται με επαγγελματικές προοπτικές, υλικές απολαβές και χρησιμοθηρικές όψεις. Τουναντίον, σχετίζονται με δύσβατα μονοπάτια, με ευγενικούς και ανώτερους στόχους, στενά συνδεόμενους με την κληρονομία του παρελθόντος. Επομένως, η αρχική διάκριση των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων σε ιδρύματα παιδείας και ιδρύματα βιοποριστικής ανάγκης δεν είχε υπόσταση, διότι κατά τον Νίτσε με την υφιστάμενη κατάσταση στην γερμανική εκπαίδευση, ιδρύματα παιδείας και αληθινής μόρφωσης δεν υπήρχαν. Το πνεύμα της εξειδίκευσης στην παιδεία, τα συμφέροντα και οι σκοποί της κοινωνίας αντιβαίνουν στα ανθρωπιστικά ιδεώδη ούτως ώστε να μην έχουν την δύναμη να αφυπνίσουν το πνεύμα της αγωνιστικότητας που χρειάζεται για να επικρατήσουν οι ανθρωπιστικές αξίες.[162]

Ακόμη και σ'αυτήν την εποχή με όλες τις επιζήμιες επιδράσεις, υπάρχουν

---

161 Φρειδερίκος Νίτσε, *Μαθήματα για την παιδεία* , ό.π ,σελ.127.

162 Ηλίας Ποντικός,«Οι φιλοσοφικές προκείμενες της παιδαγωγικής του Νίτσε», ό.π.,σελ.49.

μερικές προϋποθέσεις κάτω απο τις οποίες μπορεί να δημιουργηθεί μια φιλοσοφική μεγαλοφυϊα, αυτές είναι: ο ελεύθερος ανδροπρεπής χαρακτήρας, η πρώιμη γνώση των ανθρωπίνων, η απουσια λόγιας διαπαιδαγώγησης, καμία πατριωτική στενοκεφαλιά, καμία πίεση για το καθημερινό ψωμί, καμία σχέση με το κράτος, με λίγα λόγια ελευθερία και πάλι ελευθερία.[163]Κατά τον Νίτσε, η δημιουργία του φιλοσόφου και του καλλιτέχνη θα έδινε στην ανθρώπινη ύπαρξη σημασία και σκοπό, γιατί στο πεδίο της κουλτούρας η φύση ενεργεί τόσο σπάταλα όσο και με τα φυτά και τους σπόρους.Ο καλλιτέχνης και ο φιλόσοφος, είναι οι αποδείξεις για το πόσο λίγη σκοπιμότητα δείχνει η φύση στην χρήση των μέσων, αν και είναι η άριστη απόδειξη για την σοφία των σκοπών της.[164] Κατά τον Νίτσε, όποιος έχει μέσα του την φιλοσοφία δεν έχει ευκαιρία για την πολιτική μανία και διαφυλάσσει τον εαυτό του από την καθημερινή ανάγνωση εφημερίδων ή απο το να υπηρετεί ένα κόμμα, όμως όταν η πατρίδα είναι σε κίνδυνο δεν διστάζει να την υπηρετήσει.[165]

Πέμπτη διάλεξη: Ο σκοπός και η λειτουργία των γερμανικών πανεπιστημίων

Πιάνοντας απ' την αρχή το νήμα, ο Νίτσε στην πέμπτη και τελευταία διάλεξη για την παιδεία με αφετηρία την ήδη γνωστή στο κοινό επιχειρηματολογία του αναφορικά με τα σαθρά θεμέλια του γυμνασίου, επιχειρεί να δείξει ότι τις δυσμενείς συνέπειες του γερμανικού γυμνάσιου υφίσταται και το υποτιθέμενο ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα – το γερμανικό πανεπιστήμιο. Πιο συγκεκριμένα, όπως επισημαίνει ο Β. Δημόπουλος, ασκεί «δριμεία επίθεση εναντίον των απόψεων περί της αυτονομίας και της ακαδημαϊκής ελευθερίας των φοιτητών, οι οποίες στο βαθμό που υποθάλπουν

---

163 Φρίντριχ, Νίτσε, *Ο Σοπενάουερ ως παιδαγωγός*, ό.π.,σελ.97.

164 Στο σελ.89.

165 Στο ίδιο,σελ.54.

μια επικίνδυνη κατάσταση ελευθεριότητας και χαλάρωσης, δεν αποτελούν παρά κελεύσματα υποταγής που σκοπό τους έχουν ν' αποπροσανατολίσουν τη νεολαία»[166] . Επίσης, η οικονομική εξάρτηση των πανεπιστημίων από το κράτος, όπως και η απαίτση της κρατικής έγκρισης για το διορισμό πρυτάνεων και καθηγητών, απαιτούσαν ένα μεγάλο βαθμό συμμόρφωσης, εξουδετερώνοντας με αυτό τον τρόπο την αρχή της ελευθερία της διδασκαλίας[167]

Κατά τον Νίτσε ένα από τα εφόδια με τα οποία οφείλει να οπλίζει τους νέους το γυμνάσιο ήταν να τους προετοιμάζει για το πανεπιστήμιο: « Ο φοιτητής πρέπει μόνος του για πολλά χρόνια και σε ένα ευρύ και απόλυτα ελεύθερο πεδίο, να ρυθμίζει ο,τι τον αφορά: Επομένως, το γυμνάσιο πρέπει να επιδιώξει να τον κάνει αυτοδύναμο»[168]. Μέσα από αυτό το πρίσμα, απώτερος στόχος του γερμανικού γυμνασίου πρέπει να είναι η ολόπλευρη μόρφωση των μαθητών, η στοχευμένη καλλιέργεια του πνεύματος, η όξυνση της κρίσεως, όλα αυτά άρρηκτα συνδεδεμένα με την κληρονομιά των προγενέστερων, επάνω στα στέρεα θεμέλια της αυστηρής καλλιέργειας της μητρικής γλώσσας. Μολαταύτα η δράση του γερμανικού γυμνασίου, όπως έχει γίνει ήδη φανερό από τις προηγούμενες διαλέξεις για την παιδεία, ήταν απολύτως απομακρυσμένη από τις παραπάνω κατευθύνσεις και αδυνατούσε να διασφαλίσει την αυτοδυναμία που θα λειτουργούσε ως εφαλτήριο της ακαδημαϊκή ζωή των νέων.

Με έναυσμα την απουσία των απαραίτητων εφοδίων για μια υγιή από παιδευτικής απόψεως η είσοδος των νέων στο ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα, ο Νίτσε παρουσιάζει στην πέμπτη διάλεξη τόσο την εξωτερική μορφή όσο και την εσωτερική διάρθρωση του γερμανικού πανεπιστημίου.

Από εξωτερικής απόψεως, «η μορφωτική μηχανή του πανεπιστημίου είνα ένα στόμα που μιλάει, πάρα πολλά αυτιά και μερικά χέρια που

---

166 Βασίλης Δημόπουλος, «Nietzsche – Πανεπιστήμιο και Ζωή», ό.π, 134.

167 Graig, *Germany 1866-1945*, New York, Oxford University Press, 1978. σ.200

168 Φρειδερίκος Νίτσε, *Μαθήματα για την παιδεία* , ό.π.,σελ.166.

γράφουν»[169] . Αφενός οι φοιτητές βλέπουν, ακούν ορισμένες φορές γράφουν ενώ αφετέρου οι καθηγητές φαίνεται να αποποιούνται των ευθυνών της αγωγής των νέων, περιορίζοντας τη δράση τους στο να καθιστούν τους φοιτητές απλούς αποδέκτες της παιδευτικής διαδικασίας. Πίσω από τις δυο αυτές ομάδες, «σε απόσταση και με μια κάποια τεταμένη έκφραση επιτηρητή στο πρόσωπό του, στέκεται το κράτος, για να τους υπενθυμίζει απο καιρό σε καιρό οτι αποτελεί το σκοπό, το τέλος και το ουσιαστικό νόημα όλης αυτής της ιδιόμορφης ομιλητικής και ακροαματικής διαδικασίας»[170].

Όντας έρμαια τόσο της ακροαματικής μεθόδου του πανεπιστημίου όσο και της γυμνασιακής μόρφωσης που εκπορεύεται απο το κράτος , εξακολουθούν, κατά τον Νίτσε, να βρίσκονται σε γυμνασιακό επίπεδο παρόλο που φοιτούν πλέον στο πανεπιστήμιο. Έτσι τα πανεπιστήμια μετατρέπονται παρά την θέλησή τους, σε « θερμοκήπια του ακρωτηριασμού των ενστίκτων του πνεύματος»[171].

Ως προς την εσωτερική διάρθρωση του πανεπιστημιακού μηχανισμού, από αυτόν απουσιάζουν τρια βασικά στοιχεία μόρφωσης: «Πρώτον, η έφεση προς την φιλοσοφία, δεύτερον, το ένστικτο για την τέχνη και τέλος, η σχέση με την ελληνική και ρωμαϊκή Αρχαιότητα, που είναι η χειροπιαστή κατηγορική προσταγή κάθε πνευματικού πολιτισμού»[172] .Η απουσία αυτών των «τριών αναβαθμών της γνώσης »[173] , μαρτυρεί ότι η μόρφωση που καλλιεργείται στους κόλπους του γερμανικού πανεπιστημίου, είναι ολότελα απομακρυσμένη από τα ιδανικά μιας βαθύτερης και ευγενέστερης παιδείας και στοχεύει επηρεαζόμενη από τους στόχους του γυμνασίου στην επιφανειακή δημιουργία μιας ψευδούς κουλτούρας. Επομένως γίνεται εμφανής η «προσάρτηση των

---

[169] Στο ίδιο, σελ.170.

[170] Αυτόθι .

[171] Φρειδερίκος Νίτσε, *Το λυκόφως των ειδώλων*, εκδοτική Θεσσαλονίκης, Αθήνα, 2006, σελ. 53.

[172] Φρειδερίκος Νίτσε, *Μαθήματα για την παιδεία* , ό.π.,, σελ.173.

[173] Στο ίδιο, σελ 177.

πανεπιστημίων στο άρμα των ωφελιμιστικών επιδιώξεων της νέας εποχής, καθώς και οι τάσεις «μαζικοποίησης και εξειδίκευσης οι οποίες έχουν πλέον εμφιλοχωρήσει και στην ανώτατη εκπαίδευση»[174].

Ο Σοπενάουερ είχε συγγράψει πραγματεία για *την πανεπιστημιακή φιλοσοφία*[175] όπου ασκεί κριτική στην φιλοσοφία η οποία προχώρησε σε έναν πολύ σοβαρό συμβιβασμό με το γερμανικό κράτος : Κατ' αρχήν, το κράτος αντιμετωπίζει τους φιλοσόφους ως υπηρέτες, ανάλογα με τις ανάγκες των ιδρυμάτων του, δίνοντας την εντύπωση ότι μπορεί να διαλέξει ανάμεσα σε μια ποικιλία καλών και κακών φιλοσόφων, δεύτερον, αναγκάζει όσους έχει επιλέξει να παραμείνουν σε έναν ορισμένο τόπο και να ασκούν μια ορισμένη δραστηριότητα, δηλαδή να διδάσκουν κάθε μαθητή που έχει όρεξη για ορισμένες ώρες.[176] Αυτή η διαδικασία είναι ένα είδος ευνουχισμού, υπό την έννοια ότι οι ακαδημαϊκοί φιλόσοφοι αλλοτριώνονταν όταν αναγκάζονται να στοχαστούν δημόσια σε προκαθορισμένες ώρες και για προκαθορισμένα θέματα. Η ακαδημαϊκή φιλοσοφία είχε μετατραπεί σε ένα βιοποριστικό επάγγελμα, υπό την έννοια ότι συντηρούσε αυτόν που την εξασκούσε, ακόμη και ο Κάντ στάθηκε δουλικός απέναντι στο κράτος, όταν κατηγορήθηκε η πανεπιστημιακή φιλοσοφία, γιατί δεν ήταν σε θέση να την υπερασπιστεί. Κατά τον Νίτσε θα πρέπει να στραφούμε στα παραδείγματα του Σοπενάουερ και του Πλάτωνα, που μπορούν να δικαιώσουν την πανεπιστημιακή φιλοσοφία, παρά το γεγονός ότι το ίδιο το κράτος δεν θα τους ευνοήσει ποτέ από το φόβο του μεγαλείου τους.

Πέραν των ακαδημαϊκών φιλοσόφων , επιχειρώντας μια μορφή επικαθορισμού της σχέσης φιλοσοφίας και πανεπιστημίου, ασκεί δριμεία κριτική στις παραχωρήσεις και τους συμβιβασμούς στα οποία έχει περιέλθει το αυθεντικό φιλοσοφείν και οι οποίες δρουν ανασταλτικά απέναντι στην έφεση του φοιτητή

---

[174] Δημόπουλος , Βασίλης , «Nietzsche – Πανεπιστήμιο και Ζωή», ό.π., σελ..135

[175] Βλ. Σοπενάουερ, Πάρεργα και Παρελειπόμενα, κεφ. "Περί της Πανεπιστημιακής φιλοσοφίας".

[176] Φρίντριχ Νίτσε, *Ο Σοπενάουερ ως παιδαγωγός*, ό.π.,σελ.102.

προς τη φιλοσοφία[177]. Εν πρώτοις, η θετική στάση των νέων αναφορικά με την ενασχόληση φιλοσοφικών ζητημάτων έχει γίνει αντιληπτή από τους ''ειδήμονες'' της νέας εποχής και αντί αυτό να λειτουργήσει ως εφαλτήριο για περαιτέρω καλλιέργεια, σκόπιμα παραλύεται και αντικαθίσταται από την «ιστορική μόρφωση»[178]. Οι φοιτητές λειτουργούν ως φερέφωνα της μιας και της άλλης φιλοσοφικής απόψεως, αναλώνονται στην πολυμάθεια φιλοσοφικών συστημάτων και έτσι καθίστανται ανίκανοι να εκφράσουν προσωπική γνώμη, αφού η κρίση τους μέσα σ' αυτό το πλαίσιο αποκοιμιέται. Με άλλα λόγια, ο φοιτητής μετατρέπεται σε σκεύος γνώσης, που - ομοιάζοντας με «κινούμενη εγκυκλοπαίδεια» επαναλαμβάνει μηχανικά τις γνώμες που διατύπωσαν κατά καιρούς οι διάφοροι στοχαστές[179] .

Η δεύτερη παραχώρηση στην οποία έχει περιέλθει το αυθεντικό φιλοσοφείν, έχει να κάνει ξανά με το κράτος. Με τη νέα τάξη των πραγμάτων στο χώρο της παιδείας και τη μετατροπή της φιλοσοφικής προδιάθεσης σε ιστορική ασχολία, η κρίση των φοιτητών αδρανεί και παραλύει όπως προαναφέρθηκε. Απόρροια αυτής της παράλυσης είναι και η στοχευμένη απο το κράτος , απομάκρυνση των φοιτητών απο την αναζήτηση της αλήθειας και από τους πραγματικούς φιλοσόφους. Αλλά αν η παραπάνω κατάσταση συνεχιστεί προς την ίδια κατεύθυνση, η φιλοσοφία στα πλαίσια του πανεπιστημίου θα καταντήσει τελικά «ένα κίβδηλο επινόημα μιας κατηγορίας «ψευτοστοχαστών» που εξαντλείται στην αποκάλυψη και επισήμανση μόνο των αληθειών εκείνων που ενισχύουν το ρόλο και τη σημασία του κράτους»[180].

Όσον αφορά το ένστικτο της τέχνη, το οποίο συγκαταλέγεται στους τρείς αναβαθμούς της γνώσης με τους οποίους όφειλε να είναι εμποτισμένο το γερμανικό πανεπιστήμιο ως ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα, ο Νίτσε δεν

---

177 Βασίλης Δημόπουλος , «Nietzsche – Πανεπιστήμιο και Ζωή»,ό.π, σελ.138

178 Φρειδερίκος Νίτσε, *Μαθήματα για την παιδεία* , ό.π, σελ 174 .

179 Βασίλης Δημόπουλος, «Nietzsche – Πανεπιστήμιο και Ζωή»ό.π., σελ.138.

180 Αυτόθι.

εντοπίζει ίχνος καλλιτεχνικού ενστίκτου και υποστηρίζει: « κανένας δεν θα μπορούσε να κάνει στα σοβαρά λόγο για συμβολή του πανεπιστημίου στην προαγωγή των πιο σημαντικών καλλιτεχνικών στόχων του έθνους»[181]. Η καλλιέργεια του καλλιτεχνικού ενστίκτου απουσιάζει παντελώς από την ανώτατη γερμανική εκπαίδευση και η αγωγή του φοιτητή σε αυτήν την κατεύθυνση, κρίνεται αναπόφευκτα ανεκπλήρωτη.

Δεδομένου όμως τόσο της ανυπαρξίας του ενστίκτου για την τέχνη, όσο και του εξοβελισμού της φιλοσοφίας από το πανεπιστήμιο, αναπόφευκτα θα εκλείπει και ο τρίτος αναβαθμός της γνώσης δηλαδή η σχέση με τη ελληνική και ρωμαϊκή Αρχαιότητα. Τα σύγχρονα γερμανικά γυμνάσια και πανεπιστήμια για τα οποία κανει λόγο στις διαλέξεις του ο Νίτσε, φαίνεται να έχουν αποπροσανατολιστεί και να χαράζουν νέα γραμμή πλεύσης, παντελώς απομακρυσμένη από τις παιδαγωγικές αξίες του Wolf και του Humboldt, οι οποίες έφερναν στο προσκήνιο την ελληνική και ρωμαϊκή Αρχαιότητα. Κατά τον Νίτσε στα πανεπιστήμια του 19ου αιώνα, «έχει απλωθεί ένα στρώμα καταχνιάς, πνιγερό, πηχτό που κάνει δύσκολη και βαρυά την ανάσα της ευγενικής νεολαίας και που εξαιτίας του χάνονται οι πιο καλοί»[182.]Χαρακτήριζε τους συγχρόνους του ελεεινούς σε σύγκριση με τους Ρωμαίους και τους Έλληνες, έστω και μόνο ως προς την σοβαρότητα και την αυστηρότητα με την οποία αντιλαμβάνονταν το λειτούργημα του παιδαγωγού, όπου ακόμη και αν διέσχιζει κανείς όλη την Γερμανία με μια τέτοια ανάγκη στην καρδιά, κυρίως τα πανεπιστήμια, δεν θα έβρισκε αυτό που έψαχνε[183]. Βέβαια ο Νίτσε, με δεδομένο το συνοθύλευμα από διεστραμμένα κεφάλια στα απαρχαιωμένα ιδρύματα που ονομάζονται γυμνάσια, αναγνωρίζει οτι είναι εξαιρετικά δύσκολο στο πανεπιστήμιο να προσφέρει πνευματική καθοδήγηση όταν η δυσκολία της αποστολής του, είναι η ανατροφή και η ανάδειξη του ανθρώπου σε άνθρωπο.

---

181 Φρειδερίκος Νίτσε, *Μαθήματα για την παιδεία* , ό.π., σελ 176 .

182 Ό.π , σελ 184 .

183 Φρειδερίκος Νίτσε, Ο *Σοπενάουερ ως παιδαγωγός*, σελ.19.

Παρ'όλα αυτά ήταν εμφανές οτι η φιλοσοφία ήταν αναγκαίο να απελευθερωθεί απο κάθε κρατικό και ακαδημαϊκό έλεγχο, γιατί σύμφωνα με τον Νίτσε μια συμμαχία μεταξύ κράτους και φιλοσοφίας, έχει νόημα μόνο όταν η φιλοσοφία μπορεί να υποσχεθεί να είναι οπωσδήποτε ωφέλιμη για το κράτος, να τοποθετηθεί δηλαδή το κρατικό όφελος πάνω από την αλήθεια.[184]

Κατά τον Νίτσε το πιο δύσκολο είναι να ξεμαθαίνεις τα παλιά και να θέτεις νέους στόχους, η βασική δομή του γερμανικού εκπαιδευτικού συστήματος έπρεπει να αντικατασταθεί γιατί είχε τις ρίζες του στον Μεσαίωνα.[185]

Ο γερμανός φιλόσοφος, αναρωτιέται πόση αποστροφή θα αισθανθούν οι επερχόμενες γενιές όταν θα ασχοληθούν με τα κατάλοιπα αυτής της περιόδου, όπου κυβερνούν όχι κανονικοί άνθρωποι αλλά υποκατάστατα ανθρώπων, εκλεκτών της κοινής γνώμης, ίσως γι' αυτό το λόγο ο αιώνας μας θα φαντάζει στο μακρινό μέλλον σαν η σκοτεινότερη, η πιο άγνωστη και γι' αυτό πιο απάνθρωπη περίοδο της ιστορίας.[186]

---

184 Στο ίδιο, σελ.109.

185 Φρειδερίκος Νίτσε, Ο *Σοπενάουερ ως παιδαγωγός,* ό.π., σελ.85.

186 Στο ίδιο, σελ.13.

Δεύτερο μέρος

Η προβληματική της παιδείας στον όψιμο Νίτσε (Ι) : Παιδεία και μηδενισμός.

Οι καταβολές του μηδενισμού στον όψιμο Νίτσε

Ο μηδενισμός αποτελεί θεμέλιο λίθο της όψιμης φιλοσοφίας του Νίτσε και ενώ στοιχεία μηδενισμού απαντώνται σε όλα σχεδόν τα έργα του, η συστηματική προσέγγιση του μηδενισμού λαμβάνει χώρα στο έργο *Η θέληση για δύναμη,* το οποίο εκδόθηκε ένα χρόνο μετά τον θάνατο του φιλοσόφου σε επιμέλεια της αδερφής του Ελίζαμπεθ Φέρστερ - Νίτσε[187] .

Η θέληση για δύναμη δεν υπάρχει ως αυτόνομο βιβλίο. Στα τελευταία κείμενά του Νίτσε πραγματευόμενος τόσο κοινωνικά όσο και πολιτιστικά προβλήματα της εποχής του, όριζε ως επιτακτική την ανάγκη για δράση ενάντια στην τάση της ευρωπαϊκής κοινωνίας στην παρακμή. Έτσι τα αποσπάσματα της *Θέλησης για δύναμη* συγκεντρώθηκαν ώστε να δημιουργηθεί ένα έργο το οποίο καθόρισε την υστεροφημία του γερμανού φιλοσόφου.

Πριν δούμε πως ορίζει ο ίδιος ο Νίτσε τον μηδενισμό, θα πρέπει να επισημάνουμε τα εξής: πρώτον ότι ο μηδενισμός για τον Νίτσε συνιστά μια νέα μορφή της χριστιανικής ηθικής της Δύσης και δεύτερον, ότι είναι άρρηκτα

187

Βλ. Bert Lambeir, Paul Smetyer, «Nihilism:beyond optimism and pessimism», *Studies in philosophy and education,* 22/3-4, (2003), pp183-194, Richard Schacht, «Nietzsche's System», *Journal of the History of Philosophy* 35/ 3 (1997),

συνδεδεμένος με τις θεωρήσεις της θέλησης για δύναμη, της αιώνιας επιστροφής του ομοίου και του υπερανθρώπου.

Στον πρόλογο του στη *Θέληση για δύναμη*, την οποία ο ίδιος ο Νίτσε το χαρακτηρίζει ως"Ευαγγέλιο του μέλλοντος"[188], δηλώνει ότι είναι επιτακτική η έλευση του μηδενισμού, «επειδή οι μέχρι τούδε αξίες μας έλκουν από αυτόν τις έσχατες συνέπειες τους· επειδή ο μηδενισμός είναι η έσχατη λογική κατάληξη των μεγάλων αξιών και ιδανικών μας επειδή πρώτα πρέπει να βιώσουμε τον μηδενισμό για να μπορέσουμε να ανακαλύψουμε ποια ήταν πραγματικά η αξία αυτών των αξιών. Κάποια στιγμή χρειαζόμαστε καινούριες αξίες»[189]. Ο Νίτσε παρουσιάζει στο σημείο αυτό, τον επιδιωκόμενο στόχο του, που είναι η απελευθέρωση της σκέψης από τον μηδενισμό στις διάφορες μορφές του[190].

Σε αυτό το νιτσεϊκό πλαίσιο, τα δύο όψιμα έργα του, η *Γενεαλογία της ηθικής* (1887) και η *Θέληση για δύναμη*, έργα με εντελώς διαφορετικό χαρακτήρα μεταξύ τους, είναι απόπειρες για μια επαναξιολόγηση /μεταστοιχείωση όλων των αξίων.[191] Στόχος του Νίτσε στη *Γενεαλογία της ηθικής* ήταν να παρουσιάσει μια γενεαλογική κριτική της ηθικής. Για το γερμανό φιλόσοφο, δεν αρκεί απλώς να απαντηθεί το ερώτημα για την καταγωγής της ηθικής καθώς θα πρέπει να ληφθεί εξίσου σοβαρά υπόψιν και το ζήτημα της αξίας της, και αυτό επιτυγχάνεται μόνο με το να δείξει κανείς την καταγωγή των ύψιστων πραγμάτων.[192]

---

188 Φρειδερίκος Νίτσε,,*Η Θέληση για δύναμη*,Μτφρ.Σαρίκας, Νησίδες,2001.σελ.11

189 Φρειδερίκος Νίτσε, *Η Θέληση για δύναμη*, ό.π., σελ.12

190 Gilles Deleuze , *Ο Νίτσε και η φιλοσοφία*,Μτφρ.Γ.Σπανός,Πλέθρον,Αθήνα,2002, σ. 58

191 Φρειδερίκος Νίτσε, *Η θέληση για δύναμη*,ό.π.,σελ.11.Βλέπε επίσης: Jonas,Marks,«A revaluation of nietzsche: anti-democratic pedagogy: the overman, perspectivism, and self-overcoming», *Studies in philosophy and education*, 2009 και Reginster, Bernard, and Reginster, Bernard, «The affirmation of life: Nietzsche on overcoming nihilism», *Harvard University Press*, 2009.

192 Keith Ansell, Pearson, *Νίτσε*, μτφρ: Δ., Ρισάκη, Πατάκης, Αθήνα, 2008..σελ.56.

Στη *Θέληση για δύναμη* ο γερμανός φιλόσοφος δηλώνει ότι ολόκληρος ο ευρωπαϊκός πολιτισμός οδεύει για πολύ καιρό προς την καταστροφή, όμως αφετηρία του μηδενισμού δεν είναι ούτε η κοινωνική ένδεια, ούτε ο φυσιολογικός εκφυλισμός, ούτε η διαφθορά. Επιχειρώντας μία εις βάθος εκτίμηση των θεμελιωδών αξιών που υπερασπίζονται η φιλοσοφία, η θρησκεία και η ηθική της Δύσης, ο Νίτσε απέδειξε ότι "ο μηδενισμός ήταν ριζωμένος σε μια εντελώς καθορισμένη ερμηνεία, την χριστιανική-ηθική",[193] που είναι η κύρια μορφή που υιοθετεί το ασκητικό ιδεώδες. Κατά αυτόν, η ηθική και η θρησκεία είναι τα κυριότερα μέσα με τα οποία μπορεί κανείς να χειραγωγήσει τον άνθρωπο με τον όρο ότι διαθέτουν μια υπεραφθονία δυνάμεων να επιβάλλει την θέλησή του για μακρά χρονικά διαστήματα - με τη μορφή του δικαίου, της θρησκείας και των εθίμων. [194]

Στο έργο του *Χαρούμενη επιστήμη* (1882)[195] ο Νίτσε, εξήγγειλε τον θάνατο του Θεού: "Ο Θεός είναι νεκρός! Ο Θεός παραμένει νεκρός! Και τον έχουμε σκοτώσει!"[196] · Ο γερμανός φιλόσοφος, βάζει έναν τρελό να εξαγγείλει ότι ο Θεός είναι νεκρός και παράλληλα χρησιμοποιεί θρησκευτική γλώσσα και εικόνες από τα Ευαγγέλια, θέλοντας να δραματοποιήσει το συγκεκριμένο γεγονός και να δείξει τον αναπόφευκτο χαρακτήρα του.[197] Όπως επισημαίνει ο K.Ansell Pearson, "Η δήλωση ότι "εμείς τον σκοτώσαμε", δεν αποτελεί την μεταφυσική εικασία αλλά διάγνωση της κατάστασης στην οποία βρίσκεται η ευρωπαϊκή κουλτούρας και της

---

193 Φρειδερίκος Νίτσε,*Η θέληση για δύναμη , ό.π.,*σελ15.

194 Φρειδερίκος Νίτσε, *Η θέληση για δύναμη,* ό.π.,σελ.86.

195 Φρειδερίκος Νίτσε, *Χαρούμενη Επιστήμη,*αφορισμός 125,γ' βιβλίο, μτφρ.Ζ.Σαρίκας.,Νησίδες, σελ132.

196 ό.π.,σελ.133.

197 Keith Ansell, Pearson, *Νίτσε*,ό.π.,σελ.56.

μελλοντικής κατεύθυνσής της".[198] Με τον "θάνατο του θεού", δεν είναι μόνο ότι έχει καταρρεύσει μια θρησκευτική πίστη, είναι μάλλον ότι όλα όσα στηρίζονται σε αυτήν την πίστη τώρα θα σειστούν συθέμελα[199]. "Ο όρος "Θεός" δηλώνει με τρόπο γενικό το χώρο των ιδεωδών, τον κόσμο του Πλάτωνα και της χριστιανικής διδασκαλίας"[200]. Στην φράση "ο Θεός είναι νεκρός'' σημαίνει ότι ο υπεραισθητός κόσμος είναι νεκρός και εξαιτίας αυτού θα πρέπει να εγκαταληφθούν οριστικά οι αξίες που είχαν οριοθετήσει την φιλοσοφία από την εποχή του Πλάτωνα.

Κριτική στον Πλατωνικό ιδεαλισμό

Ο Νίτσε εξαπόλυσε επίθεση στον πλατωνισμό και έδωσε το τελικό χτύπημα στον πλατωνικό επέκεινα, στηλιτεύοντας με δριμύτητα τον δυισμό αισθητού και υπεραισθητού κόσμου "Κατά τον Πλάτωνα[201] ο αληθινός κόσμος βρίσκεται έξω από την τάξη του χρόνου, της αλλαγής, της πολλαπλότητας και του γίγνεσθαι – ενώ ο κόσμος της αλλαγής, του γίγνεσθαι θεωρείται ένας ψεύτικος κόσμος, ένας κόσμος πλάνης και απλών ειδώλων".[202] Πιο συγκεκριμένα, στην Πολιτεία ο Πλάτωνας διδάσκει ότι ο αισθητός κόσμος είναι απατηλός.[203]Αυτός παρομοιάζει επίσης τον κόσμο των δεσμωτών με εκείνο της πολιτικής κοινωνίας :"Ὅμοίους ἡμῖν, ἦν δ' ἐγώ".[204]Στην αλληγορία του σπηλαίου, το δεσμωτήριο της σπηλιάς, είναι ο αισθητός κόσμος τον οποίο θεωρούμε πραγματικό. Η πορεία του δεσμώτη που ανεβαίνει

[198] Στο ίδιο,σελ.57.

[199] Στο ίδιο,σελ.59.

[200] Τ. Πεντζοπουλου – Βαλαλά, *Heidegger:Ο φιλόσοφος του λόγου και* της σιωπής, Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 1991, σελ 220.

[201] Τ. Πεντζοπουλου – Βαλαλά, *Heidegger:Ο φιλόσοφος του λόγου και της σιωπής*, ό.π., σελ.200.

[202] Keith Ansell, Pearson, *Νίτσε*, ό.π.σελ.49.

[203] Πλάτων. *Πολιτεία*. μτφρ. Ν.Μ. Σκουτερόπουλος, Πόλις, Αθήνα, 2002.*(ενότητα 11η (514a-515a)* ,

[204] ό.π.,514c.

προς τον κόσμο του φωτός, είναι η ανοδική πορεία της ψυχής από τον αισθητό στο νοητό κόσμο. Όμως η αυταπάτη του επέκεινα που ξεκινά με τον πλατωνικό ιδεαλισμό, χρησιμεύει μόνο για να ωθήσει τον άνθρωπο σε μια απατηλή σχέση με τον επίγειο κόσμο. [205] Όπως επισημαίνει ο Νίτσε, «άλλος κόσμος» είναι καλά κρυμμένος είναι ο κόσμος από τον οποίο απουσιάζει ο άνθρωπος και αποτελεί ένα ένα ουράνιο μηδέν.[206]

Για τον Πλάτωνα, ο κόσμος των αισθήσεων, δεν είναι ο *αληθινός* κόσμος, ο αληθινός κόσμος δεν μπορεί να είναι παρά η ίδια η αλήθεια αμετάβλητη, διάφανη, προσιτή μόνο σ' εκείνους που μέσα από σκληρές δοκιμασίες, θα νικήσουν επάνω στο σώμα τις επιθυμίες τους. Στο ιδεαλιστικό κοσμοείδωλο, ο κόσμος του γίγνεσθαι – της ζωής, προβάλλεται ως απάτη και επινοείται ένας κόσμος που βρίσκεται πέρα από αυτόν. Κατ' αυτόν τον τρόπο η ζωή παύει να υφίσταται, αφού οι άνθρωποι την υποτιμούν και την αρνούνται . "Οι ανώτερες από την ζωή αξίες δεν διαχωρίζονται από το αποτέλεσμά τους: την υποτίμηση της ζωής, την άρνηση αυτού του κόσμου. Και δεν διαχωρίζονται από αυτό το αποτέλεσμα διότι έχουν ως αρχή μια βούληση του αρνείσθαι, του υποτιμάν".[207] Δεν είναι η βούληση που αρνείται τις ανώτερες αξίες, οι ανώτερες αξίες ανάγονται στη βούληση που υποτιμά και τελικά εκμηδενίζει τη ζωή. Καθετί που αφορά το σώμα, καταδικάζεται ως οντολογικά και γνωσιοθεωρητικά κατώτερο. Στον *Φαίδωνα (107a)*, ο άνθρωπος παρουσιάζεται ως ένωση ενός θνητού σώματος και μιας αθάνατης ψυχής. Το σώμα του ανθρώπου υπόκειται σε διαρκή μεταβολή, ενώ η ψυχή είναι από την ίδια της τη φύση συγγενής με τις Ιδέες. Η ψυχή λόγω της φύσης της, δεν θα πρέπει να συνδέεται με τις επιθυμίες του σώματος, τις αντιστάσεις και τα παθήματα διότι θα

---

[205] Keith Ansell, Pearson, *Νίτσε*, ό.π.σελ.61.

[206] Φρειδερίκος Νίτσε, *Τάδε έφη Ζαρατούστρα, ό.π.,* σελ. 31 .

[207] Deleuze Gilles, *Ο Νίτσε και η φιλοσοφία*, μτφρ. Γ.Σπανός,ό.π., σ. 213.

μολυνθεί και τότε η ανάγκη θα την φέρει στην κατοικία της. Αντίθετα, η ψυχή που διήγε το βίο της με μέτρο, θα κατοικήσει αμέσως στον τόπο που της αρμόζει[208]. Κατά τον Νίτσε, το κρυφό πάθος που εμπνέει τον πλατωνισμό, είναι ο φόβος, της ζωής, που είναι πληθωρική. Σύμφωνα με τον γερμανό φιλόσοφο, πρέπει να μην είμαστε πλατωνικοί αλλά επικούρειοι, "ίσως από το ότι αυτό που υπάρχει εδώ είναι κατά μεγάλο μέρος η σύνεση του «καμμένου παιδιού», του απογοητευμένου ιδεαλιστή- κατά ένα άλλο όμως, καλύτερο μέρος, υπάρχει και η περιχαρής περιέργεια κάποιου που κάποτε ήταν κολλημένος στη γωνία του κι είχε οδηγηθεί σε απελπισία απ' αυτήν, και τώρα χαίρεται και ενθουσιάζεται στο αντίθετο της γωνιάς, σ' αυτό που δεν έχει όρια, στο «ελεύθερο καθ' εαυτό''.[209]

Ο Ζαρατούστρα του Νίτσε, καταφέρεται εναντίον εκείνων που τείνουν να εξυψώνουν το σώμα τους από ένα δήθεν "βαθύτερο εγώ''. Οι φιλόσοφοι έφτασαν στο σημείο να αρνούνται το σώμα χάριν μιας ανώτερης υπόστασης που είναι η ψυχή. Το σώμα είναι γι' αυτούς αδύναμο και μονό η απαλλαγή της ψυχής από τους υλικούς περιορισμούς του σώματος μπορεί να την οδηγήσει στον ανώτερο κόσμο των ιδεών. "Αίσθηση και πνεύμα δεν είναι παρά εργαλεία και παιχνίδια: πίσω τους βρίσκεται ακόμη ο εαυτός. Ο εαυτός ψάχνει επίσης με τα μάτια των αισθήσεων, ακούει επίσης με τα αφτιά του πνεύματος. Ο δημιουργικός εαυτός δημιούργησε την εκτίμηση και την περιφρόνηση, δημιούργησε τη χαρά και τον πόνο. Το δημιουργικό σώμα δημιούργησε το πνεύμα ως ένα χέρι της θέλησής του"[210].

---

[208] Πλάτων, *Φαίδων (Περί Ψυχής)*, μτφρ.Θ.Γ.Μαυρόπουλος, Ζήτρος, Αθήνα,2007, 133, 107c.

[209] Φρειδερίκος Νίτσε , *Χαρούμενη Επιστήμη*, ό.π.,σελ.256

[210] Φρειδερικός Νίτσε, *Τάδε Έφη Ζαρατούστρα*, ό.π.,σελ 33.

Η κυριαρχία του ασκητικού ιδεώδους

Από την άλλη ο χριστιανικός Θεός αντιπροσώπευε για τον Νίτσε, την περιφρόνηση για τη ζωή. "Ο Χριστιανισμός ως εξουσία ήταν αυτός που κατόρθωσε να υλοποιήσει το ανεκτέλεστο σχέδιο του Πλάτωνα"[211]. Ο χριστιανισμός επινόησε:έναν θεό που τιμωρεί και ανταμείβει, ένα επέκεινα της ζωής,τη συνείδηση στον άνθρωπο ως συνείδηση ότι το καλό και το κακό είναι μόνιμα, την ηθική ως άρνηση όλων των μεταφυσικών διαδικασιών, τα ηθικά αποτελέσματα (δηλαδή την ιδέα της τιμωρίας και της ανταμοιβής) σαν αποτελέσματα που διαποτίζουν όλα τα πράγματα, σαν η μοναδική δύναμη, σαν ο δημιουργός κάθε αλλαγής, την αλήθεια ως δεδομένη, ως εξ αποκαλύψεως, με άλλα λόγια ως ταυτόσημη με την διδασκαλία των ιερέων : ως όρο για κάθε σωτηρία και ευτυχία σε αυτή τη ζωή και την επόμενη[212].

Η ουσία τής ηθικής δεν βασίζοταν στο ίδιο το πράττειν, αλλά στα συναισθήματα που έπονται ή που προηγούνται των πράξεων, όπως οι ενοχές και οι τύψεις. Για τον Νίτσε η παραδοσιακή ηθική παρεμπόδιζε την ζωή, καθώς λειτουργεί ως ένστικτο που αρνείται τη ζωή, πρόκειται για :"ένα είδος περιτείχισης από φόβο, από την μια μεριά οι μεγάλες μάζες,οι μη προνομιούχοι και μέτριοι προσπαθούν να υπερασπίσουν τον εαυτό τους μέσω αυτής, εναντίον των πιο δυνατών και να τους καταστρέψουν στην εξέλιξή τους από την άλλη, οι ενορμήσεις μέσω των οποίων ευημερούν καλύτερα καθιαγιάζονται και γίνονται

---

211 Mazzino, Montinari, *Νίτσε – Τι παραγματικά είπε*, Σαββάλας,Αθήνα,1998, σελ. 90.

212 Φρειδερίκος Νίτσε,*Η Θέληση για δύναμη*,ό.π.,σελ.86.

αξιοσέβαστες''[213]

Ο χριστιανισμός είναι μια θρησκεία που ενσωματώνει αυτό που ο Νίτσε ονομάζει "ασκητικό ιδεώδες", ένα ιδεώδες διχασμού και άρνησης της ζωής, που επιζητεί τη λύτρωση από την πραγματικότητα η οποία χαρακτηρίζεται από ακατάπαυστη αλλαγή, καταστροφή, αυταπάτη, απάτη, γίγνεσθαι και θάνατος.[214]

Στη *Γενεαλογία της ηθικής* επισημαίνει σχετικά με το ασκητικό ιδεώδες ο Νίτσε, σημειώνει : " Χωρίς το ασκητικό ιδεώδες, ο άνθρωπος, το ζώο άνθρωπος, δεν θα είχε κανένα νόημα ως τώρα. Ο άνθρωπος, το πιο γενναίο και το πιο εξοικειωμένο με τον πόνο ζώο, δεν απαρνιέται τον πόνο καθ' αυτόν, τον θέλει, τον επιδιώκει, αρκεί να του καταδείξουν το νόημα, τον σκοπό του πόνου αυτού. Η έλλειψη νοήματος του πόνου, και όχι ο πόνος, ήταν η κατάρα που βάραινε ως τώρα την ανθρωπότητα- και το ασκητικό ιδεώδες του έδωσε νόημα!"[215] Επομένως, το ασκητικό ιδεώδες επικρατεί, όταν ο πόνος σε υπέρτατο νόημα της ζωής και ο άνθρωπος αντλεί την ευχαρίστηση από την φθορά και την ταπείνωση του εαυτού και την αυτοθυσία.

Αναφερόμενος στην χριστιανική ηθική, ο Νίτσε επισημαίνει τα εξής: η μεγάλη επιθυμία, το πάθος για δύναμη, για αγάπη, για εκδίκηση, για κατοχή είναι πράγματα που οι αμοραλιστές θέλουν να εξαλείψουν για να εξαγνίσουν την ψυχή. Έτσι, αντί για το δαμασμό των παθών, θέλουν την εξάλειψη τους, επομένως καταλήγουν στο ότι μόνο ο ηθικός άνθρωπος είναι ο ευνουχισμένος άνθρωπος[216].

Κατά τον Νίτσε, η χριστιανική ηθική είναι προϊόν μιας εκφυλισμένης θέλησης για δύναμη, η οποία ενθαρρύνει τις ασκητικές πρακτικές του εαυτού με

---

[213] Στο ίδιο, σελ.153.

[214] Φρειδερίκος ,Νίτσε, *Γενεαλογία της ηθική, ό.π.,*σελ.19.

[215] Στο ίδιο σελ.159

[216] Φρειδερίκος Νίτσε, *Η Θέληση για δύναμη,ό.π.*, σελ.187.

στόχο να διασώσει την ανθρώπινη θέληση ενός αυτοκαταστροφικού μηδενισμού ο οποίος προκύπτει από τη φυσιολογική εξάντληση και δυσαρέσκεια. Ο χριστιανισμός δίδαξε τους ανθρώπους να απαρνηθούν κάθε φυσικό ένστικτο της επίγειας ζωής, για χάρη μιας δήθεν παραδείσιας ζωής και κατ' αυτόν τρόπο, "το αντιφυσικό ανέβηκε στο θρόνο και με ανελέητη λογική έφτασε στην άνευ όρων άρνησης της φύσης''[217]. Θεός, τον οποίο θέλουμε να σκεφτόμαστε ως καλό καγαθό προήγαγε τον εκφυλισμό και την ταπείνωση του ανθρώπου, πήρε το μέρος του πνευματικά φτωχού και παρεμπόδισε την γέννηση της μεγαλύτερης διάνοιας[218].

Η χριστιανική ηθική προστάτευε τους "μη προνομιούχους" από το μηδενισμό, αποδίδοντας σε αυτόν μια άπειρη αξία και τον καθένα σε μια τάξη που δεν συμφωνούσε με την εγκόσμια ιεραρχία : διδάσκοντας την παραίτηση και την πραότητα. Εάν υποτεθεί ότι χάνεται η πίστη σ' αυτήν την ηθική, οι μη προνομιούχοι θα χάσουν την παρηγοριά τους.[219]

Με τον όρο "μη προνομιούχος'', ο Νίτσε, αναφέρεται στο μη υγιές είδος ανθρώπου, το οποίο αποτελεί το πρόσφορο έδαφος του μηδενισμού, σε αυτούς που η θέληση για δύναμη βρίσκεται σε ύφεση, που ζουν παθητικά, απρόθυμοι για οποιαδήποτε ενεργητική φανέρωση της βούλησης[220]. Επομένως, ο χριστιανισμός με την προοπτική της μακαριότητας είναι ένας τρόπος του βίου που προσιδιάζει σε ένα πάσχον και εκπτωχευμένο είδος ανθρώπου: Είναι " η άνοδος του πεσιμισμού, θανάσιμος εχθρός του είναι : η δύναμη στον χαρακτήρα,το πνεύμα και το γούστο, η εγκοσμιότητα, η κλασική ευτυχία, η ευγενής ελαφρότητα και ο σκεπτικισμός, η σκληρή περηφάνια, η εκκεντρική ασωτία και η ψυχή αυτάρκεια του σοφού, η

---

[217] Στο ίδιο ,σελ.130.

[218] Φρειδερίκος Νίτσε, *Ανθρώπινο πολύ ανθρώπινο, ό.π.,* σελ.22

[219] Φρειδερίκος Νίτσε, *Η Θέληση για δύναμη*,ό.π.,σελ.41.

[220] Στο ίδιο, σελ.42

ελληνική εκλέπτυνση στις χειρονομίες, τις λέξεις και τις φόρμες"[221] .Θανάσιμος εχθρός του χριστιανού είναι τόσο ο Ρωμαίος όσο και ο Έλληνας,τους οποίους ο Νίτσε τους κατατάσσει στο είδος του ανθρώπου που καταφάσκει η ζωή και τους διακρίνει από τους κατώτερους από την ετοιμότητα του να προκαλούν την ατυχία τους.

Στον αντίποδα του χριστιανικού πιστού ,βρίσκεται κατά τον Νίτσε, το "ελεύθερο πνεύμα", βασικό χαρακτηριστικό του οποίου είναι, το ότι έχει απελευθερωθεί από το ασκητικό ιδεώδες, είτε με επιτυχία είτε με αποτυχία .Συνήθως το ελεύθερο πνεύμα, έχει την αλήθεια με το μέρος του ή τουλάχιστον το πνεύμα της αναζήτησης της αλήθειας : ζητάει λόγους ενώ οι άλλοι ζητούν πίστη.[222]

Το ασκητικό ιδεώδες που αντιπροσωπεύει ο χριστιανισμός είναι κατά τον Νίτσε, ένα τέχνασμα στην υπηρεσία της ζωής[223] . Σύμφωνα με τον Νίτσε όμως το ασκητικό ιδεώδες, αντιφάσκει στη ζωή, καθώς φαίνεται ότι προσφέρει ένα αντίδοτο σε όσους έχουν χάσει κάθε άλλο κίνητρο ζωής. Η σταύρωση του Χριστού μας δείχνει ότι ο πόνος μπορεί να είναι λυτρωτικός, ο αμαρτωλός μετανοώντας θα κατακτήσει την σωτηρία της ψυχής και έτσι ο θάνατος δεν είναι το τέλος. "Τον αληθινό χριστιανισμό, πρεσβεύει ένας θεός που πέθανε για τις αμαρτίες μας, η σωτηρία μέσω της πίστης και η αναγέννηση μετά θάνατον".[224]

Συνεπώς, οι ανώτατες αξίες, στων οποίων την υπηρεσία θα έπρεπε να έχει ταχθεί ο άνθρωπος, εγέρθηκαν πάνω από τον άνθρωπο ως προσταγές του Θεού, σαν να ήταν η μόνη πραγματικότητα, ως ελπίδα σε ένα μελλοντικό κόσμο. Αφού όμως είναι πλέον σαφής η καταγωγή αυτών των αξιών, το παν μοιάζει να

---

[221] Στο ίδιο, σελ.107.

[222] Φρειδερίκο Νίτσε, *Ανθρώπινο πολύ ανθρώπινο 2 , ό.π.,* σελ.14.

[223] Φρειδερίκος Νίτσε,*Γενεαλογία της ηθικής*, ό.π., σελ20.

[224] Φρειδερίκος Νίτσε, *Ανθρώπινο πολύ ανθρώπινο 2 , ό.π.,*, σελ.95.

είναι απαξιωμένο, άνευ νοήματος, πράγμα που συνιστά όμως ένα μεταβατικό στάδιο στην ιστορία της ανθρωπότητας.[225]

"Η πτώση του χριστιανισμού από την ίδια του την ηθική(που είναι αναντικατάστατη), που στρέφεται εναντίον του χριστιανικού Θεού(η φιλαλήθεια που αναπτύχθηκε εξαιρετικά από τον χριστιανισμό, γίνεται αηδία από την ψευτιά και την ψευδολογία όλων των χριστιανικών ερμηνειών του κόσμου και της ιστορίας. Μεταβήκαμε από το: ο Θεός είναι αλήθεια στην φανατική πίστη όλα είναι ψεύτικα".[226]

Κατά τον Νίτσε, ανάμεσα στις αξίες που θεμελίωσαν τη χριστιανική ηθική, για να επιβεβαιωθεί η καλοσύνη του Θεού και η, τελειότητα του κόσμου, κυριαρχεί αυτή της φιλαλήθειας. Η φιλαλήθεια κατέληξε να στραφεί εναντίον της ίδιας της ηθικής ξεσκεπάζοντας τον ιδιοτελή τρόπο με τον οποίο αυτή αντιμετωπίζει τα πράγματα. "Η φιλαλήθεια ως η βάση κάθε συμφωνίας και η αναγκαία προϋπόθεση για την επιβίωση του ανθρώπινου είδους, είναι ένα ευδαιμονιστικό αίτημα, αντικρούεται από την γνώση ότι η απόλυτη ευημερία έγκειται στις ψευδαισθήσεις".[227] Έτσι η παρακμή της ηθικής ερμηνείας του κόσμου που δεν χαίρει πλέον αποδοχής από τότε που προσπάθησε να διαφύγει σε κάποιο επέκεινα, καταλήγει στον μηδενισμό, "Τίποτα δεν έχει νόημα''[228] .

Κατά τον Νίτσε, η ζωή δεν είναι πάντοτε συμβατή με την αλήθεια, αφού στους όρους της μπορεί να περιλαμβάνεται το ψεύδος.[229] Οι αλήθειες του

---

[225] Φρειδερίκος Νίτσε, *Η Θέληση για δύναμη*,ό.π., σελ.18.

[226] Στο ίδιο ,σελ.15.

[227] Keith Ansell, Pearson,*Νίτσε*, ό.π.,σελ74.

[228] Φρειδερίκος Νίτσε,*Η Θέληση για δύναμη* , ό.π.,σελ.15.

[229] Φρειδερίκος Νίτσε , *Χαρούμενη Επιστήμη,(*αφορισμός 121), όπ.,σελ.130

ανθρώπου είναι τελικά οι αδιάψευστες πλάνες του[230] και το να αναγνωρίζει κανείς την αναλήθεια ως όρο της ζωής ισοδυναμεί,με την αντίσταση στο συνηθισμένο αισθήμα για τις αξίες· μια φιλοσοφία που τολμά να το κάνει αυτό, θέτει τον εαυτό της ήδη, μ' αυτήν την ενέργεια μόνο, πέρα από το καλό και το κακό. [231]

Η ηθική των κυρίων και των δούλων

Για τον Νίτσε, η ιστορία των ηθικών αξιών έχει ιδιαίτερη σπουδαιότητα και στο παρελθόν υπήρξαν διαφορετικοί τύποι ηθικής, και όσον αφορά την χριστιανική ερμηνεία της ζωής αυτό πρέπει να κατανοηθεί ως επινόηση ενός ιδιαίτερου ανθρώπινου τύπου που αντιδρά στη ζωή και θέλει να την εκδικηθεί[232]. Η κριτική του Νίτσε στην παραδοσιακή ηθική εστιάζει στην τυπολογία που επιτάσσει την ηθική των κυρίων και των δούλων.

Η τυπολογία αυτή εισάγεται για πρώτη φορά στο *Ανθρώπινο, υπερβολικά ανθρώπινο(1864)*. Την επαναλαμβάνει στο *Πέρα από το καλό και το κακό*[233] και είναι το βασικό αντικείμενο της πρώτης πραγματείας, της *Γενεαλογίας της ηθικής(1887)*.

Στο πλαίσιο αυτό ο Νίτσε, αναζητώντας τις ρίζες της ηθικής, ξεκινά από την ετυμολόγηση του ζεύγους των όρων «καλός» και «φαύλος»,ο όρος «καλός» συνδέεται με την τάξη των ευγενών, ενώ ο όρος «φαύλος» με την κατώτερη τάξη. Ο Νίτσε μας ζητά να ανατρέψουμε ό,τι έχουμε οδηγηθεί να

---

230 Στο ίδιο, (αφορισμός 265),σελ.163.

231 Φρειδερίκος Νίτσε, *Πέρα απο το καλό και το κακό*,ό.π.,σελ.17.

232 Keith Ansell, Pearson, *Νίτσε*, ό.π.,σελ.49.

233 Φρειδερικος Νίτσε, *Πέρα από το καλό και το κακό*, ό.π.,σελ,156.

πιστέψουμε για το καλό και το κακό και να εξετάσουμε ενδεικτικά, την πρόταση ότι ο "κακός" άνθρωπος μπορεί μέσα από το πρίσμα της «γενικής οικονομίας της ζωής», να έχει μεγαλύτερη αξία από τον "καλό" άνθρωπο που εξυμνούν οι χριστιανοί και οι μοραλιστές.[234]

Κατά τον Γερμανό φιλόσοφο, στη νεότερη εποχή εγκαθιδρύεται η διάκριση μεταξύ πράττοντος και πράξης έτσι ώστε, ανάλογα με τις καλές ή κακές προθέσεις που διακρίνουμε στις πράξεις να προσάπτουμε μια αξιολόγηση σε αυτές. Αυτό όμως, επισημαίνει οτι , δεν συνέβαινε πάντοτε αφού κατά τη διάρκεια της «προηθικής περιόδου της ανθρωπότητας», την περίοδο της «ηθικότητας τον ηθών»[235], η πράξη δεν κρινόταν στη βάση ατομικών προθέσεων, αντίθετα, η ορθότητα ή η σφαλερότητα των πράξεων κρινόταν στη βάση της συμφωνίας τους με την αυθεντία της παράδοσης και των καθιερωμένων ηθών[236]. Έτσι οι ηθικές αξιολογήσεις εφαρμόστηκαν πρώτα σε ανθρώπους και μόνο κατ' αναλογίαν σε πράξεις.[237]

Η τυπολογία της ηθικής διάκρισης μεταξύ κυρίων και δούλων καταδεικνύει δυο διακριτούς τύπους ανθρώπινης δράσης που προκύπτουν αρχικώς από διακρίσεις που γίνονται μεταξύ των τάξεων. Οι ηθικές αξιακές διακρίσεις έχουν προκύψει είτε μεταξύ ενός κυρίαρχου είδους, που συνειδητοποιούσε με ευχαρίστηση τη διαφορά του από τους κυριαρχούμενους — είτε μεταξύ των κυριαρχούμενων, των δούλων και των εξαρτώμενων κάθε βαθμίδας.[238] Από την μια πλευρά βρίσκεται η ηθική των κυρίων, για την οποία το καλό συνίσταται σε αξίες, όπως η υγεία, ο πλούτος, η τόλμη, η δίψα για δύναμη, χαρακτηριστικά που απαντώνται κατ'εξοχήν

---

234 Φρειδερίκος Νίτσε, *Γενεαλογία της ηθικής*, ό.π.,σελ.19.

235 Φρειδερικος Νίτσε, *Πέρα από το καλό και το κακό, ό.π.,*σελ.41

236 Φρειδερίκος Νίτσε, *Γενεαλογία της ηθικής*,ό.π.,σελ.14.

237 Φρειδερικος Νίτσε, *Πέρα από το καλό και το κακό,ό.π.,* 157.

238 Στο ίδιο, σελ.156.

στον ήρωα της αρχαϊκής εποχής. Στον αντίποδα βρίσκεται η ηθική των δούλων, η οποία καλλιεργήθηκε κυρίως στους κόλπους της ιουδαϊκής και της χριστιανικής παράδοσης. Εδώ, το καλό είναι συνυφασμένο με τον οίκτο, την συμπάθεια, την φιλευσπλαχνία, την ανεκτικότητα, την καρτερικότητα και την ταπεινότητα. Ο ευγενής τύπος ανθρώπου απομακρύνει από τον ίδιο τον άνθρωπο εκείνες τις φύσεις στις οποίες αποτυπώνεται η αντίθεση στην κατάφαση των ενεργών δυνάμεων και τις περιφρονεί.[239] Ταυτόχρονα, η ηθική του δούλου, εκφράζει μια πεσιμιστική δυσπιστία απέναντι στην ανθρώπινη κατάσταση καθώς το βλέμμα του δούλου στρέφεται δυσμενώς προς τις αρετές του δυνατού και εκτιμά εκείνες τις ιδιότητες που διευκολύνουν την ύπαρξή του, όπως ο οίκτος, η υπομονή, η φιλοπονία και η ταπεινότητα.[240]

Η πάλη μεταξύ των δυο ηθικών τύπων, ξεκίνησε όταν οι δούλοι εξεγέρθηκαν εναντίον των ευγενών και μετέστρεψαν μέσω της μνησικακίας, το νόημα των ιδιοτήτων που χαρακτήριζαν τους ευγενείς, προκειμένου να ξεπεράσουν την αδυναμία τους. Οι δούλοι εναντιώθηκαν στους κυρίους για την δύναμή τους ως ενεργό κατάφαση στη ζωή και εισήγαγαν στην ιστορία της ηθικής τις έννοιες της ψυχής, της ελεύθερης θέλησης και της ευθύνης. : "Ενώ κάθε ευγενής ηθική αναπτύσσεται από μια θριαμβευτική κατάφαση στον ίδιο της τον εαυτό, η ηθική των δούλων λέει από την αρχή Όχι σε καθετί που είναι «έξω» απ' αυτήν —αυτή η αναγκαία κατεύθυνση της ματιάς προς τα έξω αντί προς τον εαυτό— αποτελεί την ουσία της μνησικακίας[241] η ηθική των δούλων χρειάζεται, για να γεννηθεί, πάντα και πριν απ' όλα έναν κόσμο εχθρικό και εξωτερικό: χρειάζεται, από

---

[239] Στο ίδιο , σελ.157.

[240] Στο ίδιο, σελ 158.

[241] βλ.Μαγγίνη, Γκόλφω, «Α*πο του Παράκαιρους στοχασμούς στην Γενεαλογία της ηθικής – Δικαιοσύνη* και *Μνησικακία στον Νίτσε»*, *Ελληνική Φιλοσοφική Επιθεώρηση*, 21(2004),σελ.12- 15.

άποψη φυσιολογίας, εξωτερικά ερεθίσματα για να δράσει γενικά —η δράση της είναι κατά βάση αντίδραση"[242].

Η παραδοσιακή ηθική επομένως, αντιμετώπισε εκείνους που διέθεταν ενεργό δύναμη ως εχθρούς εναντίον των οποίων έπρεπε να προστατευθεί. Κατά συνέπεια η ηθική δίδαξε στους ανθρώπους να περιφρονούν καθετί που είναι βασικό χαρακτηριστικό γνώρισμα των κυριαρχούντων : τη θέλησή τους για δύναμη.[243] Κατά τον Νίτσε, έχει έρθει ο καιρός να απαλλαγούμε από τη μεταφυσική του καλού και του κακού. Η εξέλιξη αυτή θα επιτρέψει μια νέα αλήθεια και μια νέα αρετή, πράγμα που ισοδυναμεί με το τέλος ή την υπερνίκηση της ηθικής αλλά σηματοδοτεί και την απαρχή της πραγματικής φύσης της ηθικής.

Ο Νίτσε αντιτάχθηκε στις παιδαγωγικές θέσεις του Κάντ, ο οποίος υπήρξε ένας από του κύριους εκπροσώπους του πνευματικού ρεύματος του διαφωτισμού και μάλιστα εισηγητής του γνωστότερου ορισμού της εν λόγω έννοιας: " Διαφωτισμός είναι η έξοδος του ανθρώπου από την ανωριμότητα του για την οποία είναι ο ίδιος υπεύθυνος"[244] . Η σκέψη του διαφωτισμού για την εκπαίδευση όπως διαγράφεται στον Κάντ[245], συνοψίζεται στο έργο του *Περί Παιδαγωγικής.* Χαρακτηριστικά θέματα είναι ο προορισμός του ανθρώπου ως απαλλαγή από το ζωώδες στοιχείο, η φύση του ανθρώπου ως καλός ή κακός, η συνύπαρξη του καλού και του κακού στον άνθρωπο, η έννοια του Θεού, ως ύψιστου όντος, ο ορισμός της θρησκείας, οι έννοιες της ελευθερίας, του αξιώματος, του καθήκοντος, της αρετής, των παθών, των

---

242 Φρειδερίκος Νίτσε, *Γενεαλογία της ηθική,* ό,π, σελ.46

243 Φρειδερίκος Νίτσε, *Η Θέληση για δύναμη,ό.π.,*, σελ.40.

244 Ιμένουελ Καντ, *Δοκίμια,* μτφρ: Ε.Παπανούτσος, Δωδώνη, Αθήνα, 1971, σελ.42-51 (στο άρθρο του: «Απόκριση στο ερώτημα :τί είναι διαφωτισμός»)

245 Βλ. Barbara Herman, «Trainig to autonomy: Kant and the question of moral education», *Philosophers on education*, London and New York, σελ.255-272.

γνωστικών δυνάμεων, της διάνοιας, του λόγου, της κριτικής δύναμης, της ευδαιμονίας και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων[246].

Σύμφωνα με τον Καντ, οι έννοιες καλό, κακό, δίκαιο και άδικο ενυπάρχουν μέσα σε κάθε άνθρωπο, στο κομμάτι εκείνο της συνείδησης του, που είναι απαλλαγμένο κάθε φυσικό ή κοινωνικό εξαναγκασμό[247] Στον αντίποδα της, τοποθετείται η νιτσεϊκή προσέγγιση, η οποία στρέφεται εναντίον των βασικών αρχών της παραδεδομένης ηθικής αναλαμβάνοντας να βρει το προ-ηθικό νόημα των ηθικών αξιολογήσεων στο έργο *Γενεαλογία της Ηθικής* (1887). Ο Νίτσε δεν επιχείρησε απλώς μια συστηματική θεώρηση της ιστορίας της ηθικής, αλλά κυρίως μια μεταξίωση των αξιών, που έχει ως σκοπό την εκ νέου θεώρηση της αξίας μεταφυσικών εννοιών όπως ο Θεός, η αλήθεια, το καλό και το κακό.

Το σχέδιο αγωγής που προτείνει ο Κάντ πρέπει, κατ' αυτόν, να λάβει ένα κοσμοπολίτικο προσανατολισμό, επομένως δεν πρόκειται για μια αμιγώς εθνική αγωγή. Άρα ο Κάντ μας υποδεικνύει ότι κάθε κραυγή, για εθνικού χαρακτήρα παιδεία, που δεν αναδεικνύει τα πανανθρώπινα ιδανικά, είναι απορριπτέα.[248] Αντίθετα ο Νίτσε αναφερόμενος στον πατριωτισμό, τον κατανοεί με στενά εθνικιστικό τρόπο, θεωρώντας μεν την ελληνική αρχαιότητα ως την ''αληθινή και μοναδική πατρίδα της παιδείας'' αλλά επιδιώκει μια παιδεία για τους Γερμανούς, σύμφωνα με αυτό που αντιλαμβάνεται ως ''γερμανικό πνεύμα''[249].

Στην συνέχεια θα πραγματευτούμε με ποιόν τρόπο η κεντρική στον όψιμο Νίτσε προβληματική του μηδενισμού αξιοποιείται ως ερμηνευτικό

---

[246] Παρασκευή Σιδερά-Λύτρα, *Περί Παιδαγωγικής Ιμμάνουελ Καντ,* Αδερφοί Κυριακίδη, Αθήνα, 2004, σελ.10.

[247] Περικλής Βαλλιάνος ,*Φιλοσοφία στην Ευρώπη*, ΕΑΠ, Πάτρα ,2000, σελ.55.

[248] Γιάννης Πρελορέντζος, «Ελευθερία και καταναγκασμός στην φιλοσοφία της παιδείας του Κάντ», *Αξιολογικά,* 13(2000), σελ.160.

[249] Φρειδερίκος Νίτσε, Μαθήματα για την παιδεία, μτφρ: Ν.Μ. Σκουτερόπουλος, Printa, Αθήνα, σελ.90.

πρίσμα υπό το οποίο μπορεί να ιδεωθεί η κατάσταση και οι απορίες της σύγχρονης εκπαίδευσης.[250]

Τρίτο μέρος

Η προβληματική της παιδείας στον όψιμο Νίτσε (ΙΙ):Η μεταξίωση των αξιών ως υπέρβαση του μηδενισμού.

Το πρόγραμμα μιας μεταξίωσης των αξιών

Στο πρώτο από τα τέσσερα βιβλία του έργου, *Η Θέληση για Δύναμη,* ο Νίτσε ερμηνεύει ως μηδενισμό τον υποβιβασμό όλων των υψηλών αξιών. Στρεφόμενοι στον Kaufmann, κατά τον οποίο : η "ανατίμηση" σημαίνει πόλεμο ενάντια στις αποδεκτές αξίες , όχι τη δημιουργία νέων, γίνεται σαφές ότι ο Νίτσε στόχευε στην απόρριψη εκείνων των αξιών που είχαν προκαλέσει τον μηδενισμό.[251]

Προβάλλει ως επιτακτική ανάγκη τη δημιουργία ενός νέου, καταφατικού τρόπου προς την ζωή, καθώς αυτό που χρειάζεται "είναι ένας νέος, παράτολμος, «μη ηθικός» τρόπος σκέψης, ο οποίος θέλει να εκθρέψει τόσο τις καλές όσο και τις κακές ιδιότητες στον άνθρωπο στην πληρέστερη έκταση τους, επειδή αισθάνεται πως έχει την δύναμη να τις βάλει στην

---

[250] Keith Ansell, Pearson, *Νίτσε*, ό.π.,σελ.75.

[251] Walter Kaufmann, *Nietzsche: Philosopher, Psychologist, Antichrist* , New York, 1968, σελ.110.

σωστή τους θέση – στην θέση, οπού η καθεμιά χρειάζεται την άλλη[252].

Όπως ο ίδιος επισημαίνει στο ερώτημα: "τί σημαίνει μηδενισμός", η απάντηση είναι: "Ότι οι ανώτατες αξίες χάνουν την αξία τους". Λείπει ο σκοπός λείπει η απάντηση στο γιατί. [253] Ο μηδενισμός είναι η αναγνώριση μιας παραδεδομένης αξίας ως μη αξίας, δεν είναι η απόρριψη της έννοιας της αξίας[254]. Μεταστοιχείωση των αξιών ή η μεταξίωση τους σημαίνει κατάφαση και όχι άρνηση. Σημαίνει πολύ περισσότερο, μια άρνηση μεταμορφωμένη σε δύναμη κατάφασης στη ζωή.

Κατά τον Νίτσε, οι βασικές αιτίες του μηδενισμού είναι: "πρώτον ότι λείπει το ανώτερο είδος, των οποίων η ανεξάντλητη γονιμότητα και δύναμη διατηρεί την πίστη στον άνθρωπο και δεύτερον ότι το κατώτερο είδος – που είναι το αγελαίο, φουσκώνει τις ανάγκες του κάνοντάς τες κοσμικές και μεταφυσικές. Με αυτόν τον τρόπο εκχυδαϊζεται το σύνολο της ενθαδικής ύπαρξης: στο μέτρο που κυριαρχεί η μάζα, ασκεί τυραννία στις εξαιρέσεις και έτσι αυτές χάνουν την πίστη στον εαυτό τους και γίνονται μηδενιστές.[255]

Με τον θάνατο του Θεού και την κατάρριψη της χριστιανικής ηθικής, στην θέση της υπόθεσης της Θεού υπεισέρχεται η πίστη στην απόλυτη ανηθικότητα της ζωής, η δυσπιστία προς κάθε έρευνα για την σημασία της έννοιας του κακού και της ύπαρξης εν γένει με αποτέλεσμα τα πάντα να στερούνται νοήματος.

Κατά τον Νίτσε, οι συνέπειες του μηδενισμού αντανακλώνται σε όλες τις πτυχές της σύγχρονης ζωής : από τη φυσική επιστήμη της οποίας οι

---

[252] Φρειδερίκος Νίτσε, *Η Θέληση για δύναμη,ό.π.,*σελ .229

[253] Στο ίδιο, σελ.17.

[254] Τ.Πεντζοπούλου – Βαλαλά, *Heidegger:Ο φιλόσοφος του λόγου και της σιωπής,* , ό.π., σελ.,220.

[255] Φρειδερίκος Νίτσε, *Η Θέληση για δύναμη*,ό.π,σελ.25.

επιδιώξεις οδηγούν τελικά στην αυτοδιάλυση, στους πολιτικούς και οικονομικούς τρόπους σκέψης, στην ιστοριογραφία των πρακτικών ιστορικών και τέλος σην τέχνη που στερείται αυθεντικής έμπνευσης[256].

Ο μηδενισμός ως ψυχολογική κατάσταση εκδηλώνεται στις ακόλουθες συνθήκες : "Πρώτον, όταν έχουμε αναζητήσει ένα νόημα σε όλα τα συμβάντα , το οποίο δεν βρίσκεται εκεί: έτσι ο αναζητητής χάνει τελικά το θάρρος του. Δεύτερον, ο μηδενισμός συνίσταται στη συνειδητοποίηση ότι το γίγνεσθαι δεν έχει σκοπό με αποτέλεσμα να προκριθεί ως μόνη λύση η καταδίκη ολόκληρου του κόσμου του γίγνεσθαι και να επινοηθεί ένας κόσμος που βρίσκεται πέρα από αυτόν, ένας αληθινός κόσμος. Μόλις όμως ανακαλύψει ο άνθρωπος πως ο κόσμος αυτός είναι κατασκευασμένος αποκλειστικά από ψυχολογικές ανάγκες και πως δεν έχει κανένα απολύτως δικαίωμα επ' αυτού, προκύπτει η πιο ακραία μορφή του μηδενισμού".[257]

Το γενικότατο σημάδι της σύγχρονης εποχής, είναι ότι ο άνθρωπος που έχει χάσει την αξία του. Κατά τον Νίτσε είναι παράδοξο ότι οι άνθρωποι έχουν απαλλαγεί μεν από τον χριστιανικό Θεό και πιστεύουν όλο και πιο πολύ πως πρέπει να προσηλωθούν στην ηθική εν γένει. Για τον Νίτσε: "η χριστιανική ηθική είναι μια διαταγή, η καταγωγή της είναι υπερβατική, βρίσκεται πέρα από κάθε κριτική, από κάθε δικαίωμα για κριτική, έχει αλήθεια μόνο αν ο θεός είναι αλήθεια – στέκεται και πέφτει μαζί με την πίστη στον θεό".[258]

Ο Νίτσε χαρακτηρίζει τον μηδενισμό ως 'παθολογική μεταβατική κατάσταση' με την έννοια ότι : είτε οι παραγωγικές δυνάμεις δεν είναι ακόμη

---

256 Φρειδερίκος Νίτσε, *Η Θέληση για δύναμη*,ό.π, σελ.16.

257 Στο ίδιο, σελ.19.

258 Φρειδερίκος Νίτσε, *Το Λυκόφως των ειδώλων,ό.π.,* σελ. 60.

αρκετά δυνατές είτε η παρακμή διστάζει ακόμη και δεν έχει βρει τα βοηθητικά της μέσα"[259]. Οι δυνάμεις ανάλογα με την ποιότητα τους, αποκαλούνται ενεργές ή αντενεργές. Υπάρχει θέληση για δύναμη τόσο της αντενεργού ή κυριαρχούμενης δύναμης, όπως και στην ενεργό κυριαρχούσα δύναμη[260]. Ο ενεργός τύπος δε μαρτυρεί μόνο ενεργές δυνάμεις, αλλά ένα ιεραρχημένο σύνολο εν γένει, εντός του οποίου οι ενεργές δυνάμεις υπερισχύουν των αντενεργών δυνάμεων οι οποίες είναι εντούτοις ενεργοποιημένες. Αντιστρόφως, ο αντενεργός τύπος δυνάμεων, μαρτυρεί ένα σύνολο εντός του οποίου οι αντενεργές δυνάμεις θριαμβεύουν και διαχωρίζουν τις ενεργές δυνάμεις από αυτό που μπορούν[261]. Η αντενεργός δύναμη είναι πρώτον μια ωφελιμιστική δύναμη που χωρίζει την ενεργό δύναμη από αυτό που μπορεί, η οποία στρέφεται κατά του εαυτού της. Παράλληλα η ενεργός δύναμη είναι πλαστική και κυριαρχούσα, ενώ επίσης είναι μια δύναμη που φτάνει ως τα άκρα αυτού που μπορεί και τέλος επιβεβαιώνει την διαφορά της, με την κατάφαση της ζωής.[262]. Όταν μια αντενεργός δύναμη αναπτύσσει τις έσχατες συνέπειες της, αυτό συσχετίζεται με την άρνηση της ζωής, με τη βούληση του μηδενός, που της χρησιμεύει ως κινητήρια δύναμη. Το ενεργό γίγνεσθαι, αντίθετα, προϋποθέτει τη συγγένεια της δράσης με την κατάφαση. Για να γίνει ενεργός, δεν αρκεί μια δύναμη να φτάνει ως τα άκρα αυτού που μπορεί, μετατρέποντας αυτό που μπορεί σε αντικείμενο κατάφασης. Έτσι το ενεργό γίγνεσθαι είναι καταφάσκον, όπως το αντενεργό γίγνεσθαι αρνείται τη ζωή

---

[259] Φρειδερίκος Νίτσε, *Η Θέληση για δύναμη,ό.π.,* σελ.21.

[260] Gilles Deleuze Ο *Νίτσε και η φιλοσοφία,* ό.π.,σελ.82.

[261] Στο ίδιο, σελ.126.

[262] Στο ίδιο, σελ.93.

και είναι δυνάμει μηδενιστικό[263].

Αναφερόμενος στην εποχή του, ο Νίτσε υποστηρίζει πως είναι παρακμιακή, μια εποχή της κυριαρχίας των αδύναμων και της αρνητικής θέλησης για δύναμη: " Η Ευρώπη είναι σήμερα πλούσια και εφευρετική προπαντός σε μέσα διέγερσης, φαίνεται ότι τίποτα δεν χρειάζεται περισσότερο από διεγερτικά και νερό που καίει: εδώ οφείλεται η απίστευτη κιβδηλεία στα ιδεώδη, σε αυτά τα οινοπνευματώδη του πνεύματος, εδώ οφείλεται η αποκρουστική, δύσοσμη, ψευδολόγος, ψευτοαλκοολική ατμόσφαιρα που υπάρχει παντού.[264]

Ο Νίτσε αναγνωρίζει ως προκαταρκτική μορφή μηδενισμού τον πεσιμισμό που κυριαρχεί στην Ευρώπη. Αναζητώντας τις αιτίες ανόδου του πεσιμισμού, ο Νίτσε τις εντοπίζει στα εξής συμπτώματα : "Πρώτον, στο ότι οι πιο ισχυρές και γεμάτες μέλλον ενορμήσεις της ζωής μέχρι τούδε είναι συκοφαντημένες, έτσι που η ζωή έχει μια κατάρα να κρέμεται πάνω της, δεύτερον, στο ότι το αυξανόμενο θάρρος και η ακεραιότητα και η τολμηρότερη δυσπιστία που χαρακτηρίζουν σήμερα τον άνθρωπο καταλαβαίνουν ότι τα ένστικτα αυτά είναι αδιαχώριστα από την ζωή και συνεπώς στρέφονται εναντίον της ζωής, τρίτον, στο ότι μόνον οι πιο μέτριοι που δεν νιώθουν καθόλου αυτή την σύγκρουση, ακμάζουν ενώ το ανώτερο είδος αποτυγχάνει. Και τέταρτον, στο ότι η μείωση, η ευαισθησία στον πόνο, η ανησυχία, η βιασύνη, ο συνωστισμός αυξάνονται συνεχώς, το ότι γίνεται ολοένα ευκολότερη η αναγνώριση όλου αυτού του σάλου, του λεγόμενου πολιτισμού, και το ότι το άτομο απέναντι σε αυτόν τον τρομερό μηχανισμό αποθαρρύνεται και υποτάσσεται".[265]

---

263 Στο ίδιο, σελ.102.

264 Φρειδερίκος Νίτσε, *Η Γενεαλογία της ηθικής*, ό.π.,,σελ.159

265 Φρειδερίκος Νίτσε,*Η Θέληση για δύναμ*η,ό.π.,σελ. 28.

Έτσι, λόγω του πεσιμισμού που κυριαρχεί ο άνθρωπος γυρίζει την πλάτη του στις δυνάμεις που καταφάσκουν την ύπαρξη και βιώνει μια κατάσταση πτώσης και οπισθοδρόμησης της δύναμης του πνεύματός του. Ο πεσιμισμός δε εξελίσσεται σε μηδενισμό, όταν "οι αξίες αποσπασμένες και ιδεαλιστικές, αντί να διέπουν την πράξη, στρέφονται εναντίον της, καταδικάζοντάς την".[266]

Η κατάσταση που βιώνει ο σύγχρονος ευρωπαίος άνθρωπος χαρακτηρίζεται ως σημάδι άρνησης της ζωής. Αλλά αυτό το ιδιαίτερο είδος του μηδενισμού, ο ευρωπαϊκός μηδενισμός, είναι και μια μορφή βουδισμού ,''το να μην κάνεις τίποτα , εφόσον όλη η ενθαδική ύπαρξη έχει χάσει το νόημά της''.[267]

Σύμφωνα με τον Νίτσε, ο μηδενισμός έχει διττή φύση, διακρίνεται στον ενεργό και στον παθητικό .[268] Κύριο χαρακτηριστικό του ενεργού μηδενισμού, είναι η αυξημένη δύναμη του πνεύματος ενώ βασικό χαρακτηριστικό του παθητικού μηδενισμού είναι η πτώση και η οπισθοχώρηση της δύναμης του πνεύματος. Το πρώτο νόημα του μηδενισμού είχε την αρχή του στη θέληση του αρνείσθαι ως θέληση για δύναμη. [269]

Η εξέλιξη του πεσιμισμού σε μηδενισμό είναι εύλογη κατά τον Νίτσε, καθώς: "Τις ακραίες τοποθετήσεις δεν τις διαδέχονται μετριοπαθείς, αλλά ακραίες του αντίθετου είδους. Έτσι είναι η πίστη στην απόλυτη ανηθικότητα της φύσης, στην απουσία σκοπού και νοήματος του ψυχολογικού-αναγκαίου αισθήματος, όταν η πίστη στον Θεό και μια κατ' ουσίαν ηθική τάξη γίνονται αβάσιμες[…] μια ερμηνεία κατέρρευσε. Επειδή θεωρήθηκε ερμηνεία, τώρα φαίνεται σαν να μην υπήρχε κανένα νόημα στην ενθαδική ύπαρξη, σαν να

---

[266] Στο ίδιο,σελ.29

[267] Στο ίδιο.41.

[268] Φρειδερίκος Νίτσε,*Η Θέληση για δύναμ*η ό.π., σελ.24.

[269] Gilles Deleuze, *Ο Νίτσε και η φιλισοφία* ,ό.π,,σελ.214.

ήταν τα πάντα μάταια"[270] Ολόκληρος ο φαινομενικός κόσμος καταρρέει ως συνέπεια της κατάρρευσης του πραγματικού κόσμου.

Σε αυτό ακριβώς το σημείο κατά τον Νίτσε κάνει την εμφάνισή του : ο "τέλειος μηδενισμός: εκεί όπου έχουν μείνει μόνο οι αξίες που δικάζουν και τίποτα άλλο, εκεί όπου γεννιέται το πρόβλημα της δύναμης και της αδυναμίας, σε ένα πλαίσιο όπου οι αδύναμοι χάνονται από αυτό, οι πιο δυνατοί καταστρέφουν ότι δεν χάνεται και οι ακόμη πιο δυνατοί ξεπερνούν τις αξίες που δικάζουν''.[271] Συνέπειες της επικράτησης αυτής της μορφής μηδενισμού είναι : η κακία, η αρρώστια,το έγκλημα,η στειρότητα,η αγαμία, η αδυναμία της θέλησης, ο αλκοολισμός, ο πεσιμισμός, ο αναρχισμός, η ελευθεριότητα[272], όλα όσα θεωρούνταν με άλλα λόγια αιτίες εκφυλισμού.

Εντούτοις ο μηδενισμός είναι ένα μεταβατικό στάδιο από το οποίο κατ' ανάγκην η Ευρώπη και η ανθρωπότητα εν γένει θα περάσει, για να ξεπεράσει την τωρινή της συνθήκη και να δημιουργήσει νέες αξίες. Εξάλλου κατά τον Νίτσε, η παρακμή των αξιών και όλων όσων αυτή εμπερικλείει δεν πρέπει να καταδικαστεί καθ' αυτό, καθώς είναι αναγκαίες συνέπειες της ζωής, της ανάπτυξης της ζωής Ο Νίτσε επισημαίνει ότι : "Κάθε μεγάλη ανάπτυξη συνοδεύεται από ένα τρομερό θρυμμάτισμα και φθορά: ο πόνος, τα συμπτώματα της παρακμής , ανήκουν στις εποχές τρομερών προχωρημάτων, κάθε γόνιμη και δυναμική κίνηση της ανθρωπότητας, δημιούργησε μια μηδενιστική κίνηση"[273].

---

[270] Φρειδερίκος Νίτσε,*Η Θέληση για δύναμη*,ό.π., σελ39.

[271] Στο ίδιο, 30.

[272] Φρειδερίκος Νίτσε, *Η Θέληση για δύναμη,* ό.π.,σελ.31.

[273] Στο ίδιο, ό.π., 67.

Στον αντίποδα του μηδενισμού της εποχής του ο Νίτσε θέτει ως πρότυπο τον ομηρικό ήρωα, καθώς στην αρχαία εμπειρία της ζωής δεν ανακαλύπτει, μόνο την κατάφαση της ζωής σε όλο το ύψος και το βάθος αλλά και ένα υποδειγματικό τρόπο δράσης274. Ο γερμανός φιλόσοφος, καλεί τους γερμανούς της εποχής του να κινητοποιηθούν, καθοδηγούμενοι από το αρχαιοελληνικό ιδεώδες . Στο *Αγών Ομήρου*[275] αναφερόμενος στους Έλληνες, τον πιο καλλιεργημένο λαό της αρχαιότητας, ο Νίτσε διακρίνει έναν τιγρίσιο πόθο για καταστροφή , αφού αυτοί θεωρούσαν την ανάδυσή όλου του μίσους τους μια αναγκαιότητα. Ο γερμανός φιλόσοσοφος, σκιαγραφεί την αναγκαιότητα του αγώνα και την διακρίνει ανάμεσα στις δύο θεές έριδες. Η πρώτη είναι εκείνη που προάγει τον πόλεμο και τη διχόνοια, η οποία «γέννησε τη μαύρη νύχτα»[276] και χαρακτηρίζεται ως κακή. Η δεύτερη παρακινεί τους ανθρώπους να συμμετάσχουν, όχι σε μια μάχη μέχρι θανάτου, αλλά στον αγώνα. Κατ' αυτόν τον τρόπο η οριστική νίκη, η είσοδος «στο ναό της Νίκης»[277], ισοδυναμεί με διακοπή της κίνησης και στασιμότητα, τόσο για το άτομο που θρονιάζεται στο γεγονός, όσο και για την πολιτεία. Γι' αυτό και ο Νίτσε ισχυρίζεται ότι ο οστρακισμός που επιβαλλόνταν στην αρχαία Ελλάδα δεν είναι τόσο μια ασφαλιστική δικλίδα ενάντια στην αυθαιρεσία των ισχυρών, όσο μια νέα αρχή για το παιχνίδι του ανταγωνισμού και άρα ένα μέσο προστασίας ενάντια στη δύναμη της μίας μεγαλοφυΐας, αλλά πολύ περισσότερο είναι κινητοποίηση και ενεργοποίηση του ανταγωνισμού.

---

274 Ηλίας Ποντικός, «Οι φιλοσοφικές προκείμενες της παιδαγωγικής του Νίτσε»,*Ελληνική φιλοσοφική επιθεώρησησ,* 10(1993)σελ.49.

275 Homer's Wettkampf, στο πρωτότυπο.Το κείμενο γράφτηκε το 1987 και είναι ο πέμπτος των πέντε προλόγων για πέντε άγραφα βιβλία της περιόδου 1870-1873.

276 Φρειδερίκος Νίτσε, *Κείμενα για την Ελλάδα,* Νησίδες, Σκόπελος,2002, σ.75.

277 Αυτόθι.

Απο την τετράδα των αρχαιοελληνικών ιδεωδών που συμπεριλαμβάνουν την επική, την τραγική, την σοφιστική και την φιλοσοφική παιδεία ο Νίτσε ξεχωρίζει την τραγική αρετή ως αυτή που τελικά πρέπει να αναβιωθεί διότι αυτή είναι ικανή να έρθει αντιμέτωπη με την πραγματικότητα του κόσμου.[278] Το πνεύμα της τραγωδίας διδάσκει μια μορφή παραδοχής της τάξης του νόμου, του αναπότρεπτου της μοίρας καθώς και του ατελέσφορου της πράξης. Η δράση του τραγικού ήρωα χαρακτηρίζεται από υπεράνθρωπη προσπάθεια, πόνο, αβεβαιότητα και συχνά καταστροφή. Ο Νίτσε δεν συμμερίζεται την αριστοτελική ερμηνεία της τραγωδίας ως κάθαρσης των παθών, αλλά την ερμηνεία της τραγωδίας στην ιδεαλιστική γερμανική παράδοση που βλέπει σαν στόχο της τραγωδίας της ενόραση μιας νέας τάξης αξιών, με την έννοια ότι η συντριβή δεν οδηγεί απαραίτητα στην αυτοπαραίτηση του ήρωα, αντίθετα αφυπνίζει την θέληση του ατόμου εκ νέου στην ζωή. Έτσι παύει να στέκεται ενώπιον του κόσμου ως θεατής, αλλά μετέχει σε αυτόν δρώντας δημιουργικά δηλαδή δίνοντας στις αξίες νέο περιεχόμενο.[279] Η τραγική εκβαση που δρα συνεπώς καταλυτικά επί της απολλώνειας θέλησης δεν απελπίζει τον Νίτσε, ο οποίος αντί να ακολουθήσει τον δρόμο της νέκρωσης ή της πλήρους αυταπάρνησης της θέλησης όπως κάνει ο προκάτοχός του Σοπενάουερ, κρίνει οτι το άτομο αναγεννάται απο την γνώση και ζει σε μια βαθύτερη διάσταση ψυχικής ζωής, την οποία αποδίδει ως τη διονυσιακή δύναμη της ζωής.[280]

Η ατομική θέληση του ήρωα είναι έτοιμη να αναμετρηθεί με τον κόσμο ως φύση, μοίρα, ηθική, ως θέληση όχι μόνο ελεύθερη να υπακούσει ή να αντιταχθεί στον νόμο αλλά και ως ικανή να δώσει περιεχόμενο στην ίδια της

---

[278] Ηλίας Ποντικός, «Οι φιλοσοφικές προκείμενες της παιδαγωγικής του Νίτσε»,ό.π.,,σελ.51.

[279] Αυτόθι.

[280] Αυτόθι.

την ύπαρξη, δηλαδή να αυτοπροσδιοριστεί. Πρόκειται για μια κατ' έξοχήν θέληση μέσω της οοποίας ο τραγικός ήρωας επιδιώκει να θέσει νέες αξίες και να αναδείξει μια νέα ταξη πραγμάτων στην θέση των παλιών.[281]

Έτσι η θέληση συμφιλιώνεται με την αντίρροπη ενέργεια του χρόνου την οποία ανορθώνει σε ενεργό δύναμη. Ο όλεθρος δεν είναι πια ο εχθρός, γίνεται κάτι φιλικό, γίνεται εκούσιος, μόνο στην συμφιλίωση με τον όλεθρο κατορθώνει να γίνει η θέληση δημιουργική, λυτρώνει το παρελθόν για το δικαίωμα μελλοντικής ύπαρξης.[282]

Η φυσιολογία της βούλησης για δύναμη και ο υπεράνθρωπο

Μεταξύ των δυο τύπων ηθικής που αναπτύσσεται στην πρώτη πραγματεία της *Γενεαλογίας της ηθικής*, ο Νίτσε προκρίνει την ηθική των κυρίων, διότι ενσωματώνει την ενεργητική βούληση για δύναμη. Η λύτρωση απο την ηθική των δούλων θα προέλθει από τον υπεράνθρωπο[283] αυτός είναι που μπορεί να μετασχηματίσει την αντίδραση σε δράση και την άρνηση σε κατάφαση284.Έτσι ο άνθρωπος θα μετατραπεί σε ένα απόλυτα απελευθερωμένο πνεύμα θέλησης[285.]

Η πρώτη αναφορά του Νίτσε στη βούληση για δύναμη εντοπίζεται στο έργο του *Αυγή (1881)* και πιο συγκεκριμένα στον αφορισμό για "το αίσθημα της δύναμης'' καθώς και στο δεύτερο μέρος του *Έτσι μίλησε ο Ζαρατούστρα*

---

281 Ηλίας Ποντικός, «Οι φιλοσοφικές προκείμενες της παιδαγωγικής του Νίτσε», όπ., σελ.50.

282 Γιάννης Τζαβάρας, «ο Ζαρατούστρα του Νίτσε ως κήρυκας του ολέθρου»ό.π., , σελ.431.

283 Θεοδόσιος Πελεγρίνης, *Οι πέντε εποχές της φιλοσοφίας,* Παπασωτηρίου,Αθήνα,2011 σελ.368.

284 Gilles Deleuze, *Ο Νίτσε και η φιλισοφία,* ό.π.,σελ.144.

285 Κ., Λέβιτ, *Απο τον Hegel στο Νίτσε: Το επαναστατικό ρήγμα στην σκέψη του 190υ αιώνα*,τόμος Ά, Μτφρ.Αποστόλου, Γ., Γνώση, Αθήνα, 1987, σελ.317.

και συγκεκριμένα στο κεφάλαιο "Για την νίκη του εαυτού μας" : ''Όποτε συνάντησα ένα ζωντανό όν, βρήκα βούληση για δύναμη..Βλέπεις είπε εγώ είμαι η συνεχής, αναγκαία υπέρβαση του εαυτού μου. Επίσης κ εσύ άνθρωπε της γνώσης δεν είσαι παρά ένα μονοπάτι και τα ίχνη της δικής μου βούλησης: στην πραγματικότητα η δική μου βούληση για δύναμη πορεύεται στηριζόμενη στην δική σου βούληση για αλήθεια!Μόνο όπου υπάρχει ζωή υπάρχει επίσης και βούληση, αλλά όμως όχι βούληση για ζωή αλλά μάλλον ..βούληση για δύναμη!''[286] Για τον Νίτσε η δύναμη για βούληση, είναι η ίδια η ζωή και αντιστρόφως η ίδια η ζωή είναι βούληση για δύναμη. Δεν επρόκειτο για μια μεταφυσική αρχή, αλλά για μια δύναμη που ορίζει την ίδια την ζωή που θέτει τον εαυτό του στον κίνδυνο από '' αγάπη για την δύναμη. [287]

Έτσι, στις πανεπιστημιακές παραδόσεις που αφιερώνει ο Χαιντεγκερ στον Νίτσε, επισημαίνει σχετικά με την βούληση για δύναμη: "Η βούληση ως βούληση θέλει. Αυτό όμως που θέλει το έχει. Θέλει τον εαυτό της. Θέλοντας όμως τον εαυτό της, οδηγείται πέρα απο αυτόν και πάνω απο αυτόν. Στην φύση της δύναμης είναι η περισσότερη δύναμη, δηλαδή η υπέρβαση του εαυτού της μέσα απο την δύναμη. Η βούληση δεν είναι τάση προς, είναι μορφή βουλήσεως. Άρα το πραγματικό είναι βούληση για δύναμη και τίποτε άλλο" 288. Η βούληση για δύναμη δεν μαρτυρεί την προσπάθεια επανακτήσεως της χαμένης δυνάμεως καθώς κατά τον Χάιντεγκερ πρέπει να συλλάβουμε την ουσία της δύναμης και την ουσία της βούλησης για να εμβαθύνουμε στο νόημα της βούλησης για δύναμη. Η ουσία της βούλησης

---

[286] Φρίντριχ, Νίτσε, *Ταδε έφη Ζαρατούστρα*,ό.π.,,σελ.121.

[287] Αυτόθι.

[288] Τερέζα Πεντζοπουλου – Βαλαλά, *Heidegger – Ο φιλόσοφος του λόγου και της σιωπής*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 1991, σελ.213.

είναι η προσταγή. Άρα βούληση για δύναμη δηλώνει να προστάζω την δύναμη και αυτό πάλι σημαίνει να υψώνω την δύναμη σε αυτό που η δύναμη είναι. Η υπερύψωση της δύναμης είναι πραγμάτωση της δύναμης σε υψηλότερο βαθμό. Συνεπώς η δύναμη είναι δύναμη μόνο όταν συνεχίζει όλο και περισσότερο να είναι δύναμη.289 Νοούμενος ο προσδιοριμός στον Νίτσε της βούλησης με όρους προσταγής συνιστά την ύστατη απόληξη της νεότερης μεταφυσικής, η οποία ταυτίζει το Είναι με τη βούληση.[290]

Η βούληση για δύναμη στον άνθρωπο, σημαίνει να ζει μια ζωή κατά την οποία γίνεται κάτι περισσότερο από ότι ήταν, δηλαδή μια ζωή διαρκούς αυτοανανέωσης και αυτουπέρβασης. Άρα η βούληση για δύναμη, αποτελεί το στάδιο πριν την έλευση του Υπερανθρώπου.

Η περιγραφή του προσώπου του Υπερανθρώπου όσο εντυπωσιακή κι αν είναι, παραμένει εξαιρετικά απροσδιόριστη291. Στόχος του γερμανού φιλοσόφου ήταν να επαναπροσδιορίσει τις ηθικές αξίες, να αντικαταστήσει τις υπάρχουσες ηθικές θεωρίες με ένα νέο κώδικα συμπεριφοράς και εν τέλει να δώσει νέα πνοή στην φιλοσοφία και ειδικά στην ηθική[292]

Ο νιτσεϊκός υπεράνθρωπος πρόκειται να φέρει την λύτρωση στο ανθρώπινο γένος. Στην *Γενεαλογία της ηθικής,* ο γερμανος φιλόσοφος αναφερόμενος στον ερχομό του υπερανθρώπου, το εξηγεί: "θα έρθει σε μας ο λυτρωτής άνθρωπος της μεγάλης αγάπης και περιφρόνησης, το δημιουργικό πνεύμα, που η ωστική του δύναμη διώχνει πάντα μακριά όλα τα «παράμερα» και τα «επέκεινα»,θα φέρει μαζί του τη λύτρωση της

---

[289] Αυτόθι.

[290] Γκόλφω Μαγγίνη, «Απο την φαινομεναλογία της βούλησης στη μεταφυσική της δύναμης: Οι πανεπιστημικές παραδόσεις του Χάιντεγκερ για τον Νίτσε», *Υπομνημα* 5 (2006), σελ131.

[291] Θεοδόσιος Πελεγρίνης, *Οι πέντε εποχές της φιλοσοφίας*, ό.π.,σελ 368.

[292] Κ.Λέβιτ, *Απο τον Hegel στο Νίτσε: Το επαναστατικό ρήγμα στην σκέψη του 190υ αιώνα,*ό.π., σελ.317.

πραγματικότητας αυτής: τη λύτρωσή της από την κατάρα που έριξε πάνω της το μέχρι τούδε ιδεώδες. Αυτός ο άνθρωπος του μέλλοντος, που θα μας λυτρώσει όχι μόνον από το μέχρι τούδε ιδεώδες αλλά και από εκείνο που θα προκύψει αναγκαστικά απ' αυτό, αυτός που θα ελευθερώσει ξανά τη θέληση και που θα δώσει ξανά στη γη τον σκοπό της και στον άνθρωπο την ελπίδα του, αυτός ο Αντίχριστος και ο αντιμηδενιστής, αυτός ο νικητής του Θεού και του μηδενός.[293]

Στο *Τάδε έφη Ζαρατούστρα,* ο προφήτης, ο οποίος αποτυπώνει τον προγραμματισμό του ίδιου του φιλοσόφου και προβαίνει σε μια πλήρη περιγραφή του υπεράνθρωπου, (Übermensch) σχετίζοντάς τον με τον ανώτερο άνθρωπο:Σας διδάσκω τον Υπεράνθρωπο. Ο άνθρωπος είναι κάτι που θα πρέπει να ξεπεραστεί294. Με τον θάνατο του Θεού και την κατάρρευση της ηθικής, ο άνθρωπος δεν θα πρέπει πλέον να δεσμεύεται σε ηθικές δεσμεύσεις αλλά είναι ελεύθερος να διαμορφώσει έναν νέο κώδικα συμπεριφοράς 295, απαλλαγμένο τόσο από το ασκητικό ιδεώδες όσο και από έναν επέκεινα κόσμο. Η προσωπική ανάπτυξη του κάθε ανθρώπου δεν πρέπει να παρεμποδίζεται από την συμβατική ηθική, πρέπει να προελαύνει «πέρα από το καλό και το κακό». Κατά τον Νίτσε, οι άνθρωποι θα πρέπει να προσεγγίσουν το πλήρες δυναμικό τους, ασκώντας την βούληση τους για δύναμη αποκτώντας κυριαρχία πάνω στον εαυτό τους, ξεπερνώντας την ανθρώπινη φύση τους.

Στον πρόλογο του *Τάδε έφη Ζαρατούστρα,* ο Νίτσε προφητεύει τον επικείμενο όλεθρο του ανθρώπου για χάρη της άφιξης του υπερανθρώπου.

---

[293] Φρειδερίκος Νίτσε,*Γενεαλογία της ηθικής*, ό.π., σελ.101.
[294] Φρειδερίκος Νίτσε, Τ*αδε έφη Ζαρατούστρα*, ό.π.,σελ.205.
[295] Θεοδόσιος Πελεγρίνης, *Οι πέντε εποχές της φιλοσοφίας* , ό.π.,σελ.364.

Ο Ζαρατούστρα παρουσιάζει την κίνηση ως σχοινοβάτη, καθώς αυτός σχοινοβατεί αδιάκοπα γεφυρώνοντας την άβυσσο ανάμεσα στο ζώο και στον υπεράνθρωπο296. Ο άνθρωπος διέρχεται ένα μεταβατικό στάδιο από την φύση του σε μεταβατικό στάδιο, αυτό σημαίνει ότι αφενός δεν του επιτρέπεται να θεωρηθεί ως τελείωση μιας εξέλιξης και αυτό σημαίνει ότι αφενός ότι δεν του επιτρέπεται να θεωρηθεί ως το τελικό στάδιο μια εξέλιξης που ξεκινά από το ζώο, και αφετέρου σημαίνει ότι η ανθρωπότητα αντλεί το νόημα της ύπαρξης της από την τέλεια κατάσταση, στην οποία δεν βρίσκεται ακόμα.[297] Το μεγαλείο του ανθρώπου έγκειται στην ικανότητα του να υπερβαίνει τον εαυτό του, να σκοπεύει πέρα από αυτόν και να χρησιμοποιεί όλες τις δυνάμεις ως μέσα αυθυπέρβασης, ''ο άνθρωπος είναι γεφύρι και όχι σκόπος''[298] , αυτό που μπορεί να αγαπηθεί στον άνθρωπο είναι τούτο: " οτι ο άνθρωπος είναι μεταβαίνουσα υπέρβαση και ολέθρια κατάβαση''[299]

Ο Ζαρατούστρα προσδιορίζεται αφενός ως συνήγορος, με το νόημα οτι βλέπει θετικά και υπερασπίζεται την ζωή, τον πόνο, το πεπρωμένο, αφετέρου ως αναρρωνύων με το νόημα οτι τείνει να επανέλθει στον πρωταρχικό του προορισμό, στην Ιθάκη του[300] Ο Ζαρατούστρα δεν μπορεί να είναι παρά μέσα σε μια διαδικασία αναγκαίας καταστροφής που είναι συνάμα αυτοκαταστροφής, ενώ το κήρυγμά του για τον υπεράνθρωπο δεν μπορεί να ιδωθεί, εάν δεν ιδωθεί ως θεμελιωμένο πάνω στον πρωτύτερο

---

296 Φρειδερίκος Νίτσε, *Ταδε έφη Ζαρατούστρα*,ό.π.,σελ.14.

297 Γιάννης Τζαβάρας, «Ο Ζαρατούστρα του Νίτσε ως κήρυκας του ολέθρου», *Φιλοσοφία 1*5(1985), σελ.414.

298 Φρειδερίκος Νίτσε, *Ταδε έφη Ζαρατούστρα*, ό.π.,σελ.204.

299 Αυτόθι.

300 Γιάννης Τζαβάρας,«Ο Ζαρατούστρα του Νίτσε, ως κήρυκας του ολέθρου»,ό.π.,σελ.398.

όλεθρο.[301]

Σύμφωνα με τον Νίτσε όποιος ενστερνίζεται το όραμα του υπερανθρώπου – ο οποίος συνιστά το "νόημα της γής", δεν κάνει τίποτα άλλο από το να παραμένει πιστός στην γήινη φύση του και να αξιολογηθεί θετικά αντί να υποτιμά την επίγεια ζωή.302 Επομένως η υπέρβαση του ανθρώπου συνιστά κατ'ουσίαν κατάφαση προς την ίδια την ζωή, η οποία τείνει να ξεπεράσει την ανθρώπινη μετριότητα, να εντείνει τις ικανότητες και τις απολαύσεις υπεράνω του ανθρώπινα δυνατού303 Αυτή η θεϊκή κατάφαση στην ζωή είναι καρπός μιας ωριμότητας, που σημαίνει τον δαμασμό των βίαιων στοιχείων της φύσης, την υπέρβαση των αλόγιστων ορμών, με την καλλιέργεια της τάσης για εξατομίκευση, την οποία ο Νίτσε την ταυτίζει με την Απολλώνεια παιδεία[304]

[301] Στο ίδιο, σελ.400.
[302] Στο ίδιο, σελ.418.
[303] Στο ίδιο, σελ.419.
[304] Στο ίδιο, σελ 407.

Η νιτσεϊκή κληρονομιά σε ζητήματα εκπαιδευσης

Σύμφωνα με τον Νίτσε, κατά τον 19ο αιώνα το γερμανικό εκπαιδευτικό σύστημα, είχε ήδη απομακρυνθεί από τα ιδανικά του ανθρωπισμού που διατύπωσε παραδειγματικά ο W.Von Humboldt, ο οποίος εισήγαγε μεταρρυθμίσεις στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση και συνέβαλε στο να τεθεί η Πρωσία στην πρωτοπορία του εκπαιδευτικού εκσυγχρονισμού.

Ο Humboldt ήταν ένας από τους βασικούς εκφραστές του φιλελληνισμού και του ανθρωπισμού στη Γερμανία κατά τον 19ο αιώνα. Στην γλώσσα και στην ιστορία, δεν βλέπει απλώς την έκφραση της ανθρώπινης νόησης αλλά την σύμπραξη του συνόλου των ψυχικών δυνάμεων. Ακολουθώντας τον Κάντ, ο Χούμπολντ βλέπει τον τελικό σκοπό της ιστορίας σαν ολοκλήρωση του οργανωμένου βίου των ανθρώπων, όχι όμως αντιλαμβάνοντας την εξέλιξη αυτή ως ένα στατικό τέρμα, αλλά ως αυτοπροσδιοριζόμενη ενέργεια που διαθέτει μεγάλη δύναμη. Για τη δραστηριότητα του κράτους ο Humbold πιστεύει ότι αυτό οφείλει να διασφαλίσει την άμυνα προς τα έξω και τη δικαιοσύνη προς τα μέσα, ενώ σε οτιδήποτε άλλο, οφείλει να αποσύρεται διακριτικά αφήνοντας περιθώρια τόσο στην ελεύθερη ανάπτυξη του έθνους όσο και στην ανάπτυξη του μεμονωμένου ατόμου[305]. Την δε ατομικότητα του ατόμου την βλέπει όχι ως απόσχιση από το γενικό αλλά ως συγκεκριμενοποίηση και πραγμάτωση του γενικού.

Σύμφωνα με τον γερμανό φιλόσοφο, μόνο προχωρώντας σταδιακά,

305

βλ. γιαυτό: Eliyahu Rosenow, , «What is Free Educational Significance of Nietzsche's thought», *Educational theory*, 23(1973), τόμος.1, σελ.354 -370.

μπορεί κανείς να φτάσει στο σημείο να εξηγήσει πλήρως τον τρόπο με τον οποίο επιτυγχάνεται η Παιδεία (Bildung)[306]. Μόνο έτσι καταφέρνει να προχωρήσει ομοιόμορφα και να υπομείνει, χωρίς όμως να εκφυλιστεί στη μονοτονία, ενώ και η φύση περνάει από τον ίδιο μετασχηματισμό παράγοντας όμως πάντα κάτι καινούριο.[307] Η φύση μας οδηγεί πέρα από τον εαυτό μας, στον εξωτερικό κόσμο και εδώ είναι κρίσιμο να μην χάσουμε τον εαυτό μας μέσα σε αυτή την αποξένωση, αλλά να αντανακλούμε πίσω στην εσωτερική μας ύπαρξη το διαυγές φως και την παρηγορητική ζεστασιά που μας παρέχει αυτό που είναι έξω και πέρα από εμάς.[308]

Κατά τον Humboldt, η ενότητα καθορίζει την έννοια του κόσμου και είναι ύψιστο καθήκον της ύπαρξής να πετύχουμε τη σύνδεση του εαυτού μας με τον κόσμο, για να επιτευχθεί η πιο γενική, η πιο ουσιώδη μεταξύ τους αλληλεπίδραση.[309] Ο Νίτσε συνηγορεί με την θέση αυτή, καθώς ουσιώδη στοιχεία της παιδαγωγικής αρετής του νιτσεϊκού ατόμου είναι όχι μόνο η εναρμόνιση του με μια κοινωνία που κατανοεί, το δίδαγμα του νεοανθρωπισμού, αλλά και τη δυναμική παρουσία του μέσα σε έναν κόσμο ο οποίος αντιστέκεται.[310]

Πέραν αυτού, ο νιτσεϊκός μηδενισμός προσφέρει μια προοπτική για την αναδιάρθρωση της εκπαίδευσης ενώ το έργο "Τάδε έφη Ζαρατούστρα" είναι το έργο μέσω του οποίου μπορούμε να ξεκλειδώσουμε τον κρυμμένο εκπαιδευτή στην νιτσεϊκή φιλοσοφία[311] .

Ο Ζαρατούστρα προσδιορίζεται αφενός ως συνήγορος της ζωής, υπό την έννοια ότι βλέπει θετικά και υπερασπίζεται την ζωή, τον πόνο, το πεπρωμένο, αφετέρου ως αναρρωνύων υπό την έννοια ότι τείνει να επανέλθει στον

---

[306] Wilhelm von Humboldt , «Theory of Bildung», Trans.Gillian Horton-Kruger , Chapter 3, σελ.57-61.

[307] Στο ίδιο, σελ.61

[308] Wilhelm von Humboldt , «Theory of Bildung»,ό.π.,σελ.61.

[309] Στο ίδιο, σελ.57-61

[310] Ηλίας Ποντικός, «Οι φιλοσοφικές προκείμενες της παιδαγωγικής του Νίτσε», *ό.π.*,σελ.49. .

[311] Βλ.Michael Peters,«Lyotard, Nihilism and Education»,S*tudies in Philosophy and Education*,(2006),σελ.303–314

πρωταρχικό του προορισμό, στην Ιθάκη του.[312] Αυτή η θεϊκή κατάφαση στη ζωή είναι καρπός ωριμότητας, που έχει δαμάσει τα βίαια στοιχεία της φύσης, έχει υπερβεί την βία των αλόγιστων ορμών και έχει καλλιεργήσει την τάση προς εξατομίκευση για τη μόρφωση ως "ευμορφία", πρόκειται για έναν τύπο μόρφωσης που ο Νίτσε αποκαλεί Απολλώνεια παιδεία[313]. Ο Ζαρατούστρα δεν μπορεί να είναι παρά μέσα από μια διαδικασία αναγκαίας, ολικής καταστροφής και συνάμα ηθελημένης αυτοκαταστροφής, δεν είναι νοητό το κήρυγμα περί υπερανθρώπου, εάν δεν ιδωθεί το θεμελίωμα του πάνω στον πρωτύτερο όλεθρο.314

Ο James Scott Johnston[315](1998) δίνει διάφορες ερμηνείες σε σχέση με τα είδη των εκπαιδευτικών θεωριών που έχουν προταθεί κατά καιρούς, με αφορή τη νιτσεϊκή φιλοσοφία. Ανάμεσα σε αυτές βρίσκονται δυο διαμετρικά αντίθετα είδη: αφενός ένας αριστοκρατικός αντιπανεπιστημιακός Νίτσε, ο όποιος επιχειρεί πλήρη κατάργηση του γερμανικού εκπαιδευτικού συστήματος, για τους λόγους που έχουν προαναφερθεί στο πρώτο μέρος της παρούσας εργασίας, και αφετέρου ένας διονυσιακός αγωνιστικός Νίτσε.

Κατά τον Nimroad Aloni(1989) από την άλλη, τα έργα του Νίτσε μπορούν να θεωρηθούν παιδαγωγικά καθώς ενυπάρχουν σε αυτά παιδαγωγικές διαστάσεις, πρόκειται αφενός για στοιχεία ενός ριζικού επαναπροσδιορισμού του στόχου της εκπαίδευσης και αφετέρου μίας παιδαγωγικής ανθρωπολογίας που παίρνει τη μορφή αναζήτησης, για την εξερεύνηση των συνθηκών υπό τις οποίες ο πολιτισμός θα ανακάμψει[316].

Στην πραγματικότητα ο Νίτσε, προσεγγίζει την εκπαίδευση ως μια διαδικασία που συνδέεται εγγενώς με τη φιλοσοφία και αυτός είναι ο βασικός λόγος που χαρακτηρίζεται ως φιλόσοφος της εκπαίδευσης. Αυτό αποτυπώνεται

---

312 Γιάννης Τζαβάρας, «Ο Ζαρατούστρα του Νίτσε, ως κήρυκας του ολέθρου», *Φιλοσοφία, 15,*(1985-1986), σελ.398.

313 Στο ίδιο, σελ 407.

314 Γιάννης Τζαβάρας, «Ο Ζαρατούστρα του Νίτσε, ως κήρυκας του ολέθρου»,σελ.400.

315 James Scott Johnston, «Nietzsche as Educator : A Rexaminatio»,*Educational Theory,*48(1998),σελ.67-83.

316 Aloni Nimrod, «The three pedagogical dimensions of Nietzsche's Philosophy»,*Education Theory,* 39(1989)

τόσο στο έργο *Τάδε έφη Ζαρατούστρα*, όσο και στα έργα *Ο Σοπενάουερ ως εκπαιδευτικός* και *Περί του μέλλοντος των εκπαιδευτικών μας ιδρυμάτων*, όπου η φιλοσοφική διάθεση ευθέως εφαρμόζεται στην παιδαγωγική θεωρία.

Στη *Χαρούμενη επιστήμη*, ο Νίτσε σημειώνει: "εμείς οι φιλόσοφοι και τα ελεύθερα πνεύματα αισθανόμαστε, όταν ακούμε τα νέα ότι ο παλιός θεός είναι νεκρός, σαν να ανατέλλει μια νέα αυγή για μας, καθώς επιτρέπεται πάλι κάθε παράτολμο εγχείρημα του εραστή της γνώσης· η θάλασσα, η δική μας θάλασσα, είναι πάλι ανοιχτή·"317». Κατ' αυτόν μετά την κατάρρευση της χριστιανικής ηθικής, απελευθερώνεται από τα δεσμά της, με αποτέλεσμα να μην απαιτείται να αιτιολογεί τις πεποιθήσεις και τις πράξεις του, να είναι ελεύθερος και να οφείλει να οργανώσει μόνος τον κόσμο με νέες αξίες. Η αναζήτηση της ελευθερίας είναι επομένως η αναζήτηση της αυθεντικής ύπαρξης που προκύπτει από ένα βαθύ αίσθημα ευθύνης από την πλευρά του ατόμου. Πρόκειται για μία ελευθερία που ο άνθρωπος μπορεί να επιτύχει αγωνιζόμενος εντελώς μόνος του. Κανείς δεν μπορεί να μας χτίσει την γέφυρα πάνω από την οποία πρέπει να περάσουμε.[318] Κάτι τέτοιο συνεπάγεται την κυριότητα του ατόμου επάνω στον εαυτό του και την ανάληψη πλήρους ευθύνης για τις πράξεις καλές και κακές. Το βαρύτατο αντίτιμο που πρέπει να καταβληθεί γι' αυτό είναι η μοναξιά του και η απομόνωση από την κοινωνία. Κατά τον Νίτσε, η ιδέα της ύπαρξης δεν αφορά την ανακάλυψη ενός πεπρωμένου αλλά σχετίζεται περισσότερο με την εξέλιξη του ατόμου ως αυθεντικό δημιουργό αξιών. Στο σημείο αυτό προκύπτει και η σημασία της αυτοκατάφασης, η οποία θεωρείται από κάποιους ως το μέσο με το οποίο ένας οργανισμός ασκεί τη θέλησή του για δύναμη, δίνοντας μορφή στον εαυτό του και παλεύοντας εναντίον των πιο φοβερών αντιπάλων319 .

Ένα από τα βασικά θέματα που ταλανίζει την σκέψη του γερμανού φιλοσόφου είναι αυτό της ουσίας του ανθρώπου, όχι ως αυτό που βρίσκεται

---

317 Φρειδερίκος Νίτσε, *Χαρούμενη επιστήμη,* μτφρ.Σαρίκας, Νησίδες, 2004, σελ.210.

318 Φρειδερίκος Νίτσε, *Ο Σοπενάουερ ως παιδαγωγός*, ό.π., σελ.14.

319 Blake Nigel, Paul Smeyers, Richard Smith and Paul Standish, *Education in an age of Nihilism*, London and New York, ό.π., σελ82.

βαθιά μέσα του, αλλά ως εκείνο που υπερβαίνει μακράν την ατομική του ύπαρξη και μπορεί να αποκαλυφθεί στον άνθρωπο μόνο με τη αγωγή αυθεντικών παιδαγωγών.[320]

Κατά τον Νίτσε, ο πραγματικός εκπαιδευτής είναι αυτός που η συνάντηση του με εμάς μας μεταμορφώνει ωθώντας μας στην κατεύθυνση του να βρούμε τον βαθύτερο εαυτό και την πραγματική μας ουσία. Ένας τέτοιου είδους εκπαιδευτής, που διαθέτει αυτές τις αρετές, παρουσιάζεται από τον Νίτσε περισσότερο ως κίνητρο και ως πρότυπου δράσης, παρά ως ηγέτης που θα ακολουθήσουμε και θα μιμηθούμε.[321]

Στα πρώιμα έργα του ο Νίτσε διερεύνησε τον Βάγκνερ ως έναν παιδαγωγό αυτού του είδους για την σύγχρονη Ευρωπαϊκή κοινωνία. Ο Βάγκνερ προοριζόταν να γίνει ο σύγχρονος Ευρωπαίος εκπαιδευτής, μέσω του οποίου επρόκειτο να επιτευχθεί μια νέα τραγική κουλτούρα, εξίσου καταφατική και δημιουργική με αυτή των Αρχαίων Ελλήνων[322]. Ο Νίτσε είχε γνωρίσει τον Βάγκνερ σε νεαρή ηλικία και μια αμοιβαία συμπάθεια αναπτύχθηκε μεταξύ. Ο Βάγκνερ εκτίμησε τον νεαρό Νίτσε ως ακαδημαϊκό κήρυκα νέων ιδεών και ο γερμανός φιλόσοφος παρακολουθώντας την πορεία του στην όπερα είχε πειστεί ότι είχε ανακαλύψει σε αυτόν τον άνθρωπο που θα αναγεννήσει την μουσική. Εντούτοις οι αμφιβολίες του Νίτσε για τον Βάγκνερ ξεκίνησαν με τα εγκαίνια του θεάτρου του Μπαυρώυτ. Ο εθνικισμός του συνθέτη, η σχέση του με τη νέα γερμανική αυτοκρατορία και η ταύτισή του με τον χριστιανισμό, ήταν οι βασικοί λόγοι που ο Νίτσε διαχώρισε εντελώς την θέση του από όσα αντιπροσωπεύει το θέατρο Μπαυρώυτ[323]. Στα εγκαίνια του θεάτρου ο Νίτσε δεν θεώρησε πως είδε μια ένωση όλων των τεχνών αλλά έναν κατακερματισμό της τέχνης. Ο γερμανός φιλόσοφος αποχώρησε από το φεστιβάλ πολύ πριν

---

320 Blake Nigel, Paul Smeyers, Richard Smith and Paul Standish, *Education in an age of Nihilism*, ό.π.,σελ.81.

321 Richard Schacht, «A Nietzsche education: Zarathustra as educator», στο: *Philosophers on Education*, ό.π.,σελ.319.

322 Richard Schacht, «A Nietzsche education: Zarathustra as Educator», ό.π., σελ.320.

323 Φρειδερίκος Νίτσε, *Η περίπτωση του Βάνγκερ, Νίτσε εναντίον Βάνγκερ, οι Διθύραμβοι του Διονύσου*, μτφρ.Ζ.Σαρίκας, Θεσσαλονίκη, Βανιάς, 2008.σελ.16.

τελειώσει, πράγμα στο οποίο συντέλεσε και η επιδείνωση της υγείας του. Αξίζει να σημειωθεί πως η κατάσταση της υγείας του χρησιμοποιήθηκε από την Κοζίμα Βάγκνερ για να δικαιολογήσει την αποχώρηση του Νίτσε από το Μπαυρώυτ[324].

Ο Νίτσε αποτύπωσε την σχέση του με τον Βάγκνερ στα έργα του καθώς σε αυτά είναι ολοφάνερη η μεταστροφή του. Η *Γέννηση της τραγωδίας* είναι αφιερωμένη στο Βάγκνερ ενώ το βασικό του επιχείρημα καταλήγει στην υπεράσπιση του μουσικού δράματος του συνθέτη[325]. Στους *Ανεπίκαιρους στοχασμούς* (1873-1876),ο Νίτσε επισημαίνει πως ο Βάγκνερ βρήκε μια σύνδεση μουσικής και ζωής και στην αρχή υπερασπίζεται το έργο του, αργότερα όμως αντιμετωπίζει με επιφυλάξεις την άποψη του συνθέτη ότι το δράμα πρέπει να είναι ταυτόχρονα μουσική και σκηνοθεσία[326]. Στο όψιμο έργο του και συγκεκριμένα στη *Θέληση για δύναμη,* ο Νίτσε επισημαίνει ότι: ''το δραματικό ύφος στη μουσική όπως το εννοεί ο Βάγκνερ συνίσταται στην υπόθεση ότι υπάρχει ένα πράγμα απείρως σπουδαιότερο από την μουσική και αυτό είναι το δράμα''[327]. Ενδιαφέρον παρουσιάζει πως στη *Γέννηση της τραγωδίας* ο Βάγκνερ χαρακτηρίζεται ως μια δύναμη που θα βοηθήσει μέσω της μουσικής στην αφύπνιση του διονυσιακού πνεύματος και την αναγέννηση της τέχνης[328] ,στο όψιμο έργο *Η θέληση της δύναμης,* χαρακτηρίζεται ως σύμπτωμα και ο ίδιος ο Βάγκνερ παρακμιακός[329].

Όταν ο ενθουσιασμός του Νίτσε για τον Βάγκνερ ως πρότυπο παιδαγωγού υποχώρησε, αυτός στράφηκε στον Σοπενάουερ σαν κατάλληλο γι' αυτό το ρόλο. Η θεωρία του Σοπενάουερ για τη μεταφυσική θέληση αλλά και η πεσσιμιστική θεώρησή του για τη ζωή ενθουσίασαν τον νεαρό Νίτσε, ο οποίος στη *Γέννηση της τραγωδίας,*(1872) χρησιμοποίησε ολόκληρα αποσπάσματα από

---

[324] Παύλος Καϊμάκης, *Ρουσσώ – Ραμώ, Νίτσε – Βάγκνερ, Βίοι παράλληλοι,* Εξάντας, Αθήνα,2002, σελ.84.

[325] Beardsley Monroe, Ι*στορία των Αισθητικών θεωριών,* μτφρ. Δ. Κούρτοβικ- Π.Χριστοδουλίδης, Νεφέλη, Αθήνα, 1989, σελ.267.

[326] Karl Nef, *Ιστορία της μουσικής*, μτφρ. Φοίβος Ανωγειανάκης, Αθληνα, 1985, σελ.461.

[327] Φρειδερίκος Νίτσε, *Η θέληση για δύναμη,* ό,π.,σελ.197

[328] Στο ίδιο, σελ.148.

[329] Φρειδερίκος Νίτσε, *Η θέληση για δύναμη,* ό,π.,σελ.197.

το έργο του Σοπενάουερ *ο κόσμος ως βούληση και παράσταση*[330]. Έτσι παρά την σφοδρή κριτική που ασκεί ο Νίτσε εντέλει στη θεωρία του Σοπενάουερ, δεν παύει να τον αναγνωρίζει μέχρι και το τέλος της ζωής του ως τον μεγάλο δάσκαλό του[331].

Γνήσιος μαθητής για τον Νίτσε φαίνεται να είναι αυτός που στο τέλος ξεπερνά τον δάσκαλό του, είναι δηλαδή γνήσιος αντίπαλος του, αφού έτσι του ανταποδίδει την ευεργεσία που δέχτηκε και δεν μένει απλός ένας ακόλουθός του, αλλά εξελίσσεται και προχωρά. Πράγματι ο Νίτσε όχι μόνο ξεπέρασε τον Σοπενάουερ αλλά θεώρησε πως εκείνος πλανήθηκε οικτρά, δηλώνοντας πως η θεώρησή του υπήρξε η μεγαλύτερη παραποίηση στην ιστορία[332]. Η τέχνη, για τον Νίτσε δεν μπορεί να είναι ένα μέσο διαφυγής από την πραγματικότητα, αφού συνιστά τη δικαίωσή της. Παρομοιάζοντας ο γερμανός φιλόσοφος τη ζωή με διαρκή αγώνα[333] ο Νίτσε υποστηρίζει πως η ζωή δεν υπάρχει για τον ίδιο τον αγώνα αλλά για τα διαλείμματα πριν και κατά την διάρκειά του, ενώ εστιάζει στο μεγαλείο και στην αναγκαιότητα της τέχνης που βρίσκονται ακριβώς στο ότι προκαλούν το φαινόμενο ενός πιο απλού κόσμου. Στη *Θέληση για δύναμη* ο Νίτσε αναφέρει ότι η τέχνη λέει ναι στη ζωή και σε καμία περίπτωση δεν την αρνείται. Η τέχνη για τον γερμανό φιλόσοφο δρα σαν τονωτικό καθώς διεγείρει και εξάπτει την επιθυμία και αυξάνει την δύναμη. Η τέχνη είναι η κατάφαση, η ευλογία και η αποθέωση της ύπαρξης[334]. Η οριστική ρήξη του Νίτσε με τον Σοπενάουερ επιβεβαιώνεται με τον καλύτερο δυνατό τρόπο, με ένα ερώτημα που θέτει ο ίδιος ο Νίτσε στη *Θέληση για δύναμη:* Ποιά είναι άραγε η σημασία μιας πεσιμιστικής τέχνης;[335]Η απάντηση είναι αυτονόητη, καθώς μια τέτοιου είδους τέχνη δεν έχει κανένα απολύτως σκοπό ύπαρξης. Ο Νίτσε είναι

---

[330] Φρειδερίκος Νίτσε, *Η γέννηση της τραγωδίας,* ό..π.,, σελ.123.

[331] Παύλος Χαιρόπουλος, *Μουσική και ζωή, έρευνα στην φιλοσοφία και στη ζωή του Πλάτωνα , του Σοπενάουερ και του Νίτσε*, Θεσσαλονίκη,2005, σελ.84.

[332] Φρειδερίκος Νίτσε, *Το λυκόφως των ειδώλων,* μτφρ.Ζ.σαρίκας, Αθήνα, 1994, σελ.71..

[333] Φρειδερίκος Νίτσε, *Ανεπίκαιροι στοχασμοί*,ό.π., σελ.333.

[334] Φρειδερίκος Νίτσε, *Η θέληση για δύναμη,* ό,π.,σελ.174.

[335] Στο ίδιο.

ξεκάθαρος: "Δεν υπάρχει πεσιμιστική τέχνη"[336].

Ο γερμανός φιλόσοφος προβληματιζόταν επίσης για την προέλευση ενός προτύπου παιδαγωγικού που θα λειτουργούσε όπως λειτούργησε για τον ίδιο ο Σοπενάουερ. Ο Σοπενάουερ, προσπάθησε να εκπαιδεύσει τον εαυτό του ενάντια στην εποχή του. Για τον Νίτσε όμως, δεν θα πρέπει να σταθούμε στα σφάλματα στα οποία υπέπεσε ο Σοπενάουερ αλλά να αναζητήσουμε τα λάθη του και να μάθουμε από αυτά, καταλήγοντας να θαυμάσουμε τον Σοπενάουερ, ακριβώς λόγω των ελαττωμάτων του.[337]

Ο Νίτσε αναζητούσε το είδος του παιδαγωγού που θα αναλάμβανε να προάγει την ανθρώπινη ανάπτυξη σε έναν κόσμο όπου όλοι οι θεοί έχουν πεθάνει.

Μέσα σε αυτόν τον γενικότερο προβληματισμό, συνέγραψε το *Τάδε έφη Ζαρατούστρα*, ένα έργο για ''όλους και για κανέναν'', για κανέναν αν κανείς δεν ήταν έτοιμος για την αλλαγή και για όλους που μπορούσαν να εμπλακούν σε αυτήν. Στο έργο αυτό ο Νίτσε ανέλαβε την υποχρέωση να συναντήσει τον Σοπενχάουερ του οποίου ο ακραίος πεσιμισμός τον οδήγησε στο να υπερασπιστεί την άρνηση της ζωής, και τον οποίο ο Νίτσε χρησιμοποίησε για να προδιαγράψει την έλευση του μηδενισμού[338]. Ο νιτσεϊκός μηδενισμός προσφέρει μια προοπτική για την αναδιάρθρωση της εκπαίδευσης και το *Τάδε έφη Ζαρατούστρα* είναι ένα έργο μέσω του οποίου μπορούμε να ξεκλειδώσουμε τον κρυμμένο εκπαιδευτή εντός της φιλοσοφίας του Νίτσε.

Ο Ζαρατούστρα είναι πεπεισμένος ότι η απομυθοποίηση, η ασυμβίβαστη φιλαλήθεια και η ανεπιφύλακτη επιβεβαίωση της ζωής είναι δυνατό να συνυπάρξουν, απαιτείται όμως υιοθέτηση μιας νέας λογικής μέσω μιας εκπαιδευτικής ανάπτυξης που έχει ως σημείο εκκίνησης το ελεύθερο πνεύμα

---

336 Στο ίδιο.

337 Ansgar Allen, « Awaiting Education: Friedrich Nietzsche on the Future of Our Educational Institutions », *Philosophical Inquiry in Education*, 24/2 (2017), σελ.201.

338 Richard Schacht, «A Nietzsche education: Zarathustra as educator», ό.π.σελ.323.

του διαφωτισμού. [339] Ο γερμανός φιλόσοφος, παρουσιάζει την εκπαίδευση με τρόπο που είναι σχεδιασμένος ώστε να συντελέσει στην καλυτέρευση της ζωή μας[340].

Στα πρώιμα έργα του ο Νίτσε ασχολείται με το πρόβλημα της παιδαγωγικής διάπλασης του ατόμου[341]. Κατά τον γερμανό φιλόσοφο καθώς το ηθικό-παιδαγωγικό πρότυπο, διαπνέεται από ένα πρωταρχικό όραμα, λαχτάρας για τη ζωή, ένα εκχύλισμα εσωτερικότητας, ένα μύθο που έχει κατ' αρχήν αδράξει την ψυχή και αναζητά να την ξαναπλάσει. Η διάπλαση του αυθεντικού εαυτού είναι μια πράξη δημιουργική και αυτόβουλη, περικλείει όμως και τα στοιχεία της μίμησης και της ομοίωσης εφόσον η πράξη αυτή γίνεται πάντα με αναφορά σε πρότυπα. Η πιθανότητα το παιδευτικό πρότυπο να υποδηλώνει μια βουλητικά ελεύθερη ,δηλαδή αυτοπροσδιοριζόμενη πράξη εκλογής, είναι η πλησιέστερη ερμηνευτική εκδοχή όσον αφορά την παιδαγωγική φιλοσοφία του Νίτσε.[342]

Το καθήκον του παιδαγωγού προς τους μαθητές του πρέπει να είναι ένα είδος απελευθέρωσης, η οποία ξεδιπλώνει τον αληθινό εαυτό σε μια νέα μορφή ύπαρξης, σε μια ανώτερη ανθρώπινη κατάσταση. Κατά το γερμανό φιλόσοφο, έχουμε την ελευθερία να διαμορφώνουμε τον εαυτό μας και τα ιδανικά μας επιλέγοντας ελεύθερα την εκπαίδευση μας και τα πρότυπά μας. Ο δρόμος προς την αυθεντική ελευθερία και την αυθόρμητη δημιουργία απαιτεί δυο στάδια: το πρώτο στάδιο συνίσταται στο να απελευθερώνουμε τον εαυτό μας από τα κοινωνικά στρώματα που μας επιβάλλονται από θεσμικούς όρους και το δεύτερο στάδιο να υιοθετούμε και να αφομοιώνουμε ηθικά πρότυπα.[343]

Ο ίδιος ο Νίτσε ανέλαβε το καθήκον να εκπαιδεύσει τους εκπαιδευτικούς και θεωρούσε ότι η φιλοσοφία μπορεί και πρέπει να τεθεί υπηρεσία της

---

[339] Στο ίδιο.

[340] Βλ. Michael Peters, *Nietzsche Ethics and Education*, *Educational Futures, Rethinking Theory and Practice,* New Zealand, 2007.

[341] Κατά τον Fennell η φιλοσοφία της εκπαίδευσης του Nietzsche διαιρείται σε μια πρώιμη και ύστερη περίοδο. Βλ: J.Fennell,«Nietzsche Contra "Self-Reformulation»,Studies on Philosopher Education, 24(2005), ,σελ.85-111.

[342] Κ.Δ. Γεωργούλης, *Γενική Παιδαγωγική,* ό.π., σελ.31.

[343] Στο ίδιο.

εκπαίδευσης. Η αληθινή εκπαίδευση προϋποθέτει την ενεργό επίδραση στη ψυχή και στοχεύει μέσω της αφομοίωσης να αναδείξει στον καθένα τα καλύτερα χαρακτηριστικά καθώς ο μαθητής μέσω της διδασκαλίας θα πρέπει να μπορεί να γίνει αυτός που πραγματικά είναι. Ο αυθεντικός εκπαιδευτικός είναι εκείνος που με επιτυχία επιδεικνύει την απομόνωση στους μαθητές του, λειτουργεί ως πρότυπο για το πώς κάποιος μπορεί να ξεφύγει από τη ζωή του κοπαδιού και να υποστηρίξει ηρωικά την ατομικότητα του. Η αυθεντική εκπαίδευση έχει να κάνει με αυτό τον έλεγχο, με τον έλεγχο του ατόμου εν τέλει, λειτουργώντας ως συντονιστής των ενστίκτων του ατόμου, όπως το θέτει ο Νίτσε.[344]

Στο *Τάδε έφη Ζαρατούστρα* ο Νίτσε σημειώνει: «Αθωότητα και λησμονιά είναι το παιδί, μια νέα αρχή, ένα παιχνίδι, μια ρόδα που γυρίζει μόνη της, μια πρώτη κίνηση, ένα ιερό ναι. Ναι για το παιχνίδι της δημιουργίας, αδελφοί χρειάζεται να ειπωθεί ένα ιερό ναι: τη δική του θέληση θέλει τώρα το πνεύμα, τον δικό του κόσμο κερδίζει το πνεύμα που είναι χωρισμένο από τον κόσμο» [345]. Όπως διαφαίνεται από τα παραπάνω το παιδί είναι σε θέση από μόνο του να δημιουργήσει νέες αξίες και ως προσωποποίηση της αθωότητας και της λησμονιάς, απαντάμε ένα ιερό ''ναι'' σε κάθε ύπαρξη.

Κατά τον Νίτσε ο εκπαιδευτικός, απελευθερώνοντας τους μαθητές του, θα πρέπει να έχει επίγνωση ότι το τελικό αποτέλεσμα είναι αναπόφευκτα η δημιουργία ατόμων που θα έρθουν σε σύγκρουση με τους ισχύοντες κανόνες της κοινωνίας και με αυτόν τον τρόπο θα προκύψει η εκκίνηση της δημιουργίας νέων αξιών για την ανθρωπότητα. Εν γένει η δημιουργία νέων αξιών και η αναδιοργάνωση των ήδη υπαρχουσών θα πρέπει να συνιστούν το βασικό εγχείρημα κάθε εκπαιδευτικού ιδρύματος, διαφορετικά οι άνθρωποι θα παραμείνουν δεσμώτες του μηδενισμού και των προσδοκιών της αγελαίας ηθικής.[346]

---

[344] Blake Nigel, Paul Smeyers, *Richard Smith and Paul Standish, Education in an age of Nihilism*, ό.π., σελ.86.

[345] Φρειδερίκος Νίτσε, Τ*άδε Έφη Ζαρατούστρα,* ό.π.σελ.30.

[346] Arthur Gilmore Ogden,*Nietzschean Pedagogy: A Revaluation for Contemporary Education*, ό.π., σελ.95

Ο νιτσεϊκός παιδαγωγός τείνει να υιοθετήσει την μαιευτική μέθοδο του Σωκράτη και λειτουργεί ως καταλύτης για την αλλαγή και τη μεταμόρφωση του εαυτού.Το βασικό ενδιαφέρον γι' αυτό το είδος εκπαίδευσης δεν είναι απλά να αυξήσει τη γνώση, καθώς αυτό που έχει περισσότερη σημασία είναι να διευρύνει τους ορίζοντες και να αφυπνίσει το άτομο. Η σωκρατική θεώρηση υποστηρίζει ότι η ζωή έχει ανάγκη από αιτιολόγηση, έχει ανάγκη να στηρίζεται σε στέρεα θεμέλια, υποδεικνύοντας έτσι μία θεωρητική αισιοδοξία, την ψευδαίσθηση ότι η γνώση μπορεί να μας κάνει χαρούμενους καθώς και την ακλόνητη πίστη ότι η σκέψη, χρησιμοποιώντας το νήμα της αιτιότητας, μπορεί να διεισδύσει στις βαθύτερες αβύσσους της ύπαρξης, ότι η σκέψη είναι ικανή όχι μόνο να γνωρίζει την ύπαρξη αλλά και να την κατευθύνει σε νέους προσανατολισμούς.[347]

Το αντικείμενο μιας τέτοιου είδους εκπαίδευσης είναι να μας "εκπαιδεύσει " με την κυριολεκτική σημασία του ρήματος *''erziehen''*.Ο Νίτσε θα μας καθοδηγούσε, πέρα από αυτό που είμαστε ήδη, προς αυτό που ενυπάρχει μέσα μας, τη δυνατότητα να γίνουμε αυτό που είμαστε.[348]

Ο Νίτσε δεν εγκαταλείπει το όραμα του ολοκληρωμένου ανθρώπου. Οι συνεχείς διαπιστώσεις του για έναν απάνθρωπο και βάρβαρο κόσμο κλονίζουν την πίστη του στον άνθρωπο και στρέφονται στη σύλληψη του υπερανθρώπου, συνδυαζόμενες όμως άρρηκτα με την ελπίδα έλευσης ενός νέου κόσμου.[349] Η ανθρωπότητα θα πρέπει να διαπαιδαγωγηθεί με τέτοιο τρόπο ώστε να εμφανισθεί ένα νέο είδος ανθρώπου, ο υπεράνθρωπος[350] .Σκοπός της εκπαίδευσης είναι η δημιουργία του υπερανθρώπου. Τη θέση του αυτή την συναντούμε σε όλα τα γραπτά του που σχετίζονται με τον σκοπό της εκπαίδευσης κατά την ώριμη συγγραφική του περίοδο. Κατά τον γερμανό φιλόσοφο, οι άνθρωποι θα πρέπει να αρνηθούν την μετριότητα του κοπαδιού και να αναλάβουν την προσωπική ευθύνη της ύπαρξης τους, ώστε αυτή να μην

---

[347] Blake Nigel, Paul Smeyers, Richard Smith and Paul Standish, *Education in an age of Nihilism*, ό.π., σελ.80.

[348] Richard Schacht, «A Nietzsche education: Zarathustra as educator», ό.π.σελ.324.

[349] Ηλίας Ποντικός,«Οι φιλοσοφικές προκείμενες της παιδαγωγικής του Νίτσε», ό.π.,σελ54.

[350] Κ.Δ. Γεωργούλης, *Γενική Παιδαγωγική*, Αθήνα, 1973, σελ.31.

μοιάζει με μια α-νόητη πράξη τύχης .Μόνο η εκπαίδευση, μέσω της καθοδήγησης του παιδαγωγού θα επιτρέψει στους ανθρώπους να εναντιωθούν στην εφησυχαστική μορφή ύπαρξης που οδηγεί στον μηδενισμό.[351]

Είναι με αυτή την έννοια που ο υπεράνθρωπος[352] χρησιμοποιείται από τον Νίτσε για την (επαν)εκπαίδευση των φιλοδοξιών και των σκέψεων μας και για τη βελτίωση της ζωής μας σαν ένα είδος πυξίδας δίνοντας μας τη δυνατότητα να αποκτήσουμε μια αίσθηση της κατεύθυνσης, ακόμη και αν δεν είναι σαφής ο στόχος μας.[353]

Ο μηδενισμός ως αποτέλεσμα του ότι ο Θεός είναι πια νεκρός έχει αποπροσανατολίσει την ανθρωπότητα έτσι ώστε η μόνη πλέον κατεύθυνση για τον Νίτσε ήταν να βρεθεί ένας τρόπος για να ξεπεράσει το υπάρχον περιβάλλον και υπό αυτές τις συνθήκες δημιούργησε τον υπεράνθρωπο.354 Η θεώρηση του υπερανθρώπου συνεπάγεται αφοσίωση στην επίτευξη μιας ανώτερης κατάστασης του μηδενισμού μέσω της ανάληψης κινδύνου, της επιδίωξη της γνώσης, και της δημιουργία μιας ηθικής που δεν δεσμεύεται από την αγέλη. Η παιδαγωγική του υπερανθρώπου συνοψίζεται στην αγάπη του παιδαγωγού προς τον παιδαγωγούμεο, την δημιουργία ανταγωνισμού μεταξύ των μαθητευόμενων και την ανάπτυξη του ατόμου συνολικά[355]

Ο υπεράνθρωπος ταυτίζεται με την δυνατότητα αναμόρφωσης του εαυτού και χαρακτηρίζεται από υπερβολική ζωτικότητα και διαρκή θέληση για εξουσία, γεγονός που τον καθιστά ικανό για αυτο-ανάπτυξη. Συνεπώς, αντιπροσωπεύει τη ριζική κατάφαση της ζωής ως αντίβαρο στον μηδενισμό. Ο υπεράνθρωθρωπος είναι αυτός που μπορεί να υπερβεί τον μηδενισμό. Είναι ο δημιουργός νέων αξιών αντί των υπερβατικών αξιών που έχουν αρθεί από τον

---

351 Arthur Gilmore Ogden, *Nietzschean pedagogy: A Revaluation for Contemporary Education*, University of Delaware, 1970, σελ.94.

352 Βλ. M. Jonas, (2009). A (r)evaluation of Nietzsche's Anti-Democratic Pedagogy: The Overman, Perspectivism, and Self-Overcoming. *Studies in Philosophy and Education,* 28(2), 153–169 και Jonas, M. (2013). Overcoming ressentiment: Nietzsche's Education for an Aesthetic Aristocracy. History of Political Thought, 34(4), 669–701.

353 Richard Schacht, «A Nietzsche education: Zarathustra as educator», ό.π.σελ.328.

354 Arthur Gilmore Ogden, *Nietzschean pedagogy: A revaluation for contemporary education*, ό.π., σελ.95.

355 Στο ίδιο, σελ.97.

μηδενισμό. 356 Μέσα από αυτό το πρίσμα ο υπεράνθρωπος δεν θα είναι ένα νέο είδος που ακολουθεί τον « τελευταίο άνθρωπο » του Νίτσε ,στο μέτρο που αυτός υπερβαίνει τον εαυτό του. [357]

Ο υπεράνθρωπος, χαρακτηρίζεται από τη διαρκή προσπάθεια για αναμόρφωση η οποία προτείνεται ως το κατ' εξοχήν παιδαγωγικό ιδεώδες.358. Παρέχει μια προοπτική που έρχεται σε αντίθεση με τις ιδέες που στηρίζουν την δημοκρατία και την κοινωνική δικαιοσύνη ως κατευθυντήρια ιδεώδη για κάθε εκπαιδευτικό αγώνα [359].

Ο υπεράνθρωπος καταφάσκει στη ζωή, σε οτιδήποτε η ζωή του φέρει και δέχεται να ζει μέσα στην οδύνη του αγώνα. Σκοπός της ζωής δεν είναι ούτε να κυβερνόμαστε από τις επιθυμίες μας, ούτε και να τις εξουδετερώνουμε, αλλά τις χρησιμοποιούμε με τέτοιο τρόπο που να μας προάγουν περαιτέρω.[360]Ο Νίτσε αντιδρά στους καθιερωμένους κανόνες και στις καθιερωμένες αξίες, καθώς το επίκέντρο του φιλοσοφικού του ενδιαφέροντος εντοπίζεται στην κριτική των κοινωνικών και πολιτισμικών μηχανισμων, συμπεριλαμβανομένης και της εκπαίδευσης, που τείνουν να προσαρμόζουν το άτομο στην ανθρώπινη κοινωνία, καταπιέζοντας τη φύση και αρνούμενο την ελευθερία του.

Η εκπαίδευση για τον Νίτσε δεν διαχωρίζεται από την κουλτούρα. Είναι ο ρόλος της τελευταίας να καλλιεργήσει τη μεγαλοφυία, ο οποίος με τη σειρά του θα μπορούσε να οδηγήσει τον άνθρωπο σε νέα ύψη.[361]

Δεν ήταν βεβαίως δυνατόν να επιδιώξουν όλοι την μεγαλοφυΐα, αλλά είναι παιδαγωγικό τους καθήκον να προετοιμάσουν το δρόμο για την ανάπτυξή της. Κατά τον γερμανό φιλόσοφο, οι μάζες θα πρέπει να στερηθούν

---

[356] Bernd Magnus, «Perfectibility and Attidute in Nietzsche's» Ubermensch, *The Review of Metaphysics,* 3/36(1983), σελ.651.

[357] Daniel Conway, « Overcoming the Ubermensch Nietzsche's revaluation of values», J*ournal of the British Society for Phenomelogy* 20/3 (1989), σελ.221.

[358] Βλ. Michael Peters, «Lyotard, nihilism and education», *Studies Philosophy on Education,*(2006),σελ.303–314 και Peter Fitzsimons, «*Nietzsche, Ethics and Education», Educational Futures,*8(2007), 2007.

[359] Von de Lurf Eric « Sourses of Nietzsche's god is Dead and its Meaning for Heidegger», *Journan of the history of ideas,* 45/2(1984), σελ.266.

[360] J.Fennell,«Nietzsche Contra "Self-Reformulation»,*Studies Philosopher on Education,* 24(2005)σελ.85-111.

[361] Bernd Magnus, «Perfectibility and Attidute in Nietzsche's Ubermensch», ό.π., σελ.641.

μια εκπαίδευση που αγνοεί οτιδήποτε άλλο πέραν της κοινωνικής και οικονομικής σταθερότητας. Στόχος της εκπαιδευτικής φιλοσοφίας κατά τον Νίτσε, είναι η ενθάρρυνση της μεγαλοφυΐας, ώστε αυτή να είναι σε θέση να οδηγήσει στην πολιτισμική αναγέννηση της Ευρώπης[362].

Η νιτσεϊκή αντίληψη περί παιδείας απαιτεί τελικά ένα κίνημα μακρυά από τα κοινωνικά ιδεώδη. Αυτού του είδους η παιδεία δεν μπορεί να διαδοθεί μαζικά αλλά πρέπει να πηγάζει εκ των έσω. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο δεν είναι σωστό να ασκήσουμε κριτική στον Νίτσε, διότι αυτός φέρεται να υποστηρίζει το ιδανικό της αριστοκρατικής εκπαίδευσης με αποκλειστικό στόχο την καλλιέργεια μερικών σπάνιων ατόμων, διότι η κύρια αποστολή της εκπαίδευσης είναι να εξελιχθεί σε αυτοεκπαίδευση.[363]

Σε αντίθεση με την αριστοκρατική αντίληψη του Νίτσε για την αυθεντική κουλτούρα, η ιδέα της χειραφέτησης των μαζών βρίσκεται στον πυρήνα, αυτού που υποστηρίζει η αντίσταση στον χρησιμοθηρικό χαρακτήρα της σύγχρονης εκπαίδευσης, καθώς είναι μια προσπάθεια εκδημοκρατισμού των δικαιωμάτων της μεγαλοφυΐας και ανατροπής της ιεραρχίας στην επικράτεια του πνεύματος : η δουλεία των μαζών, η υποτακτική υπακοή τους και το ένστικτό τους δηλώνουν πίστη στον κανόνα της μεγαλοφυΐας[364]. Είναι προφανές από τα παραπάνω για τον γερμανό φιλόσοφο, η ευημερία και η γενίκευση της εκπαίδευσης οτι θα οδηγήσουν στην διαφθορά της παιδείας και δεν αρκεί ως παιδαγωγικός στόχος.

Όπως προαναφέρθηκε, για τον Νίτσε η εκπαίδευση είναι αδιαχώριστη από την κουλτούρα. Η πρώτη μεγάλη μελέτη του Νίτσε για τη νέα αισθητική εκπαίδευση της ανθρωπότητας ήταν στην *Γέννηση της Τραγωδίας*. Το κεντρικό θέμα του πρώτου μισού του βιβλίου είναι το ότι, χάρη στους καλλιτέχνες τους,

---

362 Mark E. Jonas, «A (R)evaluation of Nietzsche's Anti-democratic Pedagogy: The Overman, Perspectivism, and Self-overcoming», *Stud. Philos. Educ.* (2009),σελ157.

363 Blake Nigel, Paul Smeyers, Richard Smith and Paul Standish, *Education in an age of Nihilism*, ό.π., σελ.87.

364 Peter, Fitzsimons, «Nietzsche's Ubermensch as a Metaphor for Education», *Philosophical Inquiry in Education* 1/16, (2007), σελ.7.

οι Έλληνες απολάμβαναν μια εξαιρετική αισθητική εκπαίδευση που ήταν το κλειδί τόσο για το είδος όσο και για την ποιότητα του πολιτισμού τους, για την ικανότητα τους να απολαμβάνουν τη ζωή, παρά την οξεία επίγνωσή τους για τον τρόμο και τη φρίκη της ύπαρξης, σε απουσία οποιασδήποτε άλλης χριστιανικής απόκοσμης παρηγοριάς[365]. Το ελληνικό παιδευτικό πνεύμα κατέχει κεντρικό ρόλο στη πρώιμη φιλοσοφία του Νίτσε, καθώς η σημασία της αρχαίας ελληνικής παιδείας, της οποίας το επίκεντρο βρίσκεται η ηθική διάπλαση του χαρακτήρα, γίνεται ο άξονας των παιδαγωγικών απόψεων του Νίτσε ενώ παράλληλα, ότι αυτός ακολουθεί τα παιδαγωγικά πρότυπα του νεοανθρωπιστικού κινήματος (Wolf, Herder, Humboldt)[366]. Η ανάγκη που διατυπώνει για πρότυπα σύμφωνα με τα οποία το άτομο οφείλει να διαπλάσει τον εαυτό του, μπορεί να θεωρηθεί ότι τον φέρνει κοντά στην Πλατωνική και στην Αριστοτελική παιδεία[367].

Ο Νίτσε θεωρεί τους καλλιτέχνες της αρχαίας Ελλάδος τους πιο σημαντικούς παιδαγωγούς , καθώς καλλιεργούν την λογική τους με τέτοιο τρόπο, ώστε να καταφέρνουν να συμφιλιωθούν με τη σκληρή πραγματικότητα της ζωής χωρίς να ενδώσουν στην απόγνωση.Η στάση τους αυτή ήταν απόρροια της καταφατικής και τραγικής τους κουλτούρας.

Στον Ομηρικό ήρωα ο Νίτσε βρίσκει αυτό που αναζητά και θέτει ως πρότυπο ζωής,καθώς στην ομηρική εμπειρία δεν ανακαλύπτει μόνο την κατάφαση της ζωής σε όλο το ύψος και το βάθος αλλά και έναν υποδειγματικό τρόπο δράσης368.

Ο γερμανός φιλόσοφος, καλεί τους Γερμανούς της εποχής του να κινητοποιηθούν, μιμούμενοι τους Έλληνες. Στο *Αγών Ομήρου*[369], ο Νίτσε αναφέρεται στους Έλληνες, τον πιο καλλιεργημένο λαό της αρχαιότητας, και

---

[365] Richard Schacht, «A Nietzsche education:Zarathustra as educator», στο : *Philosophers on education*, Routledge,1998,σελ.319.

[366] Ηλίας Ποντικός,«Οι φιλοσοφικές προκείμενες της παιδαγωγικής του Νίτσε», ό,π. σελ.48.

[367] Αυτόθι.

[368] Ηλίας Ποντικός, «Οι φιλοσοφικές προκείμενες της παιδαγωγικής του Νίτσε», ό.π.,σελ.49.

[369] Φρειδερίκος Νίτσε, *Αγών Ομήρου*, μτφρ.Β.Δουβαλέρης,Gutenberg.(Το κείμενο γράφτηκε το 1987 και είναι ο πέμπτος των πέντε προλόγων για πέντε άγραφα βιβλία της περιόδου 1870-1873).

σε αυτούς διακρίνει έναν τιγρίσιο πόθο για καταστροφή , αφού θεωρούσαν την ανάδυσή όλου του μίσους τους σοβαρή αναγκαιότητα. Ο γερμανός φιλόσοσοφος, αποδίδει το συναίσθημα αναγκαιότητας όσον αφορά τον αγώνα και το διακρίνει ανάμεσα στις δύο θεές έριδες. Η πρώτη θεά είναι εκείνη που προάγει τον πόλεμο και τη διχόνοια, η οποία «γέννησε τη μαύρη νύχτα»[370] και η οποία χαρακτηρίζεται ως κακή. Η δεύτερη θεά προάγει την απληστία, ζήλια και φθόνος παρακινεί τους ανθρώπους να δράσουν, συμμετέχοντας , όχι σε μια μάχη μέχρι θανάτου, αλλά στον αγώνα. Κατ' αυτόν τον τρόπο η οριστική νίκη, η επιτυχία, η είσοδος «στο ναό της Νίκης»[371], ισοδυναμεί με διακοπή της κίνησης και στασιμότητα, τόσο για το άτομο που θρονιάζεται στο γεγονός, όσο και για την πολιτεία.

Γι' αυτό και ο Νίτσε θα ισχυριστεί ότι ο οστρακισμός που επιβαλλόταν στην αρχαία Ελλάδα δεν ήταν τόσο μια ασφαλιστική δικλίδα ενάντια στην αυθαιρεσία των ισχυρών, αλλά μια νέα αρχή για το παιχνίδι του ανταγωνισμού, ένα μέσο προστασίας ενάντια στη δύναμη της μίας μεγαλοφυΐας, αλλά πολύ περισσότερο είναι κινητοποίηση και ενεργοποίηση του ανταγωνισμού.

Από την τετρακτύ των παιδευτικών ιδεωδών του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού την επική, την τραγική, την σοφιστική και την φιλοσοφική παιδεία ο Νίτσε απομονώνει την τραγική παιδεία ως αυτή που τελικά πρέπει να αναβιωθεί γιατί αυτή είναι ικανή να έρθει αντιμέτωπη με την πραγματικότητα του κόσμου. [372] Το πνεύμα της τραγωδίας μπορεί να θεωρηθεί ότι διδάσκει μια παραδοχή της τάξης του νόμου, του αναπότρεπτου της μοίρας καθώς και του ατελέσφορου της πράξης. Η τραγική πράξη χαρακτηρίζεται από υπεράνθρωπη προσπάθεια, πόνο, δίλημμα, αβεβαιότητα και συχνά καταστροφή. Ο Νίτσε δεν ακολουθεί την αριστοτελική θεώρηση της τραγωδίας ως κάθαρσης παθών και συναισθημάτων, αλλά την ιδεαλιστική γερμανική ερμηνεία του 19ου αιώνα για

---

[370] Φρ. Νίτσε, *Κείμενα για την Ελλάδα*, Νησίδες, Σκόπελος,2002, σ.75.

[371] Αυτόθι.

[372] Ηλίας Ποντικός, «Οι φιλοσοφικές προκείμενες της παιδαγωγικής του Νίτσε», ό.π.,σελ.51.

την τραγωδία. Αυτή βλέπει σαν στόχο της τραγωδίας της ενόραση μιας νέας τάξης αξιών και πραγμάτων, με την έννοια ότι η συντριβή δεν οδηγεί απαραίτητα στον αφανισμό ή στην αυτοπαραίτηση του ήρωα, αντίθετα αφυπνίζει την θέληση του ατόμου εκ νέου στην ζωή. Έτσι παύει να στέκεται στον κόσμο ως θεατής, αλλά μετέχει σε αυτόν δρώντας δημιουργικά δηλαδή δίνοντας στις αξίες νέο περιεχόμενο.[373] Η τραγική έκβαση που δρα συνεπώς καταλυτικά στην δύναμη της απολλώνιας θέλησης δεν απελπίζει τον Νίτσε, ο οποίος αντί να ακολουθήσει τον δρόμο της νέκρωσης ή μιας πλήρους άρνησης της θέλησης όπως κάνει ο Σοπενάουερ, κρίνει ότι το άτομο αναγεννάται από την γνώση και ζει σε μια βαθύτερη διάσταση (Διονυσιακό στοιχείο) ψυχικής ζωής.[374]

Επομένως, η τραγική παιδεία συμβάλλει στο να πετύχουμε μια μεταμόρφωση του εαυτού μας με τέτοιο τρόπο ώστε όχι μόνο η εμπειρία αλλά και η ζωή μας να μεταμορφωθούν, με ένα τρόπο που να μας επιτρέπει να βεβαιώνουμε τη ζωή και τον κόσμο ανεξάρτητα από όλα[375] Γι'αυτόν ακριβώς το λόγο η τραγική μορφή της τέχνης είναι για τον Νίτσε ένας δραστικός τρόπος ανατροπής του μηδενισμού που οφείλει να αναβιωθεί στη νεωτερικότητα. [376]

Η ατομική θέληση του ήρωα εγείρεται, είναι έτοιμη να αναμετρηθεί με τον κόσμο ως φύση, μοίρα, ηθική, όχι μόνο ως ελεύθερη να υπακούσει ή να αντιταχθεί στον νόμο αλλά και ως ικανή να δώσει περιεχόμενο στην ίδια της την πράξη και να αυτοπροσδιοριστεί. Πρόκειται για μια δημιουργική βούληση με την οποία ο τραγικός ήρωας επιδιώκει να θέσει νέες αξίες και να αναδείξει μια νέα τάξη πραγμάτων στην θέση των παλιών.[377]

Έτσι η ατομική θέληση συμφιλιώνεται με την καταστροφικότητα του χρόνου και την ορθώνει σε δικό της επίτευγμα, την ορθώνει στο ύψος της

---

[373] Ηλίας Ποντικός, «Οι φιλοσοφικές προκείμενες της παιδαγωγικής του Νίτσε», ό.π. σελ.51.

[374] Αυτόθι.

[375] Richard Schacht, «A Nietzsche education:Zarathustra as educator», ό.π., σελ.324.

[376] Blake Nigel, Paul Smeyers, Richard Smith and Paul Standish, *Education in an age of Nihilism*, ό.π., σελ.76

[377] Στο ίδιο, σελ.50.

δημιουργικότητας. Ο όλεθρος δεν είναι πλέον ο εχθρός καθώς γίνεται εκούσιος στην συμφιλίωση με τον όλεθρο κατορθώνει να γίνει η θέληση δημιουργική, λυτρώνοντας το παρελθόν προς όφελος της μελλοντικής ύπαρξης[378]

Με την έμφαση που δίνει ο Νίτσε στον ενεργητικό χαρακτήρα της θέλησης για δύναμη αντιτίθεται στην φιλοσοφία του Σοπενάουερ, για τον οποίο η θέληση ταυτίζεται με την ουσία του ανθρώπου και όχι με την ενεργητική συνείδησή του. Ενώ ο δεύτερος προσπαθεί με κάθε τρόπο να κατασιγάσει την τυραννία της θέλησης, ο πρώτος αναγεννά τη δύναμη ως βούληση.[379]

Ο Walter Kaufmann υποστηρίζει σχετικά με αυτό ότι η βούληση για εξουσία είναι η τελική αρχή που διέπει την ανθρώπινη φύση[380]. Για τον Νίτσε, η βούληση για εξουσία είναι το τελικό, αναντικατάστατο κίνητρο για όλη την ανθρώπινη συμπεριφορά. Οι άνθρωποι επιζητούν την εξουσία πάνω απ 'όλα, ακόμα περισσότερο από την ευχαρίστηση. Η δύναμη και η επιζήτηση της δόξας, είναι οι κινητήριες δυνάμεις πίσω από όλες τις ενέργειές μας.

Ο Νίτσε δείχνει θαυμασμό στα πρόσωπα που εκφράζουν ενεργά τη θέλησή τους. Πώς όμως μπορεί κανείς να επιδείξει τη δύναμη ενεργά; Όχι με την κατοχή των άλλων που είναι μια κατώτερη μορφή εξουσίας στο Νίτσε, αλλά με τον έλεγχο του εαυτού, δηλαδή των επιθυμιών και των παρορμήσεων του. «Αυτή είναι η αποθέωση της εξουσίας και δεν μπορεί να αμφισβητηθεί ότι ο Νίτσε συμφώνησε με αυτή την αρχαία παράδοση ότι ο άνθρωπος που κατακτά τον εαυτό του δείχνει μεγαλύτερη δύναμη από αυτόν που κατακτά άλλους»[381].

Για τον Νίτσε, δεν τίθεται θέμα συμβιβασμού μεταξύ ατομικότητας και κοινωνίας . Το άτομο οφείλει να υπερβεί την κοινωνική σύμβαση αν επιθυμεί να φτάσει στην αυτοϋπέρβαση. Η πρόταση ενός Νίτσε με δημοκρατικές αρχές

---

[378] Γιάννης Τζαβάρας, «ο Ζαρατούστρα του Νίτσε ως κήρυκας του ολέθρου» , ό.π.,σελ.431.

[379] Wellek, R., "The Hellenic Will of Nietzsche would be inconceivable to Schopenhauer", *History of critism*, σελ.340.

[380] Walter Kaufmann, *Nietzsche: Philosopher, Psychologist, Antichrist,* Fourth Edition, New Jersey prinve to Univeristy Press, 1982.

[381] Walter Kaufmann, *Nietzsche: Philosopher, Psychologist, Antichrist,*ό.π.,σελ.252.

προϋποθέτει τη διαμόρφωση μιας συμβατής λύσης που δε θα δίνει υπερβολικό έλεγχο, υπερβολική βαρύτητα, στο κοινωνικό ή στο ατομικό φάσμα. Μέσα από αυτό το πρίσμα, δεν μπορεί να υπάρξει ένας '' δημοκρατικός Νίτσε'' ο οποίος να προτείνει στο άτομο τη ριζική απομάκρυνση του από την κοινωνία . Ο Νίτσε επιλέγει μεταξύ ατόμου και κοινωνίας και επιλογή του είναι το άτομο.[382]

Ο Rosenow (1989) υποστηρίζει ότι η νιτσεϊκή ιδέα της αυτοϋπέρβασης αποτελεί μία αναθεωρημένη μορφή της παραδοσιακής έννοιας της αυτοκυριαρχίας. Η τελευταία βασίζεται στην ιδέα ότι ο άνθρωπος ενέχει δύο ή περισσότερες διαστάσεις και είναι καθήκον του να υποτάσσει τις αντίπαλες σε μία από αυτές , που συνιστά την αυθεντική του ουσία. Βασικός στόχος είναι το άτομο να αγωνίζεται με τον εαυτό του και να καταπνίγει τις κακές ροπές υποτάσσοντάς τες στο ύψιστο στοιχείο. Καθώς η ικανότητα να κυριαρχεί κάνεις στις ροπές του δεν είναι εγγενής, απαιτείται εξωτερική παρέμβαση σε ατή την κατεύθυνση. Αν και οι εκπαιδευτικές θεωρίες διαφέρουν στον τρόπο με τον οποίο εννοούν τους περιορισμούς, όλες αποσκοπούν στην εσωτερίκευση της εξωτερικής αυτής δύναμης έτσι ώστε αυτή να καταστεί αναπόσπαστο μέρος της προσωπικότητας του ανθρώπου. Αυτό είναι και το σημείο αφετηρίας για την αυτοεκπαίδευση. Είναι αυτή ακριβώς η έννοια της αυτοκυριαρχίας που αμφισβητεί ο Νίτσε[383]. Κατ' αυτόν ένα ανθρώπινο ον είναι ένα άτομο, η ουσία του οποίου συνίσταται η ιδιαιτερότητα του. Ο άνθρωπος πρέπει να ξεπεράσει όσα καταπιέζουν τη φύση του και του στερούν την ελευθερία του. Μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται οι συμβατικές ηθικές αξίες καθώς και η υπακοή για τους μελετητές και τους φιλοσόφους με τους οποίους η εκπαίδευσή του τον έχει εμποτίσει. Η υπερνίκηση της λανθασμένης ιδέας της αυτοκυριαρχίας που επιβάλλει το πολιτικό και θρησκευτικό κατεστημένο απαιτεί συνεχή προσπάθεια και ετοιμότητα για απάρνηση και θυσία.[384]

---

[382] James Scott Johnston, «Nietzsche as Educator : A Rexaminatio», ό.π.σελ.81.

[383] Blake Nigel, Paul Smeyers, Richard Smith and Paul Standish, *Education in an age of Nihilism*, London and New York, ό.π.,83.

[384] Blake Nigel, Paul Smeyers, Richard Smith and Paul Standish, *Education in an age of Nihilism*, London and New York, ό.π.,82.

Ο James Scott Johnston εμπνέεται από τη νιτσεϊκή φιλοσοφία και χαρακτηρίζει την ορμή για έναν τύπο εκπαίδευσης ως κάτι που προσδιορίζεται όχι με την κοινωνία, ούτε από το δημοκρατικό καθεστώς , ή με το σχολείο, και τον δάσκαλο, αλλά από την πληθώρα ατομικών χαρακτηριστικών τα οποία τείνουν να συναπαρτίζουν τον εαυτό.[385].

Η σχέση μεταξύ εαυτού και κοινωνίας είναι βεβαίως ιδιαίτερα σύνθετη και η ισορροπία που ρέπει προς ένα δημιουργικό υποκείμενο ενέχει την αμφισβήτηση των συμβάσεων του κοινωνικού ελέγχου, πράγμα που εμπνέει όχι μόνο την νεωτερική εκπαίδευση αλλά και την νεωτερική κουλτούρα εν γένει. Για έναν παιδαγωγό , μια τέτοια κίνηση είναι πιθανώς δυσάρεστη επειδή ανοίγει το δρόμο για απρόβλεπτες εξελίξεις , μια τέτοια κίνηση είναι όμως ζωτικής σημασίας εάν θέλουμε να υπερβούμε τα όρια της σημερινής εκπαιδευτικής κατάστασης και να δημιουργήσουμε περισσότερες για τον εμπλουτισμό του εαυτού. Όπως λέει χαρακτηριστικά ο Ζαρατούστρα : «Κάποιος πρέπει να έχει ακόμα χάος στον εαυτό του για να μπορεί να γεννήσει ένα αστέρι που χορεύει»

Τόσο ο πρώιμος όσο και ο όψιμος Νίτσε αναγνωρίζει ότι μόνο η τέχνη έχει την δύναμη να υπερνικήσει τον μηδενισμό τίποτα άλλο πέραν αυτής, Η τέχνη, αποτελεί το σπουδαιότερο μέσο που καθιστά τη ζωή να είναι η μόνη αντίρροπη δύναμη προς κάθε μορφή θέλησης που υπαγορεύει την άρνηση της ζωής, όπως λέει χαρακτηριστικά.

[385] James Scott Johnston, «Nietzsche as Educator : A Rexaminatio»,ό.π., σελ.68.

Η επικαιρότητα των απόψεων του Νίτσε για την παιδεία

Οι πρώιμες διαλέξεις από τον Νίτσε είναι στις μέρες μας περισσότερο επίκαιρες όσο ποτέ. Οι θέσεις που διατυπώθηκαν το 1876 στις πέντε διαλέξεις αν και αφορούν συγκεκριμένα το γερμανικό εκπαιδευτικό σύστημα απηχούν σε τόσο μεγάλο βαθμό το πνεύμα της εποχής μας ώστε θα μπορούσαν να θεωρηθούν προφητικές. Η εποχή που διανύουμε μπορεί να χαρακτηριστεί ως μετα-νιτσεϊκή όπως και ως μετα-μαρξιστική και μετα-φροϋδική, μιας και ο λόγος περί κρίσης του ευρωπαϊκού πολιτισμού, έκανε την εμφάνισή του με τους «τρείς αρχάγγελους του νεώτερου ανθρώπινου γιγαντισμού»[386] τον Νίτσε, τον Μάρξ και τον Φρόϋντ, με κοινό σημείο αναφοράς των τριών τους την έξαρση του ιδεώδους της επιστήμης, με βασική συνέπεια τον θρίαμβο του θετικισμού σε όλες τις όψεις της ζωής.

Κατά την περίοδο συγγραφής των διαλέξεων για την παιδεία, ο Νίτσε βρίσκεται ακόμη υπό την επίδραση της αρχαιοελληνικής παιδείας, η σκέψη του υπαγορεύεται από τον προσανατολισμό των ελλήνων φιλοσόφων και ποιητών, οι οποίοι ήταν προσηλωμένοι στην ενότητα λόγου και ζωής, μακριά από τη νεώτερη διαίρεσή αρετής και επιστήμης, μακριά από τη νεώτερη τάση του εξορθολογισμού[387].

Οι σύγχρονοι του Νίτσε εκπαιδευτικοί θεσμοί, ήδη από τις τελευταίες δεκαετίες του 19ουαιώνα, έχουν αποπροσανατολισθεί μεταβαλόμενες σε έρμαια του κράτους.Το ερώτημα που γεννάται είναι προφανές: σήμερα μετά

386

Σωτήρης Γουνελάς, *Η κρίση του πολιτισμού,* Αρμός, 1997, σελ.17.

Βλέπε επίσης:Σπύρος Κυριαζόπουλος ,*Ενώπιον της τεχνικής*, εκδ. Γρηγορη και Νικολάι, Μπερντιάγεφ, *Η μοίρα της κουλτούρας*, εκδ.Ευθύνη,Αθήνα, 1992

387 Σωτήρης Γουνελάς , *Η κρίση του πολιτισμού*, ό.π,, σελ.115.

από τόσες μεταρρυθμίσεις στο χώρο της παιδείας πώς είναι δυνατόν να βιώνουμε την ίδια κατάσταση την οποία πραγματεύεται ο Νίτσε στις διαλέξεις του; Αναζητώντας πιθανές απαντήσεις στο ερώτημα οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι η πρωταρχική στόχευση της εκπαίδευσης είναι διαφορετική από τη σημερινή. Στις μέρες μας όλοι μιλούν για παιδεία αλλά εννοούν απλώς την κατάρτιση, με τη μορφή που στηλιτεύει ο Νίτσε στις διαλέξεις του. «Είτε στραφούμε στην αρχαία παράδοση, είτε στην χριστιανική, οι απαιτήσεις μας βρίσκονται στους αντίποδες της χρησιμοθηρικής, ωφελιμιστικής και βιοποριστικής αντίληψης που κυριάρχησε κυρίως από τότε που το κράτος και βεβαίως η κρατική ιδεολογία προώθησαν και εδραίωσαν παντού τον εναγκαλισμό παιδείας-εκπαίδευσης-κρατικού ή δημοσιοϋπαλληλικού μηχανισμού»[388]

Δυο είναι οι "τερατογενέσεις" με τις οποίες μας προίκισε ο προοδευτικός φιλελεύθερος 19ος αιώνας: η καλλιέργεια του επιστημονικού ιδεώδους και η πολιτιστική κατανάλωση. Είναι βέβαιο ότι η βιομηχανική επανάσταση αποτέλεσε κομβικό σημείο στην ιστορία της ανθρωπότητας, άλλαξε τη δομή της κοινωνίας και δημιούργησε νέες σχέσεις μεταξύ παραγωγής , αγοράς και χρήματος. Οι σχέσεις αυτές άλλαξαν τα μέχρι τότε δεδομένα ενώ τα αποτελέσματα αυτών δεν άργησαν να φανούν. Το μεγαλύτερο μέρος του εργατικού δυναμικού αντικαταστάθηκε από τις μηχανές, η ανεργία αυξήθηκε δραματικά, σημειώθηκε έξαρση της εξειδίκευσης και προωθήθηκε η μαζική κουλτούρα, η οποία σταδιακά οδήγησε στην περιθωριοποίηση της αυθεντικής παιδείας. Επομένως οι νέες σχέσεις μεταξύ παραγωγής, αγοράς και χρήματος λειτούργησαν ως τροχοπέδη για την αυθεντική παιδεία, διότι όπως παρατηρεί ο Νίτσε η παιδεία που οδηγεί στην μοναξιά, που βάζει στόχους πέρα από τις οικονομικές απολαβές, προκαλεί την αποστροφή. Έχει γίνει πια συνήθεια η παιδεία αυτού του είδους, να είναι απορριπτέα ως ''εγωισμό ανώτερου βαθμού'' ως ''ανήθικο μορφωτικό επικουρισμό''. Αυτό συμβαίνει γιατί

388 Στο ιδιο, σελ.119.

σύμφωνα με τις ηθικές αρχές που ισχύουν σήμερα, αυτό που απαιτείται είναι κάτι εντελώς αντίθετο: μια ταχύρρυθμη μόρφωση, ώστε να μπορεί κανείς γρήγορα να κερδίσει πάρα πολλά χρήματα, και ακόμη μια γερή μόρφωση»[389] . Η ταχύρρυθμη εκπαίδευση το 1876, ήταν το νέο σύνθημα του κράτους προκειμένου να δημιουργήσει χρήσιμους υπαλλήλους που θα το υπηρετούν. Αυτή η στρατηγική του κράτους σε συνδυασμό με το γενικότερο πνεύμα της όψιμης εποχής, μετατόπισαν το κέντρο βάρους του εκαπιδευτικού συστήματος από τα ιδεώδη της αυθεντικής μόρφωσης σε επιφανειακούς και χρησιμοθηρικούς στόχους, που εκπορεύονταν από το νέο «εθνικό-οικονομικό δόγμα»της εποχής[390] .

Όμως τα αίτια που οδήγησαν στη γενικευμένη, αλλά ταυτοχρόνως ελλειμματική και εκβαρβαρισμένη παιδεία δεν εκπορεύονταν αποκλειστικά και μόνο από ότι ο Νίτσε αποκαλεί νέο εθνικό-οικονομικό δόγμα. Κατ'αυτόν, στις εξελίξεις αυτές φαίνεται να εμπλέκεται και ο φόβος της καταπίεσης από τη θρησκεία «ώστε όλες οι κοινωνικές τάξεις στρέφονται με λαχτάρα στην παιδεία και ρουφούν εκείνα ακριβώς τα στοιχεία της που έχουν την δύναμη να διαλύουν τα θρησκευτικά ένστικτα»[391]. Πέραν αυτών, η στρατηγική του κράτους που προωθεί την ολοένα και πλατύτερη μόρφωση του λαού είναι και αυτή υποκινούμενη από οφέλη οικονομικού περιεχομένου και αυτό γιατί όπως παρατηρεί ο Νίτσε: «Συχνά το κράτος για χάρη της ίδιας της ύπαρξής του, επιδιώκει τη μεγαλύτερη δυνατή διάδοση της παιδείας, αφού ξέρει ότι είναι πάντοτε ισχυρό, ώστε να υποτάσσει στον ζυγό του ακόμα και την πιο έντονα χειραφετημένη παιδεία και ακόμη, επειδή έχει διαπιστώσει ότι η πλατιά μόρφωση των υπαλλήλων του ή των στρατιωτικών του αποβαίνει τελικά σε δικό του όφελος, δηλαδή του κράτους, στον ανταγωνισμό του με άλλα κράτη»[392].

---

389 Φρειδερίκος Νίτσε, *Μαθήματα για την παιδεία*, ό.π.,σελ 49.

390 Στο ίδιο,σελ 50.

391 Φρειδερίκος Νίτσε, *Μαθήματα για την παιδεία*, ,ό.π.,σελ50.

392 Στο ίδιο,σελ 51 .

Στις μέρες μας, ο πολλαπλασιασμός των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, συμβαδίζει με την αποδυνάμωση του μορφωτικού επιπέδου σε ένα περιβάλλον εκλαϊκευσης της γνώσης και εκμαυλισμού της επιστημονικής γνώσης.[393]

Σε ό,τι αφορά τον "δημοσιογραφισμό" που σχετίζεται με την νεωτερική εκπαίδευση, ο Νίτσε επισημαίνει χαρακτηριστικά: «Το δημοσιογραφικό έντυπο παίρνει τη θέση της παιδείας και όποιος εξακολουθεί να έχει αξιώσεις για μόρφωση στηρίζεται πια - έστω και αν είναι ο ίδιος επιστήμονας – σ' αυτό το ενδιάμεσο κολλητικό στρώμα που στοκάρει τους αρμούς ανάμεσα σε κάθε κοινωνική τάξη, σε κάθε τέχνη, σε κάθε επιστήμη και που είναι τόσο στερεό και αξιόπιστο όσο μόνο το δημοσιογραφικό έντυπο μπορεί να είναι».[394] Κατά αυτόν, οι μορφωτικοί στόχοι της εποχής του καταλήγουν να αποτυπώνονται στις φυλλάδες των δημοσιογράφων, δήλωση που μοιάζει προφητική καθώς έναν αιώνα μετά η δημοσιογραφία έχει κατακτήσει με τρόπο «ιμπεριαλιστικό» τους διάφορους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας[395].

Μελετώντας σε βάθος τις διαλέξεις του Νίτσε για την παιδεία και αναζητώντας τα τρωτά σημεία στην οργάνωση της γερμανικής εκπαίδευσης, ερχόμαστε αντιμέτωποι με μια πληθώρα προβλημάτων που ταλανίζουν έναν αιώνα μετά όχι μόνο το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί μεταξύ άλλων η παραμέληση της μητρικής γλώσσας.

Η μητρική γλώσσα αποτελεί για κάθε λαό συστατικό στοιχείο της ταυτότητας ενώ συνάμα αντικατοπτρίζει μια εξατομικευμένη πτυχή του πολιτισμού. Αν τα παραπάνω συνδεθούν με το γεγονός ότι η μητρική γλώσσα αποτελεί το κυρίαρχο όργανο επικοινωνίας, οφείλουμε όλοι να αφυπνιστούμε και να συνειδητοποιήσουμε τις επιπτώσεις που έχει η μη ορθή χρήση της τόσο από την εκπαίδευση όσο και από την κοινωνία εν γένει. Κανένας λαός δεν αποκτά συνείδηση του εαυτού του, αν δεν φροντίσει μέσω αυτής να αποκτήσει

---

393 Κ. Βουδούρης ,(επιμ.) *Παιδεία*: *Η εκπαίδευση την εποχή της οικουμενικότητας*, Ιωνία, Αθήνα 2008, σελ.22-23.

394 Φρειδερίκος Νίτσε, *Μαθήματα για την παιδεία*, ό.π.,σελ 54-55.

395 Σωτήρης Γουνελάς , *Η κρίση του πολιτισμού*, ό.π,,σελ.121.

αυτογνωσία.

Το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα φαίνεται να υιοθέτησε αναφορικά με τη χρήση της ελληνικής γλώσσας τις ίδιες στρατηγικές με εκείνες που υιοθετήθηκαν από το πρωσσικό του 19ου πράγμα που διαφαίνεται από τις διαλέξεις του Νίτσε για την παιδεία. Συνέπεια αυτού , ο λαός αφέθηκε «αφύλαχτος και παραδομένος»[396] στο πνεύμα της εποχής, δε διετέλεσε ένα από τα πρωταρχικά χρέη του ώστε «με αυθεντία και αξιοπρεπή αυστηρότητα, να οδηγήσει στη σωστή κατεύθυνση τους νέους που έχουν περιέλθει τώρα σε κατάσταση γλωσσικής αγριότητας και να τους φωνάξει: ''Πάρτε την γλώσσα σας στα σοβαρά''»[397]. Αυτά τα λόγια του Νίτσε μοιάζουν προφητικά για την παιδεία στην Ελλάδα σήμερα αφού αποτυπώνουν με ακρίβεια την κατάσταση που επικρατεί όσον αφορά τη διδασκαλία της μητρικής γλώσσας. Η φράση του Νίτσε στη δεύτερη από τις διαλέξεις για την παιδεία: «Αν δεν φτάσετε να αισθάνεστε φυσική αηδία για ορισμένες λέξεις και εκφράσεις που τις έχουμε συνηθίσει από τα δημοσιογραφικά φύλλα, πάψετε να πασχίζετε για μόρφωση»[398] μπορεί να αφορά την κατάσταση που λάμβανε χώρα στο γερμανικό γυμνάσιο κατά το 1872, παρόλα αυτά όμως ανταποκρίνεται σε μεγάλο βαθμό στην πραγματικότητα του σύγχρονου εκπαιδευτικού συστήματος σήμερα. Αναζητώντας τα αίτια της προαναφερθείσας κατάστασης, οι ευθύνες πρέπει να αποδοθούν τόσο στους δασκάλους, οι οποίοι «δεν έδειξαν μέσα στα κείμενα των κλασσικών μας συγγραφέων πόσο προσεκτικά και τοις μετρητοίς πρέπει να εκλαμβάνουμε κάθε φράση»[399], όσο και στο εκπαιδευτικό σύστημα το οποίο δεν έθεσε σε προτεραιότητα την αναγκαιότητα της διδασκαλίας της αρχαίας ελληνικής γλώσσας. Είναι λυπηρό να παραλείπονται και να περιορίζονται οι ώρες διδασκαλίας της, την στιγμή που πολλές χώρες

---

396 Σωτήρης Γουνελάς , *Η κρίση του πολιτισμού*, ό.π., 122.

397 Φρειδερίκος Νίτσε, *Μαθήματα για την παιδεία,ό.π.,*σελ 63.

398 Στο ίδιο, ,σελ.63.

399 Φρειδερίκος Νίτσε, *Μαθήματα για την παιδεία*,ό.π.,σελ. 64

της Ευρώπης έχουν εντάξει τη διδασκαλία της στο ωρολόγιο πρόγραμμά τους ως απαραίτητη προϋπόθεση για την ορθή εκμάθηση της δικής τους γλώσσας. Τα αρχαία ελληνικά οξύνουν το νου, εισάγουν τον εκπιδευόμενο σε σύνθετες έννοιες ενώ συμβάλλουν πρωτίστως στη διαμόρφωση ενεργών πολιτών που διαθέτουν κριτική σκέψη. Αναμφίβολα το κατά πόσο τα αρχαία ελληνικά διδάσκονται ως γλώσσα ζωντανή, έχει να κάνει αποκλειστικά και μόνο με τον δάσκαλο, διότι «το να καταλαβαίνει κανείς να μεταχειρίζεται το ζωντανό ως κάτι ζωντανό, ακριβώς με αυτό αρχίζει το έργο του πραγματικού δασκάλου: Με την καταπίεση του ''ιστορικού ενδιαφέροντος'' που ξεπετάγεται ορμητικά από όλες τις μεριές, με το να δείξει στο νέο ότι πάνω από όλα πρέπει να πράξει σωστά, όχι να μάθει»[400].

Κατά τον Wilhelm von Humboldt, η γλώσσα συνιστά μια ενεργητική δραστηριότητα, ο χαρακτήρας και η δομή της οποίας εκφράζουν την ατομικότητα του ομιλητή καθώς και το εκπαιδευτικό του υπόβαθρο. Σύμφωνα με τον γερμανό στοχαστή, η γλώσσα είναι κατά πρώτον πνευματική «ενέργεια» και κατά δεύτερο «έργο»: «Δεν πρέπει να νοείται η γλώσσα ως δοχείο, μέσα στο οποίο αποθηκεύουμε τις γνώσεις μας. Η γλώσσα είναι όργανο με το οποίο δίνουμε μορφή στη σκέψη μας. Δεν είναι τεχνικό κατασκεύασμα, αλλά πρωταρχική πνευματική ενέργεια, με την οποία η ακαθόριστη ανθρώπινη διανόηση λαμβάνει συγκεκριμένη και πλαστική μορφή. Γι' αυτό η γλωσσική ενέργεια ισοδυναμεί με πνευματική άσκηση, με την οποία προωθείται ο άνθρωπος στην πνευματική του τελείωση».[401] Ως το κατ' εξοχήν εργαλείο που είναι κατάλληλο να συντελέσει αποτελεσματικά στην πνευματική ανύψωση του ανθρώπου – διά μέσου της συμπλοκής μορφής και ουσίας που παρουσιάζει – ο Humboldt εκλαμβάνει την αρχαία ελληνική γλώσσα, της οποίας την καλλιέργεια τοποθετεί στο κέντρο του ανθρωπιστικού γυμνασίου του 19ου αιώνα.

---

[400] Φρειδερίκος Νίτσε, *Μαθήματα για την παιδεία*,ό.π , σελ. 66

[401] Κ. Δ. Γεωργούλης , «Ανθρωπισμός,» *Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια* , 1989,σελ. 4 8 7

Οι διαλέξεις του Νίτσε για την παιδεία, παρά το γεγονός ότι γράφτηκαν για να στηλιτεύσουν το γερμανικό εκπαιδευτικό σύστημα του περασμένου αιώνα, δίνουν αφορμές για προβληματισμό τόσο για το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα όσο και την σύγχρονη κοινωνία στο σύνολό της. Οι προτροπές του γερμανού φιλοσόφου για στροφή προς το αρχαιοελληνικό ιδεώδες ως κοιτίδα του ευρωπαϊκού πολιτισμού, πρέπει να μας αφυπνίσουν εγκαίρως ώστε να συνειδητοποιήσουμε ότι αυτό στο οποίο παραπέμπει ο Νίτσε «δεν είναι μια στείρα αρχαιολατρεία, αλλά η γονιμοποίηση του νου και των αισθήσεων στη σημερινή εποχή ή σε οποιαδήποτε άλλη, έτσι ώστε να βοηθηθεί ο άνθρωπος να ξαναβρεί το μέγεθος που έχασε».[402]

[402] Σωτήρης Γουνελάς, *Η κρίση του πολιτισμού*, ό.π.,σελ. 127.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Φτάνοντας στο τέλος της ανά χείρας εργασίας, πρωταρχική ερμηνευτική παραδοχή είναι ότι υπάρχει συνέχεια μεταξύ των πρώιμων και όψιμων θέσεων του Νίτσε για την παιδεία και είναι εμφανές ότι ο Νίτσε προσεγγίζει την εκπαίδευση ως μια διαδικασία που συνδέεται εγγενώς με τη φιλοσοφία και αυτός είναι ο βασικός λόγος που χαρακτηρίζεται ως φιλόσοφος της εκπαίδευσης. Τόσο ο πρώιμος όσο και ο όψιμος Νίτσε αναγνωρίζει επίσης ότι μόνο η τραγική τέχνη έχει την δύναμη να υπερνικήσει τον μηδενισμό δεδομένου ότι αποτελεί το σπουδαιότερο μέσο που καθιστά τη ζωή να είναι η μόνη αντίρροπη δύναμη προς κάθε μορφή θέλησης που υπαγορεύει την άρνηση της ζωής.

Σε σχέση με την τοποθέτηση του Νίτσε για την παιδεία την εποχή του μηδενισμού κατά τον 19ο αιώνα το γερμανικό εκπαιδευτικό σύστημα είχε απομακρυνθεί από τα ιδανικά του ανθρωπισμού του Χούμπολντ, ο οποίος προσπάθησε να πραγματώσει το ιδεώδες της Bildung που αποσκοπούσε μεταξύ άλλων στην " ενοποίηση της μάθησης, της σοφίας και της αρετής" με την ανάπτυξη όλων των δυνατοτήτων του ατόμου ώστε αυτός να αυτονομηθεί και να πράξει με γνώμονα την ελεύθερη βούλησή του.

Επίσης έγινε αντιληπτό κατά τον Νίτσε, ότι ο μηδενισμός ως συνέπεια της διατύπωσης του θανάτου του θεού είχε αποπροσανατολίσει την ευρωπαϊκή ανθρωπότητα. Στην πραγματικότητα ο μηδενισμός για τον Νίτσε, θα πρέπει να εκληφθεί ως η κατάσταση στην οποία μπορεί να βρεθεί κάποιος όταν κυριαρχεί η συλλογική και ατομική αδιαφορία. Η διαδικασία του να ξεπεράσει κανείς αυτό το αρνητικό είδος μηδενισμού δεν είναι τόσο ζήτημα αντικατάστασης των παλαιών αξιών με νέες, όσο η μεταστοιχείωση των παλαιών αξιών. Η μόνη δυνατή κατεύθυνση στην οποία η παιδεία έχει προεξέχοντα ρόλο, είναι να βρει το άτομο που θα ξεπεράσει

τις υπάρχουσες συνθήκες του μηδενισμού και σε αυτό το πλαίσιο προκρίνει έναν νέο τύπο ανθρώπου, το υπεράνθρωπο.

Έγινε φανερό επίσης κατά τον Νίτσε, ότι υπέρτατος σκοπός της παιδείας δεν είναι άλλος από την αυτογνωσία, η οποία μπορεί να επιτευχθεί αποκλειστικά και μόνο εάν η μάζα υποταχθεί στη μεγαλοφυΐα και αυτό γιατί σκοπός της εκπαίδευσης δεν μπορεί να είναι η μόρφωση της μάζας, αλλά των επίλεκτων ατόμων, αυτών που έχουν τις δυνατότητες για έργα μεγάλα προορισμένα να διαρκέσουν[403]. Μόνο η παιδεία, μέσω της ορθής καθοδήγησης των αυθεντικών παιδαγωγών θα επιτρέψει στους ανθρώπους να εξελιχθούν και να εναντιωθούν στην εφησυχαστική μορφή ύπαρξης που οδηγεί στον μηδενισμό . Έτσι, ο Υπεράνθρωπος αντιπροσωπεύει μια ριζική επιβεβαίωση της ζωής και συνιστά αντίδοτο στον κυρίαρχο μηδενισμό.

Αυτή την ενεργητική κατάφαση στη ζωή που είναι καρπός μιας ωριμότητας που έχει καλλιεργήσει την τάση για εξατομίκευση και αρμονία, ο Νίτσε την αποκαλεί Απολλώνια παιδεία..

Βάσει των παραπάνω, οι παιδαγωγικές θέσεις του Νίτσε, εντάσσονται σε ένα αρκετά εκτεταμένο σχέδιο ριζικής μεταρρύθμισης του ίδιου του ευρωπαϊκού πολιτισμού.

Εδώ δεν τίθεται θέμα συμβιβασμού με τον πολιτισμό, το άτομο οφείλει να υπερβεί την κοινωνική σύμβαση εάν επιθυμεί να φτάσει στην αυτοϋπέρβαση. Η αυθεντική υπερνίκηση της λανθασμένης ιδέας της αυτοκυριαρχίας που επιβάλλουν οι κατεστημένες αξίες, απαιτούν συνεχή προσπάθεια και ετοιμότητα για απάρνηση και θυσία. Κατά τον Νίτσε, μετά την κατάρρευση της χριστιανικής ηθικής, ο άνθρωπος απελευθερώθηκε από τα δεσμά της, με αποτέλεσμα να μην απαιτείται να αιτιολογεί τις πεποιθήσεις και τις πράξεις του, να είναι ελεύθερος και να οφείλει να οργανώσει μόνος τον κόσμο με νέες αξίες. Η αναζήτηση της ελευθερίας είναι επομένως η

---

403 Φρειδερίκος Νίτσε, *Μαθήματα για την παιδεία* , ό.π.,σελ. 101.

αναζήτηση της αυθεντικής ύπαρξης που προκύπτει από ένα βαθύ αίσθημα ευθύνης από την πλευρά του ατόμου. Πρόκειται για μία ελευθερία που ο άνθρωπος μπορεί να επιτύχει αγωνιζόμενος εντελώς μόνος του.

Όσον αφορά την ανάπτυξή μας που αφορά την επικαιρότητα των θέσεων του Νίτσε για την παιδεία, κατέστη φανερό ότι οι διαλέξεις του Νίτσε για την παιδεία του 1876, παρά το γεγονός ότι γράφτηκαν για να στηλιτεύσουν το συγκεκριμένο γερμανικό εκπαιδευτικό σύστημα του 19ου αιώνα, αφορούν άμεσα την εκπαίδευση στις μέρες μας. Οι προτροπές του γερμανού φιλοσόφου για στροφή προς το αρχαίο ελληνικό μορφωτικό ιδεώδες θα πρέπει να μας αφυπνίσουν εγκαίρως ώστε να συνειδητοποιήσουμε ότι αυτό στο οποίο παραπέμπει ο Νίτσε δεν είναι μια στείρα αρχαιολατρία, αλλά η αφύπνιση του νου, ώστε να ξαναβρούμε το δρόμο προς την αυθεντική παιδεία.

Οι σύγχρονοι εκπαιδευτικοί θεσμοί έχουν αποπροσανατολισθεί καθώς μεταβλήθηκαν σε έρμαια των επιταγών του κράτους. Το ερώτημα που γεννάται είναι προφανές: σήμερα μετά από τόσες μεταρρυθμίσεις στο χώρο της εκπαίδευσης, πώς είναι δυνατόν να βιώνουμε την ίδια κατάσταση την οποία στηλιτεύει ο Νίτσε στις διαλέξεις του έναν αιώνα πριν; Αναζητώντας απαντήσεις στο καίριο αυτό ερώτημα οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι η πρωταρχική όψη της παιδείας είναι διαφορετική από τη σημερινή. Στις μέρες μας όλοι μιλούν για παιδεία αλλά εννοούν όμως την επαγγελματική κατάρτιση στην οποία ο Νίτσε ασκεί κριτική στις διαλέξεις του.

Ο γερμανός φιλόσοφος ωθεί τον σύγχρονο άνθρωπο να προβληματιστεί επάνω σε διάφορα ερωτήματα, όπως τους λόγους για τους οποίους το σύγχρονο ελληνικό κράτος επιδιώκει να κρατήσει του πολίτες του μακριά από την αρχαία ελληνική παιδεία. Ένα ακόμη ερώτημα έχει να κάνει με τους λόγους για τους οποίους είναι έκδηλη η φθίνουσα πορεία της ανθρωπότητας, με την ταυτόχρονη διόγκωση αδυναμιών που προκύπτουν από τον τεχνολογικό πολιτισμό. Αναζητώντας απαντήσεις στα παραπάνω ερωτήματα, η θέση του Νίτσε στις διαλέξεις για την

παιδεία του 1876 είναι διαφωτιστική: « Γιατί οι επιστημονικές σπουδές έχουν λάβει τέτοια έκταση σήμερα, ώστε όποιος θέλει να πετύχει κάτι αξιόλογο σε κάποια επιστήμη, πρέπει να ασχοληθεί με ένα εντελώς ειδικό επιστημονικό τομέα μένοντας ανυποψίαστος για όλους τους άλλους».[404]

[404] Φρειδερίκος Νίτσε, *Μαθήματα για την Παιδεία*, ό.π.,σελ.52.

ΓΕΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Έργα του Friedrich Nietzsche

- *Μαθήματα για την παιδεία*, μτφρ: Ν.Μ. Σκουτερόπουλος, Printa, Αθήνα, 2006.

- *Πέρα από το καλό και το κακό,* μτφρ: Ζ. Σαρίκας, Νησίδες, Θεσσαλονίκη, 1999.

- *Ανεπίκαιροι Στοχασμοί,* Εκδοτική Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, 2006.

-*Ανθρώπινο πολύ ανθρώπινο,* μτρφ: Χριστοδούλου, Ι.Σ., Θεσσαλονίκη, *1996.*

-*Γενεαλογία της ηθικής,* μτρφ: Ζ.Σαρίκας, Βάνιας, 200*8.*

-*Έτσι μίλησε ο Ζαρατούστρα,* μτφρ. Ζ.Σαρίκας, Νησίδες, Θεσσαλονίκη,1998.

-*Χαρούμενη Επιστήμη*, μτφρ: Ζ.Σαρίκας, Νησίδες, Θεσσαλονίκη,2004.

-*Το λυκόφως των ειδώλων*, μτφρ: Ζ. Σαρίκας, εκδοτική Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη,2010.

-*Ο Σοπενάουερ ως παιδαγωγός*, μτφρ: Κ.Σαρρόπουλος, εκοδ.Γκοβόστη, Αθήνα,2002.

-*Η θέληση για δύναμη*, μτφρ.Ζ.Σαρίκας, Νησίδες, Θεσσαλονίκη,2001.

- «*Εμείς Οι Φιλόλογοι*», μτφρ.Ζ. Σκουτερόπουλος, *Φιλόλογος*, 78(1994), σελ.334-342.

ΔΕΥΤΕΡΕΥΟΥΣΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Adorno, Theodor A., *Θεωρία της ημιμόρφωσης*, μτφρ: Λ.Αναγνώστου, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2000.

2. Adorno, Theodor A., και Χορκχάιμερ Μαξ, *Η διαλεκτική του Διαφωτισμού*, μτφρ: Λ.Αναγνώστου, Νήσος, Αθήνα, 1996.

3. Bernard, Reginster, *The affirmation of life: Nietzsche on overcoming nihilism*, Harvard University Press, 2008.

4. Brobjer, T.H., «*Nietzsche's View of the Value of Historical Studies and Methods*», *Journal of the History of Ideas*, 65/2 (2004), σελ. 301-322.

5. Deleuze, Gilles, *Ο Νίτσε και η φιλοσοφία*, μτφρ: Γ.Σπανός, Πλέθρον, 2002.

6. Emden,C.J., «Towards a Critical Historicism: History and Politics in Nietzsche's second "Untimely Meditation», *Modern Intellectual History*, 3/1 (2006), σελ.1-31.

7. Foucault, Michel, *Τρία κείμενα για τον Νίτσε*, μτφ. Δ. Γκινοσάτης, εκδ. Πλέθρον 2003, Αθήνα.

8. Cordon A., Graig, *Germany 1866-1945*, Oxford University Press, New York, 1978.

9. Gur-Ze'ev, Ilan , «Bildung and Critical Theory Facing Post-Modern Education», *Journal of Philosophy of education*, 3/36(2002), σελ.391-408.

10. Heidegger, Martin, « Plato's Doctrine of Truth», στο : *Pathmarks*, ed.William McNeil, μτφρ: Thomas Sheeham, Cambridge University Press, 1999, σελ.155-182.

11. Herman, Barbara , «Trainig to autonomy: Kant and the question of moral education», στο : *Moral Literacy*, Harvard University Press, 2007, σελ. 147-158.

12. Horlacher, Rebekka, « Bildung– A Constraction of a history of philosophy of

education», *Studies in Philosophy and Education*, 23 (2004), σελ.409- 426.

13. Jonas,Marks,«A revaluation of nietzsche;s anti-democratic pedagogy: the overman, perspectivism, and self-overcoming», *Studies in philosophy and education*, 28/2(2009), σελ.153-169.

14. Kakkori . l . "Nietzschean Education and Gelassenheit-education: How to Educate with a Hammer? , *Encyclopaedia of Philosophy of Education, 2005.*

15. Kaufmann, Walter , *Nietzsche: Philosopher, Psychologist, Antichrist* , New York, 1968.

16. Lambeir, B., Smetyer, P., «Nihilism: beyond optimism and pessimism», *Studies in philosophy and education,* 22/3-4(2003), σελ. 183–194.

17. Marks,J onas, «A revaluation of nietzsches anti-democratic pedagogy: the overman, perspectivism, and self-overcoming», *Studies in philosophy and education*, 28/2(2009), σελ. 153-169.

18. Montinari, Mazzino , *Νίτσε – Τι παραγματικά είπε*, μτφρ:Ραυτόπουλος, Γ. Σαββάλας, Αθήνα, 1998.

19. Pearson, Keith Ansell, *Νίτσε*, μτφρ: Δ., Ρισάκη, Πατάκης, Αθήνα, 2008.

20. Peters,R.S., *Ethics and Education*, George Allen & Unwin Publishers, London,1995.

21. Pinkard,Terry, *Hegel's Phenomenologie: the Society of Reason*, *Cambridge,* New York, 1996.

22. Prange, Klaus, «*Bildung*: a paradigm regained?», *European Educational Research Journal*, 3/ 2 (2004), σελ.501-509.

23. Richard, Schacht, " A Nietzschean Education: Zarathustra as Educator", στο : *Philosophers on Education*,(επιμ.) Oksenberg Rorty, 1998, σελ. 318- 333.

24. Schacht, Richard ,«Nietzsche's System», *Journal of the History of Philosophy* 35/ 3 (1997), σελ. 476-477.

25. Schiller, F. *On the Aesthetic education of man*, *trans.Reginald Snell,New York*, Frederick Ungar, 1965.

26. Stojanov, Krassimir, «The Concept of Bildung and its Moral Implications »,στο: *Becoming oneself: Dimensions of Bildung and the facilitation of personality development*, Springer Fachmedien Wiesbaden, (2012), σελ. 75-88.

27. Varkøy, Øivind, «The Concept of Bildung» , *Philosophy of Music Education Review,* 18/1(2010), σελ.85-96.

28. Whitty Geoff, "Education, Economy and National Culture , στο : *Social and cultural forms of Modernity*, Cambridge, Polity Press, 1992, σελ. 267-320.

29. Βαβούρας,Ηλίας, «Ιστορία και ζωή στη φιλοσοφία Του Νίτσε», *Φιλοσοφία Και Παιδεία*, 55(2010), σελ.31-34.

30. Βαλλιάνος , Περικλής ,*Φιλοσοφία στην Ευρώπη,* Γ, ΕΑΠ, Πάτρα ,2000

31. Βουδούρης, Κ.,(επιμ).Παιδεία: *Η εκπαίδευση την εποχή της οικουμενικότητας*, Παιδεία, Αθήνα, 2008.

32. Βώκος, Γεράσιμος , «Ο Νίτσε και η Φιλολογία» ,*Λόγου Χάριν*,ΙΙ(1999), σελ.73-79.

33. Γεωργούλης, Κωνσταντίνος, «Ανθρωπισμός», Παιδαγωγική ψυχολογική εγκυκλοπαίδεια, Αθήνα, 1989.

34. Γουνελάς, Σωτήρης, *Η κρίση του πολιτισμού,* Αρμός, Αθήνα, 1997.

35. Δημόπουλος, Βασίλης « Η έννοια της ζωής και οι επιπτώσεις της , στην νιτσεϊκή αγωγή και παιδεία » , *Επιστήμες Της Αγωγής*,4 (2003), σελ. 127-135.

36. Καντ, Ιμμάνουελ, *Δοκίμια,* μτφρ: Ε.Παπανούτσος, Δωδώνη, Αθήνα, 1971.

37. Καραβάκου, Βασιλική ,*Δοκίμια στην Εγελιανή φιλοσοφία της Παιδείας,* Gutenberg, Αθήνα, 2009.

38. Καρακατσάνης, Π. *Φιλοσοφία της Παιδείας*, Gutenberg, Αθήνα, 1991.

39. Καραφύλλης, Γρηγόρης, «Η Έννοια Της Φιλοσοφίας Της Παιδείας Κατά Τον

R.S.PETERS», *Ελληνική Φιλοσοφική Επιθεώρηση*, 16/ 48 (1999), σελ.231-249.

40. Κυριαζόπουλος, Σπύρος ,«Ενώπιον της τεχνικής», εκδ. Γρηγόρη και Νικολάι, Μπερντιάγεφ, Η μοίρα της κουλτούρας, εκδ.Ευθύνη, 1992.

41. Λέβιτ, Κ.*Από τον Hegel στο Νίτσε: Το επαναστατικό ρήγμα στην σκέψη του 19ου αιώνα*, τόμος Ά, μτφρ.Γ.Αποστόλου, Γνώση, 1987.

42. Magnus B.- Higgins, K.M., επιμ., *The Cambridge Companion to Nietzsche, Cambridge University Press,* Cambridge, 1996.

43. Μαγγίνη Γκόλφω, «Φαινομενολογία, Ερμηνευτική, Γενεαλογία: Τρείς Θεωρητικές Κατευθύνσεις Στην Σύγχρονη Φιλοσοφία Της Παιδείας», *Ελληνική Φιλοσοφική Επιθεώρηση,* 25(2008), σελ.234-247.

44. Μαγγίνη, Γκόλφω, «Νεωτερική και Μετανεωτερική φιλοσοφία της παιδείας: Διακυβεύματα και προοπτικές», *Δωδώνη,* 34(2004-7), σελ.7-34.

45. Μαγγίνη, Γκόλφω, «Η Παιδεία Στη Φιλοσοφική Νεωτερικότητα : Μία Σύντομη Αποτίμηση», *Διάπλους,* 24(2008), σελ.47-51.

46. Νταβαρίνος, Παναγιώτης, «Η φιλοσοφία της παιδείας κατά τον Hegel», *Φιλοσοφία Και Παιδεία,* 54(2010), σελ.6-8.

47. Πελεγρίνης, Θεοδόσιος, *Οι πέντε εποχές της φιλοσοφίας*, Παπασωτηρίου,2011.

48. Πεντζοπουλου Τ. – Βαλαλά ,*Martin Heidegger, Ο φιλόσοφος του λόγου και της σιωπής,* , Βάνας, Θεσσαλονίκη, 1991.

49. Πλάτων, Φαίδων (Περί Ψυχής), Μτφρ.Θ.Μαυρόπουλος, 2007.

50. Πλάτων. *Πολιτεία*. μτφρ. Ν.Μ. Σκουτερόπουλος,Πόλις, Αθήνα,2002.

51. Ποντικός Ηλίας, «Οι Φιλοσοφικές Προκείμενες Της Παιδαγωγικής Του Νίτσε», *Ελληνική Φιλοσοφική Επιθεώρηση,* 10(1993), σελ.46-57.

52. Πρελορέντζος, Γιάννης,«Ελευθερία και καταναγκασμός στην φιλοσοφία της παιδείας του Κάντ», *Αξιολογικά,* 13(2000), σελ.132-165.

53. Σιδερά-Λύτρα, Παρασκευή ,*Περί Παιδαγωγικής Ιμμάνουελ Καντ*,Αδερφοί Κυριακίδη, Αθήνα, 2004.

54. Τερζάκης, Φ. *Νιτσεϊκές μεταμορφώσεις, Για τη πρόσληψη του Νίτσε την εποχή του τεχνικοποιημένου καπιταλισμού*, Futura ,Αθήνα , 2004.

55. Τζαβάρας,Γ. «Ο *Ζαρατούστρα του Νίτσε ως κήρυκας του ολέθρου», Φιλοσοφία 15-16(*1985-1986), σελ.398-442.

56. Τριαντάρη, Σωτηρία, *Η διαχρονικότητα των εκπαιδευτικών απόψεων του Friedrich Nietzsche : Μαθήματα για την παιδεία* ,Τυπωθήτω, Αθήνα,2006 .

Abstract

This Dissertation ''Friedrich Nietzsche's aspects of education'' deals with a particularly interesting subject regarding the modern philosophy of education in general, as well as the educational reality of Germany in the 19th century. The primary purpose of the Dissertation is to investigate and analyze the pedagogical opinions of Nietzsche, as they are presented in his chronologically initial scripts and mainly at ''Lectures for Education'' in 1876. Furthermore, the Dissertation seeks to demonstrate the origins of the central principles of nihilism for late Nietzsche's work and finally to discuss how this problematic can be used as an interpretative prism through which the newer state can be seen, and in particular the queries and impasses of modern education. All the above parts of the Dissertation, form a unified body that deals with early as well as late Nietzsche's work, focusing on the uncovering of the problems that the educational system faces nowadays. As a primary interpretative assumption, the fact that there is a continuity between early and late Nietzsche's opinions about education is used. It is obvious that the philosopher approaches education as a procedure that is strongly connected with philosophy. This is the main reason why he was known as the ''Philosopher of Education''. Nietzsche's writings can be considered as pedagogical since they include educational dimensions and elements of radical redefinition about the goal of education, as well as an educational process that transforms to a form of seeking the best possible conditions for our civilization to recover. Nietzsche himself was devoted in training the teachers as he thought that philosophy can be put at the service of the educational process. The continuous ascertainments for a cruel and problematic world, question his faith in men and put himself into the situation of perceiving the superhuman, of course along with the hope that a new world will surface. For the German philosopher, mankind should be educated in such a way so that a new kind of man would arise, the so called ''superhuman''. The purpose of education should be the creation of this superhuman. Only education, through the guidance of the teacher will allow men to go against the ''do-nothing'' form of existence that leads to nihilism. In that sense, nihilism is used by Nietzsche for re-educating our ambitions and thoughts and for the improvement of our

lives, as it works as a compass that gives us a direction in life, shows us the goal, even if the goal itself is not that clear.